1944 KIRIM TATAR SÜRGÜNÜ

"ONLAR DA İNSANDI"

1944 CRIMEAN TATAR DEPORTATION

"THEY WERE HUMAN, TOO"

BELGESEL KİTAP DOCUMENTARY BOOK

YTB

1944 KIRIM TATAR SÜRGÜNÜ BELGESEL KİTAP
YTB
1944 CRIMEAN TATAR DEPORTATION DOCUMENTARY BOOK

1944 KIRIM TATAR SÜRGÜNÜ BELGESEL KİTAP
“ONLAR DA İNSANDI”

1944 CRIMEAN TATAR DEPORTATION DOCUMENTARY BOOK
“THEY WERE HUMAN, TOO”

Yazar / Author

UFUK AYKOL

Mülakatları Kırım Tatarcadan Türkçeye Aktaranlar
Interviews Translated from Crimean Tatar to Turkish

Gülsüm KUŞ
Enver Uğur AYKOL

Çevirmen / Translator

Kevser ÖZEL

ISBN: 978-975-17-4202-5

İçindekiler / Contents

Önsöz 06

GİRİŞ 08

Kırım Tatar halkının kısa tarihçesi 08

BİRİNCİ BÖLÜM 40

Sürgün: 18 Mayıs 1944 40

İKİNCİ BÖLÜM 74

Sürgün Yolu 74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 102

Sürgünlük 102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 134

Avdet 134

Seçilmiş Bibliyografya 170

Ekler 176

Preface 07

INTRODUCTION 08

A Brief History of the Crimean Tatar Nation ... 08

FIRST CHAPTER 40

The Deportation : May 18, 1944 40

SECOND CHAPTER 74

The Route to Exile 74

THIRD CHAPTER 102

The Exile 102

FOURTH CHAPTER 134

The Return 134

References 171

Annex 176

1944 Kırım Tatar Sürgünü Belgesel Kitabı Takdim Yazısı

"Sabah namazında geldiler. 'Tak tak tak' kapıyı vurdular. Bizi uyandırıp tüfeğin dipçiğiyle iterek çıkardılar. Hiçbir şey söylemediler. (Yanımıza) Bir şey aldırmadılar. Sizi başka bir yere götüreceğiz, dediler. Tamam!.. Hiçbir şey aldırmadılar bize. Hiçbir şey!.. Babam evde yoktu. Bilmiyorum, neredeydi. "

Mustafa kızı Sıdıka, çocukken yaşadığı o günü, hâlâ canlı bir hatıra olarak işte bu sözlerle anlatıyordu.

Şimdi yaşlı bir kadın olan Sıdıka Hanım'ın naklettikleri, 18 Mayıs 1944 tarihinde gerçekleşen Kırım Tatar Sürgünü'ne tâbi tutulan yaklaşık çeyrek milyon insanın, diğer bir deyişle Kırım Tatar nüfusunun neredeyse tamamının, aktardıklarıyla benzerlikler taşımaktadır. Bu durum, sürgünün, Stalin önderliğindeki SSCB tarafından sistemli bir şekilde hazırlandığını da göstermektedir. Üstelik sürgün, ona maruz kalanların önemli bir kısmı için mutlak bir ölüm anlamına geliyordu.

Bu canlı belgesel çalışmasında, Türk tarihiyle doğrudan irtibatlı bir halkın yanı sıra, genel insanlık tarihinin de gördüğü en acıklı olaylardan birine bizzat muhatap olmuş insanların tanıklık ve hatıralarına yer verildiği gibi, Kırım Tatar halkının tarihçesi de konu edilmiştir.

Zira bu halkın tarihini ve Kuzey coğrafyasına damga vurmuş kültürünün kimi esaslarını bilmeden, 18 Mayıs 1944 tarihinde vuku bulan sürgünün arkasında yatan esas sebeplerin tam olarak anlaşılması kabil olmayacaktır.

Bilhassa Kırım'ın 1783'te Rusya İmparatorluğu tarafından ilhak edilmesinin ardından başlayan "Tatarsızlaştırma" politikası, bahse konu sürgüne dair tarihî ve daha derin bir kavrayışı da beraberinde getirecektir.

Kırım Tatar halkının yaşadığı coğrafyanın aslî unsuru olması, onların yaşadığı sürgün hadisesinin vahametini artırmaktadır. Ayrıca yaşadıkları acılar sürgünle de sınırlı kalmamış, elinizdeki belgesel çalışmasında da anlatıldığı gibi, sürgün sonrasında da bu acılar, etkileri günümüze kadar uzanan bir şekilde devam etmiştir.

Kırım Tatarlarının Fatih Sultan Mehmet'le birlikte bizzat Osmanlı İmparatorluğu'na dâhil olup bu devlete faal bir destek vermeleri ve kaybedilen ilk Müslüman toprağını teşkil etmeleri, bu coğrafyayı ve halkının yaşadığı olayları bizimle de alâkalı kılar.

Bu kapsamlı belgesel çalışması sayesinde, üzerimize vazife olan bu alâkanın gereğini bir parça olsun yerine getirmekten ve 1944 yılında yaşanan hâdiseleri güncel tutmaktan memnuniyet duyduğumuzu; ayrıca Kırım Tatarlarının hâlâ devam eden anavatanlarına avdet mücadelelerini bir kez daha dile getirmekten dolayı mağrur olduğumuzu ifade etmek isterim.

Emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunarım.

Abdullah EREN
YTB Başkanı

Foreword

"They came at the time of dawn prayer. 'Knock, knock, knock...', they knocked on the door. Having woke us up, they evacuated us with buttstrokes. They said nothing. They did not allow us to take anything. They said 'We will take you somewhere else'. That was all! They did not allow us to take anything at all. Nothing at all! My father was not at home. I did not know where he was."

With these words, Sidika Mustafakizi, described that day she lived through when child as a still living memory.

What Sidika Hanim, now an elderly woman, has told have similarities with those narrated by nearly a quarter million people, in other words almost all the Crimean Tatar population, subjected to the Crimean Tatar Deportation having taken place on May 18, 1944. This also shows that the deportation was systematically organized by the Stalin-led USSR. Furthermore, the deportation meant an absolute death for a significant proportion of those who were exposed thereto.

In this live documentary work, apart from a people directly related to the Turkish history, the testimonies and memories of the people, who have personally faced one of the most painful events seen in the history of humanity in general, have been covered as well as the short history of the Crimean Tatar people.

Inasmuch as, without knowing the history of this people and certain principles of its culture that has marked the geography of the North, it will not be possible to fully understand the main reasons behind the deportation on May 18, 1944.

In particular, the policy of "Detatarisation", which began after the annexation of the Crimea by the Russian Empire in 1783, will also lead to a historical and deeper understanding of the mentioned deportation.

The fact that the Crimean Tatar people is the essential element of the geography they live in increases the gravity of the incident of deportation they had lived through. Moreover, pains they experienced have not been limited to just the deportation, the pains and impacts thereof after the deportation have continued to the extent now as also described in the documentary work at your hand.

The facts that having entered into an alliance with the Ottoman Empire together with Sultan Mehmed II, the Conqueror, the Crimean Tatars provided an active support to this state and the Crimea constituted the first Muslim land lost also make this geography and the events this people lived through related to us.

I would like to express that, with this comprehensive documentary work, we are pleased to partially fulfill the necessity of this relation we are obligated to do and keep the events of 1944 up-to-date; and also that we are proud to say once again the ongoing struggle of the Crimean Tatars for returning to their homeland.

I thank everyone who contributed to this documentary.

Abdullah EREN
President of YTB

Önsöz

Sovyetler Birliği, ömrü bir asır sürmese de tüm insanlık tarihini doldurmaya yetecek kadar mezâlimi tek başına gerçekleştirdi. 1917'deki Bolşevik Devrimi'nden itibaren "Kızıl Terör" veya "Büyük Terör" gibi dönem adlandırmalarına sahip olması bile Sovyetler Birliği'nin nasıl bir rejimle yönetildiğini göstermektedir. Bu rejim bilhassa II. Dünya Savaşı'ndan sonra Stalin'in korku imparatorluğuna dönüştü. Belgesel kitabımızda konumuz sadece 18 Mayıs 1944'te Kırım Tatarlarının sürgün edilmesi olsa da belirtmemiz gerekir ki Stalin tarafından Karaçaylar ve Balkarlar, Ahıska Türkleri, Kalmuklar, Volga Almanları, Finler, Koreliler, Çeçenler ve İnguşlar da farklı tarihlerde sürgün edilmişlerdir.

18 Mayıs 1944'teki Kırım Tatar sürgünü, Rusya İmparatorluğu tarafından Kırım'ın 1783'te ilhak edilmesiyle başlayan Kırım'ı "Tatarsızlaştırma" politikasının son hamlesidir.

Belgesel kitabımızın ana kaynağını Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın 18 Mayıs 1944'te sürgün edilen Kırım Tatarları ile yaptıkları mülâkatlar oluşturmaktadır. Bu mülâkatlar, sürgün edilen Kırım Tatarlarının sürgün yolunda ve sürgün edildikleri yerlerde yaşadıklarının anlatımlarıdır. Aslı Kırım Tatarca olan bu mülâkatlar kitabımız içerisinde Türkiye Türkçesine aktarılarak kitabımız içerisinde yer almıştır. Sürgünü en açık şekilde ancak sürgüne tanıklık edenlerin anlatımlarıyla ifade etmek mümkün olacağından bahsi geçen mülâkatlardan çokça doğrudan alıntı yapılarak belgesel kitabın canlı bir tarih anlatımına sahip olması amaçlanmıştır.

Çalışmamızın Giriş bölümünde Kırım Tatar halkının kısa bir tarihçesi yer almaktadır. Bu bölümde Kırım Tatar halkının Kırım yarımadasında nasıl teşekkül ettiğinin, Kırım Hanlığı'nın, Rus idaresi döneminin, İsmail Bey Gaspıralı ve Kırım Tatar Millî Hareketi'nin tarihinin bir özetini vermeye çalıştık. Mülâkatların ışığında Kırım Tatarlarının sadece sürgün edildikleri sırada yaşadıkları değil, sürgün edildikleri yerlerde yaşadıkları ve Kırım'a geri dönüş mücadelelerini de anlatmayı hedefledik.

Birinci bölümde 18 Mayıs 1944'te, sabaha karşı gerçekleştirilen sürgünü, ikinci bölümde vagonlarda insanlık dışı şartlarda gerçekleştirilen sürgün yolculuğunu ve üçüncü bölümde sürgün edilen yerlerde Kırım Tatarlarının neler yaşadığını anlattık. Elbette ki bu bölümlerde başvurduğumuz asıl kaynaklarımız bizzat sürgünü yaşamış olan Kırım Tatarlarının anlatımlarına dayanmaktadır.

Mülâkatlarda sürgün hatıralarının en dikkat çekici olan unsurları vatana duyulan özlem ve Kırım'a geri dönüş arzusudur. Bu sebeple belgesel kitabımızın dördüncü bölümünde "Avdet" başlığı altında, tüm engellere rağmen Kırım Tatarlarının vatanlarına geri dönüş mücadelesine yer vermeyi uygun gördük. Aktarımlarda geçen bazı Sovyet kurumları hakkında açıklayıcı bilgileri dipnotlarda verirken mülâkatlardaki Rusça kelime veya cümleleri, aktarım akışını bozmamak için Türkçeye çevirdik.

18 Mayıs 1944 Kırım Tatar Sürgünü başlıklı kitabımızın alt başlığı olarak Kırım Tatarlarının acısını en derinden anlatan Cengiz Dağcı'nın kitabının adı olan Onlar Da İnsandı'yı seçtik. Çünkü biz burada belgelerden veya rakamlardan oluşan bir tarih değil, sürgün edilen bir halkın hayatta kalma mücadelesini ve millî azmini en derinden okura ulaştırmayı amaçladık.

Bu çalışmamızda öncelikle Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na, 1944 Kırım Tatar Sürgünü Projesi'ni hazırlamamıza verdikleri imkân için müteşekkiriz. Bu kitabın ilk okumalarını yapan Sayın Ömer ÖZEL ve Sayın Namık Kemal BAYAR'a öneri ve düzeltmeleri için teşekkür ediyoruz. Kitabımızı gözden geçiren, çok kıymetli tavsiyeleri ile bizi onurlandıran Sayın Prof. Dr. Hakan Kırımlı Hocamıza minnettarız.

Sürgünün 75. yılında, sürgün yolunda hayatlarını kaybeden Kırım Tatarlarını rahmetle anıyoruz.

Ufuk AYKOL

Preface

Although its existence did not even last for a century, the Soviet Union, all alone, made enough massacres to fill the entire history of humanity. Since the Bolshevik Revolution in 1917, the period also known as 'The Red Terror' or 'The Great Terror' has simply shown what kind of regime the Soviet Union was governed. Especially after the World War II, this regime turned into Stalin's horror empire. Although the subject of our documentary book is only related to deportation of Crimean Tatars on May 18, 1944, it is necessary to state that Karachays and Balkars, Meskhetian Turks, Kalmucks, Volga Germans, Finns, Koreans, Chechens, and Ingushetian were also deported by Stalin on different dates.

The Crimean Tatar deportation on May 18, 1944, is the final phase of the 'detatarization' policy for Crimea whose annexation to the Russian Empire was initiated back in 1783.

Our documentary book is mainly composed of interviews with Crimean Tatars deported from their homelands on May 18, 1944, which have been conducted within the oral history project supported by the Presidency for Turks Abroad and Related Communities. These interviews are the actual narratives of the deported Crimean Tatars. They explained their own experiences on the road to exile and also at the places of exile. Excerpts from the interviews which are originally in Crimean Tatar language are presented in our book, having been translated to the Turkish language spoken now in Turkey. Since the most factual description of the deportation would be through the deportees' experiences, very often we directly quoted from the interviews with the purpose of giving the documentary book a live-historical narration.

A brief history of the Crimean Tatar nation was given in the 'Introduction' chapter of the study. In this chapter, we tried to provide a historical summary for the Crimean Khanate, periods of the Russian administration, Ismail Bey Gaspirali and the Crimean Tatar National Movement, as well as how the Crimean Tatar society was established in the Crimean Peninsula. In the light of these interviews, we aimed at not only narrating what Crimean Tatars faced during the exile but also shared information about their survival in the places of exile and their struggle for returning to Crimea.

In the first chapter, we explained the deportation initiated early in the morning on May 18, 1944; in the second chapter, we further explained the road to exile in train wagons under inhuman conditions and treatments; in the third chapter; we mentioned how Crimean Tatars suffered in the places of exile. Needless to say, that the main sources we referred to in these chapters were based on the narrations of Crimean Tatars who experienced the deportation in person.

The most striking elements of the exile memories expressed in the interviews are homesickness and the desire to return to Crimea. Thus, under the title of 'Return' in the fourth chapter of our documentary book, we considered it appropriate to include the struggle of Crimean Tatars to return to their homeland, despite all obstacles. While giving explanatory information in footnotes about some of the mentioned Soviet institutions, we translated Russian words or phrases into Turkish language so as not to interfere with the coherence of narrations.

We begin our documentary book with quotes from our famous writer Cengiz Dagci's book entitled 'They were human, too', which express the deepest sufferings of the Crimean Tatars. Our goal in writing this book was not to explain a history consisted of only numbers or documents, but to deeply illustrate the great struggle for survival and national self-determination of a deported nation to the readers.

We are grateful to the Presidency for Turks Abroad and Related Communities at first for the opportunity they provided, which has enabled us to realize the project titled "1944 Crimean Tatar Deportation". We thank Mr. Ömer ÖZEL and Mr. Namık Kemal BAYAR, who have conducted first readings of this book, for their suggestions and refinements. We are also thankful to Prof. Hakan KIRIMLI, who has reviewed our book and honored us with his invaluable recommendations.

In the 75th anniversary of the Deportation, we commemorate those Crimean Tatars who lost their lives on the way to exile with mercy.

Ufuk AYKOL

Kırım Tatar halkının kısa tarihçesi

A Brief History of the Crimean Tatar Nation

Kırım Yarımadası ve Altın Orda

Kırım; batıdan ve güneyden Karadeniz, doğudan ve kuzeyden Azak Denizi ile çevrili, 9 km genişliğinde 20 km uzunluğunda dar bir kara parçasıyla anakaraya bağlanan bir yarımadadır. Anakaraya bağlanmasını sağlayan Orkapı, yarımadaya anakaradan gelebilecek tehlikelere karşı doğal bir engel olarak kabul edilir. Bu dar bağlantı sebebiyle Kırım bir bakıma ada özelliği de gösterir. Bundan dolayı yarımadaya halk arasında Yeşilada ismi de verilmiştir.[1]

Tarih boyunca çeşitli halkların uğrak yeri olan Kırım, özellikle Asya'dan gelen toplulukların önemli yerleşim yerlerinden biriydi. MÖ VII. yüzyılda, göçebe topluluklardan olan İskitler, daha sonra da Kimmerler bu bölgeye yerleşmişlerdir. MÖ IV. yüzyılda Hun hâkimiyeti altına giren Kırım, daha sonraları Bulgarlar, Hazarlar, Peçenekler ve Kıpçakların yerleştiği bir bölge olmuştur. XI. yüzyılda Doğu Avrupa'dan Batı Sibirya'ya kadar Kıpçakların hâkimiyetinde olan coğrafya, İslâm kaynaklarında Deşt-i Kıpçak olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Böylece XI. yüzyıldan itibaren Kıpçaklar, Kırım Tatar halkının teşekkülündeki esas nüveyi oluşturmuştur. Bu sebeple bugün Kırım Tatarları, Kıpçak Türkçesi'nin bir lehçesinde (Qırımtatarca) konuşmaktadırlar. XIII. yüzyılda ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kırım'ın önemli bir liman kenti olan Sudak'ı ele geçirmesi, Kırım'ın Anadolu ile ticarî bağlarını güçlendirmiştir[2].

1. Kırım'ın genel tarihi ve coğrafyası için bkz. Halil İnalcık, "Kırım", DİA, C: 25, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), s. 447-450.

The Crimean Peninsula and Golden Horde

Crimea is a peninsula surrounded by the Black Sea from its west and south, the Sea of Azov from its east and north and connected to the mainland with a narrow piece of land with a 9 km width and 20 km length. Orkapi, which connects the peninsula to the mainland, is considered as a natural barrier against the dangers that may arise from the mainland. Due to this narrow connection, Crimea also represents the characteristics of an island. Therefore, the peninsula is also named as the 'Green Island' by people.[1]

As it was a popular destination for various nations throughout history, Crimea was one of the most important settlements for the Asian communities. During the 7th century BC, the nomad people of Scythians, and afterwards the Cimmerians settled in the region. In the 4th century BC, Crimea fell under Hun domination, but later on became a settlement region for the Bulgarians, Hazaras, Pechenegs, and Kipchaks. The geography extending from Eastern Europe to Western Siberia ruled by the Kipchaks started to be called Dasht-i Kipchak in the Islamic literature in the 11th century. Thus, the Kipchaks constituted the main core in the formation of the Crimean Tatar people from the 11th century. Therefore, Crimean Tatars today speak in a dialect of the Kipchak Turkish (Crimean Tatar). With the Conquest of Sudak, an important port city, by the Anatolian Seljuk Sultanate in the 13th century strengthened the commercial ties between Crimea and Anatolia[2].

1. For the general history and geography of Crimea, see also Halil İnalcık, "Kırım", DİA, C: 25, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), pp. 447-450.

Moğolların hükümdarı Cengiz Han ölmeden önce devletinin topraklarını oğulları arasında paylaştırmıştı. Buna göre en büyük oğlu Cuci'ye miras olarak batı kesimindeki topraklar düşmüş; Hazar Denizi ile Aral Gölü'nün batısında kalan yerler de Cuci'nin oğulları Batu ve Berke tarafından alınarak büyük bir devlet kurulmuştu. Böylece Moğolların idaresinde olan Altın Orda'nın hâkimiyeti XIII. yüzyılda Kafkasya, Kırım ve Deşt-i Kıpçak'ta kurulmuş oldu.[3] Büyük ölçüde Kıpçak nüfusu üzerine kurulmuş olan Altın Orda, teşekkülünün üzerinden yarım asır geçmeden bütünüyle Türkleşti ve Müslümanlaştı. Bu devletin Müslümanlaşmasından sonra XIII. yüzyılın sonları itibariyle Eskikırım'da camiler ve İslâm medeniyetine ait eserler yükselmeye başladı. Bu durum da yarımadada İslâmiyet'in yayılmasının öncüsü oldu.[4]

Before his death, Genghis Khan, the ruler of the Mongol Empire, divided his nation's lands among his sons. Accordingly, Cuci (Jochi), his eldest son, inherited the western part of the land; then, a large state was established upon the conquest of lands on the west side of the Caspian Sea and the Aral Sea by the Cuci's sons, Batu and Berke. Thus, the Mongol-ruled-Golden Horde domination was established in Caucasus, Crimea, and Dasht-i Kipchak (Deşt-i Kıpçak) in the 13th century.[3] The Golden Horde, which was mainly established by the Kipchak population, was completely Turkified and converted into Islam within less than half a century after its establishment. After the Muslimization of this State, at the end of the 13th century, mosques and Islamic civilization works began to flourish in the Old Crimea. These developments also pioneered the spread of Islam on the peninsula.[4]

Altın Orda, XV. yüzyıla gelindiğinde şiddetli taht mücadeleleri yüzünden giderek zayıflamış ve eski gücünü kaybetmişti. Bu mücadeleler sırasında da özellikle müstahkem kaleleriyle Kırım, Altın Orda hanına isyan eden bey ve hanların bir sığınağı hâline gelmişti. Cengiz Han soyundan gelen hanedan mensupları Kırım'ı bir üs olarak kullanıyor,

At the beginning of the 15th century, the Golden Horde gradually weakened and lost its former power due to the violent throne struggles. During this period, Crimea, especially its fortified fortresses, became a shelter for the Beys and Khans who had rebelled against the Golden Horde. The

2. Hanlık dönemi öncesi yarımadanın tarihi ve Türkleşmesi için bkz. Saadettin Gömeç, "Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri", Turkish Studies; International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol. 4/3, Spring 2009, s. 1013-1023.

3. Mehmet Saray, "Altın Orda", DİA, C: 2, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), s. 538-540.

4.Eskikırım'da Altın Orda zamanından bugüne kadar ulaşabilen İslâm eserleri için bkz. Hakan Kırımlı & Nicole Kançal-Ferrari, Kırım'daki Kırım Tatar (Türk-İslâm) Mimarî Yadigârları, (İstanbul: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluklar Dairesi Başkanlığı, 2016), s. 606-643.

2. For the Turkification and history of the peninsula before the Khanate period, see also Saadettin Gömeç, "Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri", Turkish Studies; International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol. 4/3, Spring 2009, pp. 1013-1023.

3. Mehmet Saray, "Altın Orda", DİA, C: 2, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), pp. 538-540.

4. For the Islamic literature from the time of Golden Horde to the present in Old Crimea, see also Hakan Kırımlı & Nicole Kançal-Ferrari, 'Kırım'daki Kırım Tatar (Türk-İslâm) Mimarî Yadigârları,' (İstanbul: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Dairesi Başkanlığı, 2016), pp. 606-643.

hükümdarlıklarını burada ilan ediyor ve başkenti ele geçirmek için hazırlıklarını burada gerçekleştiriyorlardı.[5] Cuci'nin küçük oğlu Tokay Timur'un soyundan olan Baş Timur da Kırım'da kendi adına sikke bastırarak 1394-1395'e doğru hâkimiyet iddiasında bulundu. Onun oğulları da bu mücadeleyi sürdürerek Kırım'da ayrı bir hanlık kurmaya muvaffak oldular. Fakat Baş Timur'un oğlu Gıyaseddin, hanlığın hâkimiyetini koruma mücadelesi sonunda Litvanya Prensliği'ne sığınmak zorunda kalmıştı. Onun oğlu olan Hacı Geray, Kırım Hanlığı'nın gerçek kurucusudur.[6]

Kırım Hanlığı

I.Hacı Geray Han'ın kendi adına bastırdığı en eski sikke H. 845 (M. 1441-42) tarihlidir. Hâkimiyetini güçlendirmek amacıyla Altın Orda içerisinde şiddetli siyasî mücadeleden kaçan kabileleri kendi yanına çeken Hacı Geray, Lehistan, Moskova ve Litvanya prenslikleriyle de iyi ilişkiler kurmuştur. 1454 yılına gelindiğinde Osmanlı-Kırım kuvvetleri ilk defa müttefik ve müşterek olarak Ceneviz hâkimiyetinde bulunan Kefe'yi muhasara etti. Bu muhasara sonunda Cenevizliler, hem Osmanlı sultanına hem de Kırım hanına yıllık vergi vermeye razı oldular.[7]

I.Hacı Geray Han'ın 1466 yılında ölümünden sonra çıkan taht kavgasında Osmanlı Devleti'nin desteğini alan Mengli Geray, Kırım hanı oldu. Taht mücadelelerinin sebebiyle hanlığın zayıflayan siyasî otoritesini sağlamlaştırmak için Osmanlı Devleti ile ittifak yaparak 1475 yılında Cenevizlileri, Kefe ve Kırım'ın sahil boyundaki kentlerden çıkarmayı başarmıştır. Kardeşi Nur Devlet ile yeniden taht mücadelesine girişen I. Mengli Geray Han, 1478 senesinde Osmanlı Devleti'nin desteğiyle Kırım'da yeniden han olmuş ve hâkimiyetini sağlamıştır.[8]

Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet ile de iyi ilişkiler kurmuş olan I. Mengli Geray Han, padişahın vefatının ardından tahta geçen oğlu Sultan II. Bayezid'in 1484'deki Akkerman Seferi'ne askerî destek sağladı. 1502 yılında ise Altın Orda'ya son darbeyi indirdi. Oğlu I. Mehmed Geray Han (1514-1523) Moskova'ya yaptığı akınlarla Rusları güç duruma düşürmüş ve Moskova'yı yıllık vergi ödemeye mecbur bırakmıştır. 1532 yılında I. Sahib Geray Han'ın, Osmanlı'nın yardımıyla Kırım tahtına çıkması, Osmanlı hâkimiyetinin hanlık üzerindeki etkisini arttığını göstermektedir. Kırım üzerinde Osmanlı nüfuzunun artmış olması kabile ristokrasisi arasında bir tepkiyi de doğurmuştur. Buna mukabil

5. Altın Orda Devleti'ndeki taht mücadeleleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Kafalı, Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976), s. 89-99; Mehmet Saray, "Altın Orda", s. 538-540; Kırım'ın bu taht kavgaları arasındaki konumu için bkz. Halil İnalcık, "Kırım Hanlığı", DİA, C:25, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002) s. 450.

6. Kırım Hanlığı'nın tarihçesi için bkz. Halil İnalcık, Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 3-26; Hanlığın kuruluşu ve menşei ile ilgili olarak bkz. Alan Fisher, Kırım Tatarları, (İstanbul: Selenge Yayınları 2009), s. 13-18; Hacı Geray ve Geray Hanedanı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Giray", DİA, C: 4, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı 1996), s. 76-78; Kırım Hanlığı'nın tarihini hanların biyografisi içerisinde anlatan çok önemli bir kaynak olarak bkz. Halim Geray Sultan, Gülbün-i Hânân, Haz. Osman Cudî, İstanbul 1327 (1910).

descendants of the Genghis Khan dynasty used Crimea as a base, proclaimed their kingdom here, and did their preparations to take over the capital.[5] Bash Timur, a descendant of Cuci's younger son Tokay Timur, also claimed his dominance by coining in his own name around 1394-1395. His sons further continued this struggle and succeeded in establishing a separate Khanate in Crimea. However, after all his struggles to preserve the Khanate's sovereignty, Bash Timur's son, Giyaseddin, had to take asylum in the Lithuanian Princedom. His son, Hajji Giray, was the true founder of the Crimean Khanate.[6]

The Crimean Khanate

The oldest coin that Hajji I Giray Khan coined in his name was dated as Hijri 845 (1441-1442). With the purpose of strengthening his domination, Hajji Giray tried to win over the tribes who suffered from the violent political struggles in the Golden Horde and established good relations with the Princedoms of Poland, Moscow, and Lithuania. In 1454; however, the Ottoman-Crimean forces allied for the first time in history and sieged Kefe, which was under the domination of Genoeses. At the end of this siege, Genoeses agreed to pay annual taxes to both the Ottoman Empire and Crimean Khanate.[7]

After Hajji Giray Khan passed away in 1466, Mengli Giray became Crimea's new Khan with the support of the Ottoman Empire in the throne struggle. With the aim of consolidating the weakening political authority of the Khanate due to the throne struggle, he made an alliance with the Ottoman Empire and succeeded in removing the Genoese from Kefe and other coastal cities in Crimea in 1475. Mengli I Giray Khan, who had to re-struggle with his brother Nur Devlet for the throne, became Khan again and established his dominance in Crimea with the support of the Ottoman Empire in 1478. [8]

Mengli Giray I Khan, who established good relations with the Ottoman Sultan Mehmed the Conqueror, provided military support to the Akkerman expedition, in 1484, led by the Sultan's son, Sultan Bayezid II, who inherited the throne following his father's death. However, Mengli Giray Khan hit the deathblow on the Golden Horde in 1502. His son, Mehmed I Giray Khan (1514-1523), put the Russians in a very difficult situation with his raids to Moscow and compelled them to pay annual taxes. In 1532, Sahib I Giray Khan's accession to the Crimean throne with the the support of the Ottoman Empire, increased the Ottoman domination on the Khanate. The rise of the Ottoman influence over Crimea also resulted in a reaction among the tribal aristocracy.

5. For detailed information on throne struggles in The Golden Horde, see also Mustafa Kafalı, Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976), pp. 89-99; Mehmet Saray, "Altın Orda", pp. 538-540; for Crimea's position during these throne struggles, see also Halil İnalcık, "Kırım Hanlığı", DİA, C:25, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002) p. 450.

6. For the history of the Crimean Khanate, see also Halil İnalcık, "Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700 ", (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), pp. 3-26; for the establishment of the Khanate and its origin, see also Alan Fisher, Kırım Tatarları, (İstanbul: Selenge Yayınları 2009), pp. 13-18; for detailed information on Hajji Giray and Giray Khanate, see also Halil İnalcık, "Giray", DİA, C: 4, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı 1996), pp. 76-78; as a very important literature explaining the history of the Crimean Khanate within Khans' biographies, see also Halim Giray Sultan, Gülbün-i Hânân, Haz. Osman Cudî, İstanbul 1327 (1910).

7. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II. Cilt, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), s. 127-132.

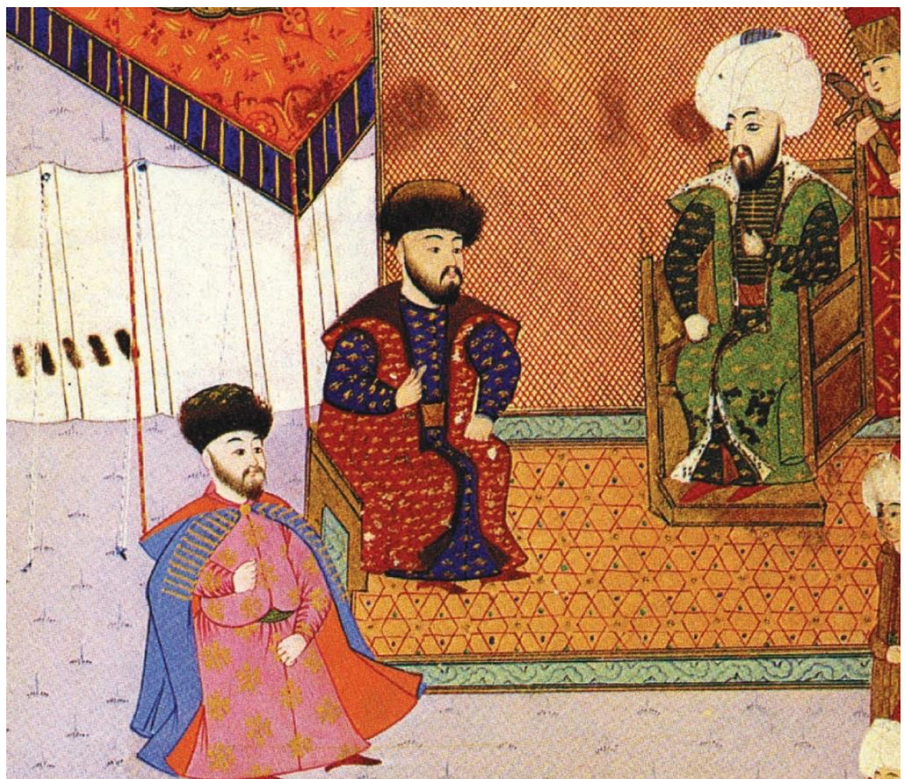
8. Kırım Hanlığı'nın Osmanlı tabiliğine girmesi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", Belleten, C:8, Ankara 1944, s. 184-229.

9. Osmanlı Belgelerinde Kırım Hanlığı, Yay. Haz. Kemal Gurulkan, Yusuf İhsan Genç, Uğurhan Demirbaş, Turgay Özekici, (İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2013), s. 19.

7. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II. Cilt, (Ankara: Türk Tarih Kurumu 2011), pp. 127-132.

8. For detailed information on the entry of the Crimean Khanate under the protection of the Ottoman Empire, see also Halil İnalcık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", Belleten, C:8, Ankara 1944, pp. 184-229.

9. Osmanlı Belgelerinde Kırım Hanlığı, prepared for publication by Kemal Gurulkan, Yusuf İhsan Genç, Uğurhan Demirbaş, Turgay Özekici, (Istanbul: Publications of the Department of Ottoman Archives, 2013), p. 19.

II.Mengli Geray Han'ın 1484 senesindeki Boğdan Seferi sırasında Otağ-ı Hümâyûn'da Sultan II. Bayezid tarafından kabulü.[9]

Acception of Mengli Giray II Khan by Sultan Bayezid II in the Imperial Tent during the Bogdan campaigne in 1484.[9]

olarak İstanbul'dan atanan hanlara karşı mirza ve beyler zaman zaman rakip hanlarla iş birliği içinde olmuşlardır.[10]

Altın Orda'nın yıkılmasından sonra bu devletin mirası için Ruslar ile rekabete girişen Kırım Hanlığı; 1552'de Kazan Hanlığı'nın ve 1556 yılında da Hacı-tarhan (Astrahan) Hanlığı'nın Ruslar tarafından ele geçirilmesiyle 16. yüzyılın ikinci yarısında ciddi bir tehditle karşı karşıya bulunuyordu.[11] I. Devlet Geray Han 1571 yılında Moskova'ya düzenlediği seferde şehri kuşatıp etrafındaki köyleri yakarak Ruslara karşı büyük başarılar kazansa da bunlar Kazan ve Astrahan'ın kurtarılması için yeterli olmamıştır.[12] Bundan sonra Rusların güneye inmesinin engellenmesi ancak Osmanlı Devleti'nin, Kırım'ı himayesi ve hanları desteklemesi ile mümkün olacaktı.[13]

XVI. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti, batıda Avusturya ve doğuda İran ile yaptığı uzun süreli savaşlarda, Kırım Tatar güçlerine daha fazla ihtiyaç duymuştu. Aynı dönemde hanlığın Zaporog Kazakları tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına aldırış edilmeden Kırım Tatarları bu seferlere çağrıldı. Osmanlı paşalarının seferlerde Kırım hanlarına

10. Fisher, Kırım Tatarları, s. 67-72.

11. Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), s. 168- 172.

12. Devlet Geray Han 1571'de Oka suyunda Rus müdafaa hattını yarıp Moskova önlerine geldi ve burayı ateşe verdikten sonra geri döndü. Bu başarısı dolayısıyla kendisine "Taht Alğan" unvanı verildi. Bu seferin ardından Devlet Geray Han, Rus çarından Kazan ve Astrahan'ın iadesini istediyse de teklifi kabul edilmedi. Bunun üzerine 1572'de yeniden Moskova seferine çıktı ancak bu kez Moskova yakınlarındaki Molodi'de yenilgiye uğradı. Bkz. Halil İnalcık, "Devlet Giray", DİA, C: 9, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), s. 241-242.

13. Halil İnalcık, "Kırım Hanlığı", s. 452.

Thus, time to time, mirzas and beys were in cooperation with rival Khans against Khans who were appointed from Istanbul. [10]

After the fall of the Golden Horde, the Crimean Khanate, which was competing with Russians for the Golden Horde's legacy, encountered a serious threat in the second half of the 16th century by the Russian occupations of the Kazan Khanate in 1552 and the Hajji Tarhan (Astrakhan) Khanate in 1556.[11] Although Devlet I Giray Khan achieved a great success against Russians during his Moscow expedition in 1571, where he invaded the city and set the surrounding villages on fire, this success was insufficient in reclaiming Kazan and Astrakhan.[12] Thus, preventing Russians from moving towards the south would only be possible through the Ottoman Empire's support to Khans and protecting Crimea's sovereignty. [13]

In the last quarter of the 16th century, during the long-term wars with Austria in the west, and Iran, in the east, the Ottoman Empire needed Crimean Tatar forces even more. However, the Crimean Ta-

10. Fisher, Kırım Tatarları, pp. 67-72.

11. Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar, (Ankara: Türk Tarih Kurumu 2014), pp. 168-172.

12. Devlet Giray Khan broke through the Russian defense lines in Oka River and reached nearby Moscow in 1571; after setting the area on fire, he returned. He was given the title of 'Throne Taker' due to his success. After this military expedition; although Devlet Giray Khan proposed restitution of Kazan and Astrakhan from the Russian Tsar, this proposal was not accepted. In response, he had a new military expedition on Moscow in 1572; however, this time he was defeated in Molodi, nearby Moscow city. See also Halil İnalcık, "Devlet Giray", DİA, C: 9, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı 1994), pp. 241-242.

13. Halil İnalcık, "Kırım Hanlığı", p. 452.

emrindeki bir komutan gibi davranmaları da şüphesiz bir hoşnutsuzluk yarattı. II. Mehmed Geray'ın (1577-1584) bu duruma muhalefeti ciddi sorunlara neden olmuş ve İstanbul'dan gönderilen II. İslâm Geray (1584-1588), Mehmed Geray Han'ı öldürterek han olarak tahta çıkmıştır. İlk defa onun döneminde Osmanlı padişahı adına Kırım'da hutbe okutulmuştur.[14]

İstanbul'dan tayin edilen hanlar ile Karaçi desteğini alan Geray hanedanı mensupları arasındaki taht mücadeleleri XVII. yüzyılın ilk yarısında Kırım'da siyasî bir istikrarsızlık dönemine sebep oldu[15]. Tahta çıkan Geraylar kısa süreli tahtta kalmışlar yahut mükerrer olarak tahtta bulunmuşlardır. III. Mehmed Geray Han (1610, 1623-1624, 1624-1627) ve Canıbek Geray Han (1610-1623, 1624, 1627-1630) üçer kez hanlık yapmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin de iç meselelerle uğraştığı bu dönemde Kırım'da yaşanan bu taht mücadeleleri padişahların da hanlık üzerindeki otoritesini sarsmıştır.[16]

17. yüzyılın sonundaki Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşları'nda (1683-1699), Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Kırım Hanlığı hem Ruslara hem de Habsburglara karşı savaştı. 1696 senesinde Azak Kalesi'nin Rusların eline geçmesi ise Karadeniz'in

14. Bu durum Gülbün-i Hânân'da; "İslâm Geray zamanına kadar minberlerde sırf Kırım hanları namına dua okunurdu. Padişah tarafından varid olan bir emir üzerine minberlerde padişahın namı dahi zikredilmeye başlamıştır ki minberlerde iptida padişahın sonra hanın isimleri zikrolunarak dualar okunurdu." şeklinde açıklanmıştır. Bkz. Halim Geray Sultan, Gülbün-i Hânân, s. 58.

15. Kabile aristokrasinin hanlık üzerindeki etkisi için bkz. Fisher, Kırım Tatarları, s. 39-45.

16. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, III. Cilt I. Kısım, s. 171-176.

tar forces were called for duty without considering the fact that the Khanate would encounter the danger of Zaporozhian Cossacks within the same period. There was no doubt that the misbehaviors of Ottoman Pashas, as if the Crimean Khans were their commanders in these campaigns, also caused a dissatisfaction. The opposition of Mehmed II Giray (1577-1584) to these circumstances caused serious problems. Islam II Giray (1584-1588) sent from Istanbul acceded to the crown, after having Mehmed II Giray killed. For the first time in Crimea, khutbahs (sermons) were preached in the name of the Ottoman Sultan in his period. [14]

In the first half of the 17th century, the struggles between the Khans appointed from Istanbul and the Giray dynasty members, who received the support of Karachi, led to a period of political instability in Crimea. [15] The Girays who acceded to throne remained for short periods or repeatedly reigned the throne. For instance, Mehmed III Giray Khan (1610, 1623-1624, and 1624-1627) and Canibek Giray Khan (1610-1623, 1624, and 1627-1630) reigned the Khanate three times each. Since the Ottoman Empire was also dealing with their own domestic affairs in that period, the throne struggles in Crimea caused the Sultans to lose their authority on the Khanate.[16]

14. This incident was stated in Gülbün-i Hânân; "prayers were said just for the Crimean Khanates in pulpits (minbar) until the period of İslâm Giray. It was also explained that, in accordance with the valid order of the Ottoman Sultan, the name of Sultans also began to be quoted in pulpits so that starting after the name of the current sultan, the names of Khans began to be mentioned and said prayers for them. See also Halim Giray Sultan, Gülbün-i Hânân, p. 58.

15. For the influence of tribalistic aristocracy on the Khanate, see also Fisher, Kırım Tatarları, pp. 39-45.

16. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Volume III. Section I., pp. 171-176.

ve Kırım Yarımadası'nın güvenliğini tehdit etmekteydi. Nitekim 1711 senesindeki Prut Savaşı sonunda Azak Kalesi geri alınmış ancak Rusya'nın Karadeniz'e ve dolayısıyla Kırım'a yönelik genişleme politikası devam etmiştir.[17] Bu amaçla, Ruslar ilk defa 1736 yılında General von Münnich komutasında Orkapı'dan Kırım'a girip Kezlev, Bahçesaray ve Akmescit'i yakıp yıkmışlardır. Hanlığın başkenti Bahçesaray'daki Gerayların ikâmet sarayı Hansaray ve Selim Geray Han'ın kurduğu zengin kütüphane neredeyse tamamen yandı. Bu istilâ I. Kaplan Geray Han'ın da tahttan azledilmesine sebep oldu.[18]

Rus ordusu 1737 ve 1738 yıllarında tekrar Kırım'a girip yarımadayı istilâya devam etmiştir. General Lacy komutasındaki ordu, Karasubazar şehrine ulaştığında etrafı yağmalayıp şehri baştanbaşa yakmıştır. Bu durum üzerine II. Fetih Geray Han (1736-1737) tahttan azledilip yerine amcası II. Mengli Geray Han (1737-1740) ikinci defa Kırım tahtına çıkarılmıştır. Rus işgaliyle ortaya çıkan yıkım sonrası Bahçesaray ve diğer şehirlerin imarı için çalışan II. Selâmet Geray (1740-1743), Hansaray'ı ve Han Camii'ni İstanbul'dan gönderilen yardımlarla onarmıştır.[20]

II. Yekaterina (1762-1796) ile birlikte yeni bir döneme giren Rusya, Kırım'ı ele geçirerek Karadeniz'e inme planlarını bu dönemde etkin bir biçimde hayata geçirmeyi planlamıştır[21]. Rusların, Lehistan'daki taht mücadelesini bahane edip buraya as-

17. İnalcık, Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar, s. 11-13.

18. Fisher, Kırım Tatarları, s. 75-78.

19. . V. Seleznov, Vidı i Prilojeniya k Oçerkom Rossii, (Moskva: Litogr. Kristena, 1840), s. 6.

20. Ömer Bıyık, Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774), (İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2014), s. 29.

21. Alper Başer, "Kırım'da Rus Kolonizasyonu (1783-1850)", Karadeniz Araştırmaları, C: 6 S: 24, Kış 2010, s. 29-42.

During the War of the Holy League (1683-1699) at the end of the 17th century, the Crimean Khanate took sides with the Ottoman Empire and fought against both Russians and Habsburgs. The Russian Occupation of the Azov Fortress in 1696 began to threaten the security of the Black Sea and Crimean Peninsula. At the end of the Pruth River Campaign in 1711, the Azov Fortress was regained; however, the Russian expansion policy towards the Black Sea and Crimea continued[17]. For this purpose, in 1736, Russians entered Crimea for the first time from Orkapi under the General von Munnich's command and vandalized Kezlev, Bahcesaray and Akmescit (Simferopol). The Hansaray (also known as the Khan's Palace), in the capital city Bahcesaray, belonging to the Giray dynasty, and the magnificent library, which had been founded by Selim Giray Khan, were almost completely burned. This invasion also resulted in the removal of Kaplan I Giray Khan from the throne.[18]

In 1737 and 1738, the Russian army entered Crimea again and continued to invade the peninsula. When the army commanded by General Lacy arrived in the city of Karasu Bazar, it vandalized the area and set the entire city on fire. In response, Fetih II Giray Khan (1736-1737) was removed from the throne and replaced by his uncle, Mengli II Giray Khan (1737-1740), who came to the Crimean throne second time. Furthermore, Selamet II Giray (1740-1743), who reconstructed Bahcesaray and other cities after the destruction of the Russian invasion, repaired Hansaray and the Khan Mosque with support by Istanbul.[20]

17. Halil İnalcık, Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar, pp. 11-13.

18. Fisher, Kırım Tatarları, pp. 75-78.

19. V. Seleznov, Vidı i Prilojeniya k Oçerkom Rossii, (Moskva: Litogr. Kristena, 1840), p. 6.

20. Ömer Bıyık, Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774), (İstanbul: Ötüken Neşriyât 2014), p. 29.

Karasubazar'ı resmeden bir gravür.[19]
An engraving depicturing Karasubazar.[19]

ker sevk etmesi ve Kırım Hanlığı'na ait olan Balta şehrine girip yağmalamaları yeni bir savaşın sebebi oldu. 1768 yılı Ekim ayında Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş ilan etti. Savaşın başladığı 1768 yılından 1770 yılına kadar Kırım Hanlığı tahtında üç ayrı han oturdu; Kırım Geray Han, IV. Devlet Geray Han ve II. Kaplan Geray Han.[22]

Savaşı sona erdiren Küçük Kaynarca Antlaşması 1774 senesinde imzalandı. Bu antlaşmaya göre Kırım Hanlığı bağımsız bir devlet statüsüne sahip olacaktı. Kırım hanları ise bağımsız bir şekilde Kırım Hanlığı'na bağlı beyler ve mirzalar tarafından seçilecekti. Bu bağımsızlıkla beraber Kırım Tatarları, Müslüman olmaları sebebiyle halifeye yani Osmanlı padişahına bağlı olacaklardı. Fakat bu bağlılık hanlığın siyasî bağımsızlığını etkilemeyecekti. 1774-1783 yılları arasında Kırım Hanlığı taht mücadeleleri sebebiyle iç karışıklıklar yaşadı. Oldukça kanlı geçen bu iç karışıklıklar döneminde Şahin Geray Han, Kırım Hanlığı'nı merkezî otoriteye ve düzenli bir orduya sahip bir devlet kimliğine büründürmeye çalıştı. Bunun için Rusya İmparatorluğu'ndan destek aldı. Fakat Rusya İmparatorluğu'nun asıl gayesi Kırım Hanlığı'nı işgal etmekti. Nitekim Rusya İmparatorluğu 8 Nisan 1783'te Kırım'ı ilhak etti.[23]

22. Halil İnalcık, "Kırım Hanlığı", s. 453.

23. Alan Fisher, The Russian Annexation of the Crimea, (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), s. 128- 144.

Having entered on a new era with Catherine II (also known as Catherine The Great) (1762-1796), Russia strongly decided to realize its plans on invading Crimea and reaching the Black Sea[21]. A new war arose when Russia sent military forces to Poland on the pretext of the throne struggle and also entered and vandalized the city of Balta, which belonged to the Crimean Khanate. In 1768, the Ottoman Empire declared war with Russia. From 1768 -the year the war initiated- to 1770, the Crimean Khanate was ruled by three different Khans: namely, Crimea Giray Khan, Devlet Giray IV Khan, and Kaplan II Giray Khan. [22]

The war was ended by signing the Treaty of Küçük Kaynarca in 1774. According to the treaty, the Crimean Khanate would have had an independent state status. The Crimean Khans would have been elected independently by the Beys and Mirzas of the Crimean Khanate. In addition to this independence, Crimean Tatars would have been affiliated to the caliphate, the Ottoman Sultan, since they were Muslims. However, this affiliation would not have affected the political independence of the Khanate. Between 1774 and 1783, the Crimean Khanate suffered from domestic disturbances due to the throne struggles. In the period of such a bloody domestic disturbance, Shahin Giray Khan endeavored to convert the Crimean Khanate into a central authority and a state with a regular army. To this purpose, he received support from the Russian Empire. However, the Russian Empire's real intention was to occupy the Crimean Khanate. Eventually, the Russian Empire annexed Crimea on April 8, 1783.[23]

21. Alper Başer, "Kırım'da Rus Kolonizasyonu (1783-1850", Karadeniz Araştırmaları, C: 6 S: 24, Kış 2010, pp. 29-42.

22. Alper Başer, "Kırım'da Rus Kolonizasyonu (1783-1850", Karadeniz Araştırmaları, C: 6 S: 24, Kış 2010, pp. 29-42.

23. Alan Fisher, The Russian Annexation of the Crimea, (Cambridge: Cambridge University Press 1970), pp. 128-144.

Kırım'da Rus Hâkimiyeti

Rusya İmparatorluğu, Kırım'da askerî bir idare kurdu ve imparatorluk yıkılana kadar Kırım Tatarlarına hiçbir şekilde idarî yapıda yer verilmedi.[24] 13 Şubat 1784'te Tavrida Eyaleti teşkil edildi. Bu eyalet sadece Kırım'ı değil, yarımadanın kuzeyindeki bozkırı da içine alıyordu. Bu eyaletin kurulmasının asıl amacı Kırım Yarımadası'nı tek başına bir eyalet olarak tutmayarak Rusların nüfus çoğunluğu sağlamasıydı. Yeni idarî birimde Kırım adı da özellikle kullanılmamıştı. Kırım'daki bu idarî yapı ufak değişikliklerle birlikte 1917'ye kadar varlığını sürdürdü.[25]

Kırım'ı bir Rus-Slav ülkesi hâline getirmeyi amaçlayan Rusya, yarımadayı güneye doğru Osmanlı Devleti'nin topraklarına yayılmak için bir sıçrama tahtası olarak görmekte ve Kırım Tatarlarının buradaki varlığını istememekteydi.[26] İlk olarak Kırım'da Türk-İslâm izleri yok edilme başlandı. Altın Orda ve Kırım Hanlığı'ndan kalan tarihî eserler yıkıldı yahut büyük ölçüde tahribata uğradı.[27]

Kırım'a yoğun bir şekilde Slav ve diğer gayrimüslim unsurlar iskân edilmeye başlandı. Kırım Tatar köylülerinin topraklarının ellerinden alınması halkın Osmanlı Devleti'nin topraklarına kitleler hâlin-

24. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", DİA, C: 25, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), s. 458- 465.

25. Hakan Kırımlı, Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916), (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010), s. 7-8.

26. Alper Başer, "Kırım'da Rus Kolonizasyonu (1783-1850)", s. 30-34.

27. Fisher, Kırım Tatarları, s. 137-142.

The Russian Domination in Crimea

The Russian Empire established a military administration in Crimea, and Crimean Tatars were never included in the administrative structure until the empire collapsed.[24] On February 13, 1784, the Tavrida State was established. This state covered not only Crimea but also the steppe in the north of the peninsula. The main purpose of establishing this state was to not leave the Crimean Peninsula as a stand-alone state by ensuring a Russian majority in the population. The name of 'Crimea' was intentionally not used in the new administrative unit. This administrative structure in Crimea was maintained with minor modifications until 1917.[25]

Aiming at converting Crimea into a Russian-Slavic country, Russia considered the peninsula as a stepping stone to spread towards the south, to Ottoman Empire's lands and did not demand the presence of Crimean Tatars in the peninsula.[26] Initially, the Turkish-Islamic traces in Crimea began to be destroyed. The historical monuments from both the Golden Horde and Crimean Khanate were also destroyed or ruined to a great extent. [27]

Slavic and other non-Muslim constituents began to be settled intensively in Crimea. Taking lands away from the Crimean Tatar peasants also caused these people to migrate en masse to the Ottoman Empire's territory. Starting from 1783, Crimean Tatar migrations lasted about 150 years. In the 19th century, the migration speed reached its peak, and

24. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", DİA, C: 25, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı 2002), pp. 458-465.

25. Hakan Kırımlı, "Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916), (Ankara: Türk Tarih Kurumu 2010), pp. 7-8.

26. Alper Başer, "Kırım'da Rus Kolonizasyonu (1783-1850)", pp. 30-34.

27. Alper Başer, "Kırım'da Rus Kolonizasyonu (1783-1850)", pp. 30-34.

Kırım Tatar çocuklar, 1897[29]
Crimean Tatar children, 1897[29]

de göç etmesine neden oldu. 1783 senesinden itibaren Kırım Tatar göçleri 150 sene boyunca devam etti. XIX. yüzyılda bu göç hareketi zirveye ulaştı ve bunun sonucunda XX. yüzyılda Kırım'dan göç eden Kırım Tatarlarının sayısı, Kırım'da kalanlardan çok daha fazla hâle geldi. [28]

Kırım'da Rus hâkimiyetinin kurulmasından sonra 1794'de Tavrida İdâre-i Rûhâniyyesi kuruldu.[30] Böylece Kırım Tatarları arasında gayet etkili olan din işleri de kontrol altına alınabilecekti. Bu idare teşkilatında müftü seçilebilmek için yeterli dinî bilgiye sahip olmak da gerekmiyordu. Bu dönemde Kırım'daki mektep ve medreselerin eğitim durumları ilmî açıdan çok geride kaldı. Rusya'nın mali egemenliği karşısında rekabet edemeyen Kırım Tatar esnaf ve sanatkâr kesimi de çökmeye başladı.[31]

28. 1853-1856 Kırım Harbi sırasında ve sonrasında Rusya'nın çarlık rejiminin asimile politikası yeni bir göç dalgasını başlattı. Bu göç hareketi 19. yüzyılda Kırım'dan Osmanlı topraklarına doğru gerçekleşen en büyük göç dalgasıydı. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 458.

29. Anton Julius Stuxberg: https://digitaltmuseum.se/021015948470/gruppbild-pa-6-pojkar-barn-i-fonden-vy-ut- over-stad-hus-klader-kladsel

30. İdâre-i Rûhâniyye kurulmadan evvel 1789 yılında Rusya Müslümanları Müftülüğü kurulmuştu. Çariçe II. Yekaterina özellikle İdil-Ural bölgesindeki ahalinin Pugaçov İsyanı'na katıldığını görmüştü. Bunun başlıca sebebinin daha evvelki hükümdarlar zamanında Müslüman halkın maruz kaldığı şiddetli baskılar olduğu aşikârdı. Çariçe bu nazarı itibara alarak bu kurumun kurulmasını sağladı. Merkezi Ufa şehrinde olan "Orenburg Müslüman Ruhani Meclisi" adını taşıyan bu kurumun vazifesi mollalar (hocalar) ve başka Müslüman dinî adamlarını tayin etmek ve Rusya'daki bütün Müslümanları kontrol etmekti. Çariçe II. Yekaterina bu hareketleriyle İslâm ahalisini kazanmak siyasetini uyguluyordu. Bkz. Kurat, Rusya Tarihi, s. 304-305.

31. Hakan Kırımlı, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), s. 19-22.

as a result; the number of Crimean Tatars who migrated from Crimea in the 20th century was many more than the remaining population in Crimea.[28]

After achieving the Russian dominance in Crimea, the Tavrida Muslim Spiritual Board (İdâre-i Rûhâniyye) was established in 1794.[30] Thus, religious affairs, which were highly influential among Crimean Tatars, would also be taken under control. In this administrative organization, it was not even necessary to have efficient religious knowledge to be elected as a mufti. Therefore during this period, the education level of Crimean schools and madrasahs was extremely poor in terms of scientific knowledge. Crimean merchants and craftsmen who could not compete with the Russian financial domination began to collapse. [31]

28. Fisher, Kırım Tatarları, pp. 137-142.

29. Anton Julius Stuxberg: https://digitaltmuseum.se/021015948470/gruppbild-pa-6-pojkar-barn-i-fonden-vy-ut- over-stad-hus-klader-kladsel

30. Before the establishment of the Tavrida Muslim Spiritual Board (İdâre-i Rûhâniyye), the office of mufti for Russian Muslims was established in 1789. The Czarina Yekaterina (Catherine) II had known that people of Idyll-Ural region joined the Pugaçov rebellion. It was clear that the main reason for this incident was severe pressures that the Muslim people were exposed by former emperors. Since the Czarina took this reality into account, she ensured the establishment of such an institution. The mission of this institution, which was centered in the city of Ufa and entitled "Orenburg Spiritual Muslim Council", was to appoint mullah (imam) and Muslim religious functionaries and to take all Muslims living in Russia under control. Whit this attempt, The Czarina Yekaterina II pursued a policy to win the Muslim Community. See also Kurat, Rusya Tarihi, pp. 304-305.

31. Hakan Kırımlı, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), pp. 19-22.

İsmail Bey Gaspıralı ve Kırım Tatar Millî Hareketi

Kırım Hanlığı'nın 1783 senesinde Rusya İmparatorluğu tarafından işgal edilerek topraklarının ilhak edilmesinden, 1883 yılında İsmail Bey Gaspıralı'nın Tercüman gazetesini neşretmeye başlamasına kadar geçen dönem, tarihçiler tarafından Kırım Tatarları için "Karanlık Yüzyıl" olarak adlandırılır.[32] Bu yüzyılda Kırım'ı "Tatarsızlaştırmak" için Kırım Tatarlarına idarî, siyasî ve iktisadî baskılar uygulanmıştır. Nitekim bu baskılar neticesinde Kırım'dan Anadolu ve Balkanlara kitle göçleri gerçekleşmişti. Bu göçler Rusya tarafından da daima teşvik edilmiş ve kimi zaman göçlerin artması için uyguladığı baskıları şiddetlendirmiştir. Göç etmeyip Kırım'da kalanlar ise millî kimliklerini muhafaza edebilecek tüm kurum ve imkânlardan yoksun kalmışlardı. Köhneleşmiş medreselerde okuyan talebeler, okuma yazma dahi öğrenemiyorlardı.[33] Kırım Tatar çocukları iyi bir eğitim alabilmek için ya Osmanlı topraklarına göç etmek yahut Rus okullarında okumak zorunda bırakılmışlardı.[34]

Bu karanlık dönemde millî bir ideal ile ortaya çıkan İsmail Bey Gaspıralı, Kırım Tatarları arasında millî aydınlanma hareketini başlattı. 22 Nisan 1883'te Kırım'ın Bahçesaray şehrinde Tercüman gazetesini neşretmeye başladı. 23 Şubat 1918'e kadar neşredilen gazete, zaman içinde Kırım'ın çok çok ötesinde de okunur hâle geldi.[35] Gazetenin dili Kırım Tatarca serpiştirilmiş bir İstanbul Türkçesi idi. Gaspıralı, gazetesinde kullandığı bu dili "edebî dil" olarak adlandırıyordu.[36] Esasında Tercüman sadece bir gazete değildi; bir yayınevi olmanın yanı sıra millî bir okul işlevi gören bir kurumdu. Çünkü ileride değineceğimiz Kırım Tatar Millî Kurultayı'nın toplanmasında önemli görevlerde bulunanlar Tercüman'da çalışmış veya İsmail Bey Gaspıralı'nın çevresinde bulunmuş insanlardı.

Gaspıralı, Türk halklarının tüm sorunlarının temelinde eğitimde geri kalınmasının yattığını düşünüyordu. Bunun için Gaspıralı, öğrencilerin her şeyden önce millî dillerinde okuma-yazma öğrenmelerini amaçlayan yeni bir eğitim sistemi planladı. Usûl-ü cedîd olarak adlandırdığı bu eğitim sistemini Kırım'da, Tercüman gazetesini neşrettiği Bahçesaray'da başlattı. İlki 1884 senesinde açılan usûl-ü cedîd mekteplerinin sayısı 10 yıl içerisinde Rusya İmparatorluğu sınırları içinde 100'ü geçecekti; Gaspıralı'nın vefat ettiği 1914 senesinde Rusya'da yaklaşık 5.000 usûl-ü cedîd mektebi vardı.[37]

1900'lü yılların başlarında Rusya'daki inkılapçı hareketlerden etkilenen ve İsmail Bey Gaspıralı'nın millî maarif programıyla mutabık hareket eden bir Kırım Tatar grubu ortaya çıktı. Hem yaşlarının genç olması sebebiyle hem de Osmanlı'daki "Genç Türkler"den esinlenilerek bu gruba "Yaş Tatarlar"

32. Hakan Kırımlı, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), s. 37.

33. Bu dönemde Rusya'da geleneksel medrese eğitiminde mollalar, talebelere Kuran okumayı öğretmeyi yeterli görüyorlardı. Edward Lazzerini, "Ismail Bey Gasprinskii and Muslim Modernism in Russia, 1878-1914", Phd. Thesis in University of Washington 1972, 175-186.

34. Kırım'da Rus hâkimiyetinin ilk yüzyılı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Kırımlı, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), s. 5-35.

35. Hakan Kırımlı, "İsmail Bey Gaspıralı," DİA, C: 13, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), s. 393.

36. İsmail Bey Gaspıralı, "Lisan Meselesi," Tercüman, No. 91, Kasım 20, 1905.

37. Hakan Kırımlı, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), s. 53-56.

38. Türklerin Büyük Muallim ve Muharrirlerinden İsmail Bey Gasprinskiy", İBB Atatürk Kitaplığı, Kartpostal Koleksiyonu, Krt_006810.

Ismail Bey Gaspirali and the Crimean Tatar National Movement

Historians named the period from 1783, when the Russian Empire invaded the Crimean Khanate and annexed its territory, to 1883, the year Ismail Bey Gaspirali (also known as Ismail Gasprinski) started publishing the Tercüman newspaper, as the "Dark Century".[32] In this century, administrative, political and economic pressures were imposed on Crimean Tatars for the 'Detatarization' of Crimea. Eventually, as a result of such pressures, massive migrations occurred from Crimea to both Anatolia and Balkan territories. In fact, in order to increase migrations, these migrations were always promoted also by Russia and sometimes Russia intensified the pressure it was applying. However, those who did not emigrate and remained in Crimea were deprived of all institutions and facilities that could help to preserve their national identities. Students studying in slummed madrasahs could not even learn reading and writing.[33] Thus, the Crimean Tatar children were forced to immigrate to the Ottoman territories or to study in Russian schools in order to get a better education.[34]

Ismail Bey Gaspirali, who came forth with a national ideal in this dark period, initiated the national enlightenment movement among Crimean Tatars. On April 22, 1883, he began to publish the Tercüman newspaper in the city of Bahcesaray in Crimea. This newspaper, published until February 23, 1918, developed to such an extent that it started being read far beyond Crimea.[35] The language of this newspaper was Istanbul Turkish with the Crimean Tatar words embedded in. Ismail Bey Gaspirali called the language used in his newspaper as the 'literary language.'[36] In fact, Tercüman was not only a newspaper or a publishing house but also an institution functioning as a national school, since people who had served in establishing the Crimean Tatar National Congress, which is explained further in the book, were people who had worked at Tercüman or had been around Ismail Bey Gaspirali.

Gaspirali thought that the reason behind all the problems in Turkish nations was the lack of good education. Hence, Gaspirali planned a new educational system aspiring to teach students the literacy in their own national languages in the first place. He instituted this educational system, called Usûl-ü cedîd, also known as 'Jadidism (literally translated as New Method)', in Crimea and in Bahcesaray where he published the Tercüman newspaper. First opened in 1884, the number of Usûl-ü cedîd schools would exceed 100 within the borders of the Russian Empire only in 10 years. Furthermore, there were about 5000 Usûl-ü Cedîd schools in Russia when Gaspirali died in 1914. [37]

32. Hakan Kırımlı, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), p. 37.

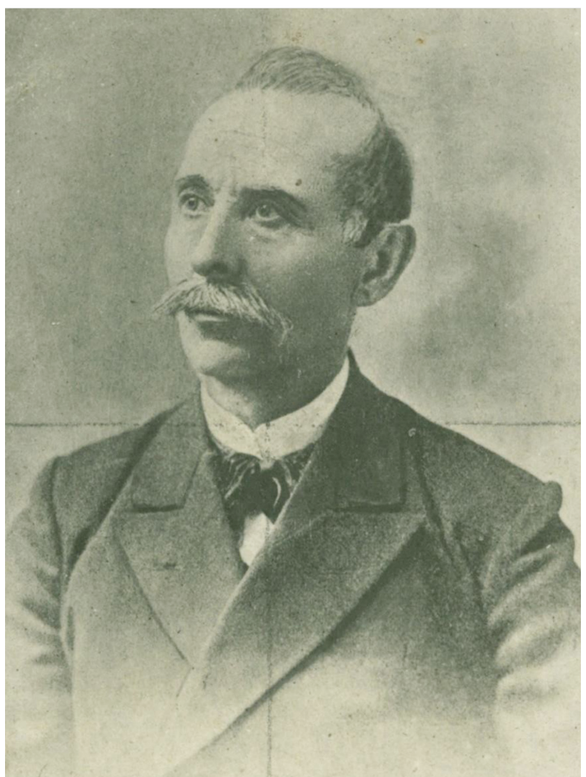
33. In this period, as the teaching of mullahs to students, only reciting the Quran in the traditional madrassah education would be found sufficient in Russia. See also Edward Lazzerini, Ismail Bey Gasprinskii and Muslim Modernism in Russia, 1878-1914, Ph.D. Thesis in University of Washington 1972, pp. 175-186.

34. For more detailed information about the first century of the Russian dominance in Crimea, see also Hakan Kırımlı, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), pp. 5-35.

35. Hakan Kırımlı, "İsmail Bey Gaspıralı," DİA, C: 13, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı 1996), p. 393.

36. İsmail Bey Gaspıralı, "Lisan Meselesi," Tercüman, No. 91, Kasım 20, 1905.

37. Hakan Kırımlı, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), pp. 53-56.

İsmail Bey Gaspıralı[38]
Ismail Bey Gaspirali[38]

(Genç Tatarlar) adı verilmektedir. Kırım Tatarlarının sorunlarına çare aramak isteyen bu grubun önde gelen ismi, Kırım Tatarlarının toprak sorunlarıyla yakından ilgilenen ve halkını Rusya İmparatorluğu'nun sömürgeciliğinden kurtarmak hedefinde olan Abdürreşîd Mehdî idi. 1902'de Tatar Öğretmen Okulu'ndan mezun olan Mehdî, Kırım'ın Karasu şehrinde öğretmenlik ve belediye başkanlığı yapmış, bu esnada Yaş Tatar hareketine katılanlar onun etrafında toplanmıştır. Yaş Tatarlar, Karasu merkez olmak üzere Bahçesaray, Akmescit, Yalta ve Kırım'ın çeşitli yerlerinde gizli hücreler hâlinde yapılandılar. Yaş Tatarlar, 1906-1908 seneleri arasında Vatan Hâdimi gazetesini neşrettiler. Hem çıkardıkları gazete hem de faaliyetlerindeki amaçları ile "Vatan Kırım"[39] şiarını Kırım Tatar millî hareketinin esas prensibi olarak benimsediler ve böylece Kırım Tatar Millî Kurultayı'nın da fikrî temelini oluşturdular.[40]

İstanbul'daki okullarda okuyan Kırım Tatar gençleri de İsmail Bey Gaspıralı'dan ve Yaş Tatar hareketinden oldukça fazla etkilenmişlerdi. 1908 senesinde Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra bu gençler arasında da bir talebe cemiyeti kurma fikri doğdu. 1909 senesinde Numan Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'in öncülüğünde İstanbul'da Kırım Talebe Cemiyeti kuruldu. Fakat bu cemiyetteki bazı talebelerin siyasî faaliyetlerden uzak durmaları ve cemiyetin ileri gelenlerinin Kırım'da da teşkilatlanma planları sebebiyle Vatan Cemiyeti adlı gizli bir cemiyet daha kuruldu. Başlangıçta Numan Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet, Yakup Seytabdullah Kerçî, Abdülhakim Hilmi,

39. Yaş Tatarlar, İsmail Bey Gaspıralı'nın umum Türklük için yaptıkları çalışmalardan ziyade Kırım'da Kırım Tatar halkının vatanları Kırım'daki mevcut idarî ve siyasî sorunlarıyla ilgilenmeyi öncelik olarak kabul ediyorlardı. Hakan Kırımlı, "Yaş Tatar Areketi," Mir Bekira Çoban-Zade içinde, ed. Ayder Emirov, Akmescit 2013, 205-210

40. Hakan Kırımlı, "Abdürreşîd Mehdî," DİA, C: 28, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), s. 374-375.

In the early 1900s, a Crimean Tatar group emerged that was influenced by the revolutionary movements in Russia and agreed with the national education program of Ismail Bey Gaspirali. This group was called 'Yash Tatars (Young Tatars)' since its members were both consisted of young aged individuals and inspired by 'Young Turks' in the Ottoman Empire. The leading name of this group, which would seek solutions to the problems headed on Crimean Tatars, was Abdurrashid Mehdi who was closely interested in the land-related problems of Crimean Tatars and intended to free his people from the colonization of the Russian Empire. After graduating from the Tatar Teacher Training School in 1902, he worked as a teacher and mayor in the Karasu city of Crimea; in the meantime, people who joined in the Yash Tatar movement gathered around him. Designating Karasu as the headquarter, Yash Tatars became organized in Bahcesaray, Akmescit, Yalta, and various regions of Crimea. The Yash Tatars published the Vatan Hâdimi newspaper between 1906 and 1908. They adopted the slogan of 'Homeland Crimea'[39] as the main principle of the Crimean Tatar National Movement both in the newspaper they published and their activities, thus they underpinned the intellectual basis of the Crimean Tatar National Assembly. [40]

38. "Türklerin Büyük Muallim ve Muharrirlerinden İsmail Bey Gasprinskiy", Ataturk Library of the Greater Municipality of Istanbul (IBB), Collection of Postcards, Krt_006810.

39. Yaş Tatars would consider the current administrative and political problems of Crimean people, who lived in Homeland Crimea, as a priority rather than the studies of Ismail Bey Gaspıralı on the public Turkishness. Hakan Kırımlı, "Yaş Tatar Hareketi," Mir Bekira Çoban-Zade içinde, ed. Ayder Emirov, Akmescit 2013, pp. 205-210.

40. Hakan Kırımlı, "Abdürreşîd Mehdî," DİA, C: 28, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı 2008), pp. 374-375.

Habibullah Temircan Odabaş ve birkaç talebeden daha müteşekkil bu cemiyete yalnızca güvenilirliği ispatlanmış olanlar üyeliğe kabul ediliyordu.[41] Kırım'da çeşitli bildiriler dağıtmakla başlayan cemiyetin millî faaliyetleri daha çok genişledi ve Yaş Tatarların da desteğini kazandı. Nitekim yürütülen tüm bu faaliyetler sonucunda, 1917'de Rusya'da patlak veren devrimin yarattığı siyasî kargaşa içerisinde Kırım Tatarları, Vatan Cemiyeti'nin mensupları öncülüğünde millî bir kurultay toplama hazırlıklarına başladılar. [42]

Kırım Tatar Millî Kurultayı

Rusya'da 1917 Devrimi sırasında ortaya çıkan siyasî otoritesizlik ve kargaşadan istifade eden Kırım Tatarları, Kırım'da millî bir devlet kurma yolunda adımlar atmaya başladılar. 7 Nisan 1917'de Akmescit'te Seyit Celil Hattat'ın başkanlığında Kırım Müslümanları Vekilleri Kongresi toplandı. Bu kongrede Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin kurulma kararı alındı ve bu komiteye 45 üye seçildi. Numan Çelebi Cihan hem komitenin başkanlığına hem de Tavrida ve Batı Rusya Müftüsü ve Ulema İdaresi Başkanlığı'na seçildi. II. Kırım Müslümanları Vekilleri Kongresi, 14-15 Ekim 1917 tarihinde yine Akmescit'te toplandı. Bu kongreye katılan 200 temsilciden 20'si kadındı. Kongrede 7 Aralık 1917'de Kurultay toplanması kararı alındı. 30 Kasım 1917'de de Kurultay azalarının seçimleri yapıldı. Bu seçimlerde belirlenen 76 milletvekilinden 5'i kadındı. Kurultay'ın açılışı ise belirlenen tarihten iki gün gecikmeli olarak 9 Aralık 1917'de Bahçesaray'da gerçekleşmiştir.[43]

41. Yakup Seytabdullah Kerçî, Abdülhâkim Hilmi ve Habibulah Temircan Odabaş, İstanbul'da okuyan ve Kırım Talebe Cemiyeti'nin üyeleri gençlerdi. Cafer Seydahmet Kırımer, Bazı Hatıralar, (İstanbul: Emel Vakfı, 1993), s. 58-60.

42. Hakan Kırımlı, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), s. 201-234.

43. Hakan Kırımlı, "Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1985), s. 14-26.

The Crimean Tatar youth studying in schools in Istanbul was also greatly influenced by Ismail Bey Gaspirali and the Yash Tatar movement. In 1908, after the proclamation of The Second Constitutional Era in the Ottoman Empire, the idea of establishing a student society emerged among the youth. In 1909, the Crimean Student Association was established in Istanbul under the leadership of Noman Chelebi Jihan and Jafer Seydahmet. However, since some of the students stayed away from political activities and the leading members of the Association had the plans of getting organized in Crimea as well, another secret society called 'the Homeland Association' was also established. only those proven to be trustworthy were being accepted as member to this association, which was initially composed of Noman Chelebi Jihan, Jafer Seydahmet, Yakup Seytabdullah Kerchi, Abdulhakim Hilmi, Habibullah Temircan Odabash, and a few other students.[41] National activities of this association began by distributing various declarations in Crimea, then it widened to a broad spectrum and also gained support from the Yash Tatars. As a consequence of all these activities, Crimean Tatars began to prepare a National Congress under the leadership of members of the Homeland Association during the political turmoil arisen from the Revolution erupted in Russia in 1917. [42]

41. Yakup Seytabdullah Kerçî, Abdülhâkim Hilmi and Habibulah Temircan Odabaş, were the young members of the Crimean Tatar Student Association studying in Istanbul. Cafer Seydahmet Kırımer, Bazı Hatıralar, (İstanbul: Emel Vakfı 1993), pp. 58-60.

42. Yakup Seytabdullah Kerçî, Abdülhâkim Hilmi and Habibulah Temircan Odabaş, were the young members of the Crimean Tatar Student Association studying in Istanbul. Cafer Seydahmet Kırımer, Bazı Hatıralar, (İstanbul: Emel Vakfı 1993), pp. 58-60.

43. Hakan Kırımlı, Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918), (Unpublished Master Thesis, Hacettepe Üniversitesi, 1985), pp. 14-26.

Kadınların bu aza seçimlerinde hem seçme hem de seçilme hakkına sahip olması o dönem için son derece önemlidir. Çünkü böylelikle Kırım Tatarları, dünya tarihinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan ikinci halk olmuştur. Bu durum kısa bir zamanda Kırım Tatar halkının ne kadar mesafe kat edebildiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Kırım Hanlığı'nın (1441-1783) başkenti Bahçesaray'da hanlığın yönetildiği ve bugün Kırım Tatar millî kimliğinin sembolü hâline gelen Hansaray'da gerçekleştirilen Kırım Tatar Millî Kurultayı'nda 26 Aralık 1917'de ilk Kırım Tatar anayasası Kanûn-ı Esasî kabul edildi. Bu anayasanın 16. maddesi ile Kırım Ahalî Cumhuriyeti esası kabul ve ilan edilmiş oldu. Bununla birlikte Kurultay, kendisini parlamento olarak ilan etti ve bu parlamentoya da daimî olarak üç reis seçildi. Bunlar; Hasan Sabri Ayvaz, Cafer Ablayev ve Abdülhâkim Hilmi idi. Parlamentonun Rusça kitabetine Ali Efendi Badaninskiy ve Türkçe kitabetine Seytömer Efendi Tarakçı seçildi. Parlamentonun oluşturulmasıyla beraber gizli oylama usulüyle Meclis-i Mebusân'ın Başmüdür'ü (Başbakan) seçmesi kararlaştırıldı. Bununla birlikte Başmüdür, hükûmetini kuracak ve parlamentodan itimat oyu isteyecekti.[44]

Meclis-i Mebusân tarafından yapılan oylama sonucunda Kırım Müslümanları İcra Komitesi Reisi ve Kırım Müftüsü olan Numan Çelebi Cihan, başmüdür olarak seçildi. Hükûmet-i Milliyye'yi teşkil ettikten sonra, 20 muhalif oya karşılık lehindeki 40 oy ile parlamentonun itimadını aldı. Buna göre hükûmet aşağıdaki şekildeydi:

44. Osman Kemal Hatif, Gökbayrak Altında Millî Faaliyet, haz. Hakan Kırımlı, (Ankara: Kırım Türkleri Derneği, 1998), s. 87-93.

The National Congress of Crimean Tatars

Crimean Tatars, who took advantage of the political uproar and authority gap during the 1917 Russian Revolution, started to take action to establish a National State in Crimea. On April 7, 1917, the Crimean Muslim Congress representatives convened under the presidency of Seyit Jelil Hattat. In this Congress, the decision to establish the Central Executive Committee of the Crimean Muslims was made, and 45 members were elected to this committee. Noman Chelebi Jihan was elected as the president of this committee, mufti of Taurida and Western Russia, and president of the Ulama Administration. The Second Congress of Representatives of the Crimean Muslims convened again in Akmescit on October 14-15, 1917. Of the 200 representatives attending this Congress, 20 were women. It was decided in the Congress that a General Assembly would convene on December 7, 1917. Elections of the members for the General Assembly were held on November 30, 1917. Of the 76 elected representatives, 5 were women. The General Assembly was held in Bahcesaray on December 9, 1917, with a two day-delay to the designated date.[43]

It was highly important for women to have the right to vote and stand for election in that period. With the implementation of such an election, Crimean Tatars became the second nation in the World history recognizing women's right to vote

» **Hükûmet-i Milliyye Reisi ve Adliye Müdürü:**
Çelebi Cihan Efendi

» **Harbiye ve Hariciye Müdürü:**
Cafer Seydahmet Efendi

» **Diniye Müdürü:**
Ahmet Şükrü Efendi

» **Maarif Müdürü:**
İbrahim Özenbaşlı Efendi

» **Maliye ve Vakıf Müdürü:**
Seytcelil Hattat Efendi[45]

Numan Çelebi Cihan'ın teşkil ettiği hükûmet, parlamentodan Şubat 1918'de bütün Kırım için Meclis-i Müessisân'ı toplama görev ve yetkisini aldı. Böylece iki aylık tatilden sonra bütün Kırım için tekrar toplanılacaktı. 27 Aralık 1917'de hükûmet makamı Akmescit'e nakledildi. 31 Aralık'ta da Akmescit'te, Kırım Tatar millî hükûmetinin görevine başladığını, Kanun-u Esasî'nin tam metnini ve Kurultay'da alınan diğer kararları içeren bir bildiri Türkçe ve Rusça olarak yayınlandı.[47]

Kırım Tatarlarının kurmuş olduğu demokratik millî devletleri, yarımadanın yerli halkı olarak vatanlarında özgürce yaşama arzularının en açık tecessümüdür. Ayrıca Kırım'da yaşayan ve Kırım Tatarı ya da Müslüman olmayan halkların da yarı-

45. Hükûmet-i Milliyye'nin teşkili ve Kurultay'ın Parlamento olarak görevine devamı ile ilgili bkz. Osman Kemal Hatif, Gökbayrak Altında Millî Faaliyet, s. 94; Cafer Seydahmet Kırımer, Bazı Hatıralar, s. 241-247.

46. A. K. Boçagov, Milli Firka. Natsionalnaya Kontrrevolyutsiya v Krımu, (Akmescit: Krımskoe Gosudarstvennoe İzdatelstvo, 1930), s. 35.

47. Hükûmet-i Milliyye'nin teşkili ve Kurultay'ın Parlamento olarak görevine devamı ile ilgili bkz. Osman Kemal Hatif, Gökbayrak Altında Millî Faaliyet, s. 94; Cafer Seydahmet Kırımer, Bazı Hatıralar, s. 241-247.

and stand for election. It therefore can be considered as an indication of how far the Crimean Tatar people could progress in a short time.

On December 26, 1917, the first Crimean Tatar Constitutional Law (Kanun-u Esasi) was adopted in the Crimean Tatar National Assembly held in Hansaray, which today has become the symbol of the Crimean Tatar Khanate's national identity, located in the capital city, Bahcesaray, where the Khanate was governed for a long period (1441-1783). In accordance with Article 16 of this constitution, the basis of the People's Republic of Crimea was adopted and declared. Furthermore, the assembly announced itself as a parliament and also elected three permanent presidents. These presidents were Hasan Sabri Ayvaz, Jafer Ablayev, and Abdulhakim Hilmi. The parliament elected Ali Badaninskiy for Russian clerkship and Seytomer Tarakci for Turkish clerkship. With the establishment of this parliament, it was decided that the election of the Prime Minister would be executed by the secret voting procedure. The elected Prime Minister would establish the government and yet demand a vote of confidence from the Parliament.[44]

Noman Chelebi Jihan, the Chairman of Executive Committee of Crimean Muslims and the Mufti of Crimea, was elected as the Prime Minister by the National Assembly. After forming the National Government, he received the vote of confidence from the Parliament with 40 votes in favor and 20 votes against. Accordingly, the government was formed as follows:

44. Osman Kemal Hatif, Gökbayrak Altında Millî Faaliyet, haz. Hakan Kırımlı, (Ankara: Kırım Türkleri Derneği 1998), pp. 87-93.

madada yaşama haklarına saygı duyuluyordu. Numan Çelebi Cihan'ın Hansaray müzesinin açılışında yaptığı meşhur konuşma[48] ve devletin Kırım Tatar Millî Kurultayı'nın kabul ettiği ilgili anayasa maddeleri[49] bunun en önemli örnekleridir.

Kırım'da Bolşevik İşgali

Kırım Tatarları kendi millî devletleri olan Kırım Ahalî Cumhuriyeti'ni ve Kırım Tatar Atlı Alayı ile askerî teşkilatlanmalarını kurmuş olsalar da henüz Kırım'ın tamamına siyasî ve idarî olarak fiilen hâkim değillerdi. Yarımadadaki bu siyasî ve idarî bölünmüşlük aynı zamanda tüm Rusya için de geçerliydi. Şubat İhtilali'nden sonra bütün Rusya, Kırım'da olduğu gibi idarî ve siyasî bir bölünmenin içine düştü. Kırım'ın hemen kuzeyinde Ukrayna Ahalî Cumhuriyeti kurulmuştu. Kırım Tatar millî hükûmeti ile Kyiv

48. Numan Çelebi Cihan, Bahçesaray'da Hansaray'ın müze olarak açılışında yaptığı konuşmada Kırım Tatarlarının Kırım'daki tüm halkların yaşam haklarına saygı duyduğunu şu şekilde ifade ediyordu:
"Qırım yarımadasında türlü renklerde bir çoq zarif güller, şeb-boylar, zanbaqlar, lâleler vardır, ve bu ruh-nevaz çiçeklerin hepsinin kendilerine mahsus bir güzelliği, özlerine mahsus lâtif qoquları var. Bu güller, bu çiçekler Qırımda yaşayan milletler: Tatar, Rus, Ermeni, Yehudi, Rum, Nemse ve başqalarıdır. Qurultayın maqsadı bunları bir yerde toplayup, hepsinden güzel ve nefis bir buket yapmaqtır. Güzel Qırım adasında haqiqiy medeniy bir İsviçre tesis itmektir. Tatar Qurultayı yalıñız Tatarları degil, asırlardan beri Tatarlar ile beraber qardaşça yaşayakelmiş diger milletleri de tüşünüyür. Onları da işe davet iderek, onlarle beraber qol qola virüp kitecektir. Tatar, bu işte bir amir degil, belki bir müteşebbis, yalıñız bir inisiyatörlük vazifesini icra edecektir"
Numan Çelebi Cihan, "Qırım Müftisiniñ Nutqu," Millet Cevherleri, s. 77.

49. Anayasanın 12. maddesi: "Kurultay, her kıtanın şekl-i idaresi, orada yaşayan ahalinin ekseriyet-i mutlakası ârâsını canlandıran dört esasa tevfikan saylanan Meclis-i Müessisân'ın vereceği kararlarla takarrür edeceğini kabul ettiğinden Kırım şekl-i idaresinin ancak Kırımlılar Meclis-i Müessisânı tarafından halledileceğini kabul eder ve Tatar Parlamentosu'nu her halde en kısa bir zamanda Kırım Meclis-i Müessisânı'nın içtimaını temin ile mükellef kılar." Bkz. Hatif, Gökbayrak Altında Millî Faaliyet, s. 91-92; Anayasanın tam metni için, s. 88-93.

» **The Prime Minister and Minister of Justice:**
Chelebi Jihan Efendi

» **Minister of Defense and Foreign Affairs:**
Jafer Seydahmet Efendi

» **Minister of Religion:**
Ahmet Sukru Efendi

» **Minister of Education:**
Ibrahim Ozenbasli Efendi

» **Minister of Finance and Foundations:**
Seyt Jelil Hattat Efendi [45]

The government formed by Noman Chelebi Jihan was authorized to convene the Constituent Assembly for the whole Crimea in February 1918.Thus, two months later, the assembly would gather again for the entire Crimea. On December 27, 1917, the location of the government was transferred to Akmescit. On December 31, 1917, a notice containing the announcement that the Crimean Tatar National Government had initiated its mission, the full version of the Constitutional Law (Kanun-u Esasi) and other relevant decisions taken in the General Assembly was published in both Turkish and Russian languages.[47]

The Democratic National State established by Crimean Tatars was the most evident embodiment of their will to live freely in their homeland as the native people of the peninsula. In addition, the

45. For the establishment of the National Government (Hükûmet-i Milliyye) and continuance of the Congress as a Parliament, see also Osman Kemal Hatif, Gökbayrak Altında Millî Faaliyet, p. 94; Cafer Seydahmet Kırımer, Bazı Hatıralar, pp. 241-247.

46. A. K. Boçagov, Milli Firka. Natsionalnaya Kontrrevolyutsiya v Krımu, (Akmescit: Krımskoe Gosudarstvennoe İzdatelstvo, 1930), p. 35.

47. Hakan Kırımlı, Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918), p. 28.

Kırım Tatar Milli Kurultayı[46]
National Congress of Crimean Tatars[46]

Radası, devletlerinin sınırları konusunda anlaşmışlardı. Yarımada tamamen Kırım Ahalî Cumhuriyeti'ne bırakılmıştı. Ukrayna Merkez Radası başkanı Hruşevskiy ve Dışişleri Bakanı olan Lubinskiy, Ukrayna Ahalî Cumhuriyeti'nin Kırım'da hiçbir hakları olmadığını Kırım Ahalî Cumhuriyeti'nin Hariciye Nazırı olan Cafer Seydahmet'e bildirmişler ve devrimden sonra toplanan Umum Rusya Milletleri Federalist Kongresi'nde beyan etmişlerdi. Bununla birlikte Kyiv'deki Ukrayna Ahalî Cumhuriyeti'nin Radası, Kırım'ı Ukrayna'dan hariç tuttuklarını anayasalarında kabul etmişlerdi.[50] Böylece Kırım Ahalî Cumhuriyeti kuzeydeki komşusu ile sınırlarını tanzim etmiş oluyordu. Fakat Kırım içerisinde idarî bölünmüşlük devam ediyordu.

Akyar'daki Bolşevikler, hem askerî güçleri hem de terör faaliyetleri ile Kırım Tatar millî hükûmeti için asıl tehlikeyi teşkil ediyorlardı.[51] Kırım Tatar millî hükûmeti Bolşevikleri zayıflatmak amacıyla tedbir faaliyetlerine girişti. Kezlev'de Bolşeviklere ait iki vagon dolusu silaha el konuldu. Bu hadise Bolşevikler ile olası bir muharebe ihtimalini daha da arttırdı. Nitekim 18-19 Ocak 1918'de Kefe ve Yalta'da Kırım Tatar ve Bolşevik güçleri arasındaki ilk çatışmalar başladı. Bolşevikler iki torpidobot ile Yalta'ya gelerek şehrin teslimini istemişler ancak bu talebin reddi üzerine yaşanan muharebe sonunda sayı üstünlüğüne sahip olan Bolşevikler, Yalta'yı ele geçirmişlerdi. 23 Ocak gecesi Kırım Tatar askerî güçleri de Ukrayna'daki Bolşeviklere yardım için Sevastopol'den yola çıkan trenleri durdurarak askerlerin silahlarına el koydu. Aynı gün Sevastopol'de Bolşevikler ile Kırım Tatar askerî güçleri arasında muha-

50. Hatif, Gökbayrak Altında Millî Faaliyet, s. 119-120.

51. Kırımlı, "Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)", s. 28.

rights to live of non-Crimean Tatars or non-Muslim nations living in the Crimean peninsula were also respected. The famous speech[48] of Noman Chelebi Jihan delivered at the opening of the Hansaray Museum and related Constitutional Clauses[49] adopted by the Crimean Tatar National Assembly were the most important examples to prove it.

Bolshevik Invasion of Crimea

Although Crimean Tatars established their own National State, namely the People's Republic of Crimea, and the Crimean Tatar Military Organization with mounted troops, they were not yet politically and administratively dominant throughout Crimea. This political and administrative disunity in

48. In his speech, which was made in the opening ceremony of Hansaray as a museum in Bahcesaray, Noman Chelebi Jihan stated how Crimean Tatars respected the right to live of all nations in Crimea with the following words:
'There are many elegant roses, gillyflowers, lilies, and tulips in many different colors in the Crimean Peninsula, and all of these wonderful flowers have their own unique beauties, and lovely elegant scents. These roses, these flowers are the nations living in Crimea are: Tatars, Russians, Armenians, Jews, Greeks, Germans, and others. The aim of this Congress is to gather these nations together and make a beautiful and magnificent flower bouquet. Our aim is to establish a really civilized Switzerland in the wonderful Crimean Peninsula. The Tatar Assembly considers not only Tatars but also other nations living brotherly with Tatars throughout the centuries. Inviting them to this goal, we wish to move forward and walk arm in arm with other nations. The Tatar is not superior in this initiative but, maybe, just a promoter to perform its duty as an initiator.'
Noman Chelebi Jihan, "Qırım Müftisiniñ Nutqu" Millet Cevherleri, p. 77.

49. Article 12 of the Constitution states: 'Since the assembly recognizes that the governance of nations shall be established on the basis of the four principles of the absolute majority of the people who live in Crimea and shall be established by the decisions of the Constituent Assembly, it accepts that the civil administration of the Crimea can only be established by the Constituent Assembly of Crimea and obligates the Tatar Parliament in any case liable to ensure the meeting of the Founder Assembly of Crimea as soon as possible.' See also Hatif, Gökbayrak Altında Millî Faaliyet, pp. 91-92; For the full version of the Constitution, pp. 88-93.

rebe başladı. Muharebede takviye sağlayamayan Kırım Tatar güçleri geri çekilmek zorunda kaldı. 25 Ocak'ta Kırım Tatar askerî birlikleri Bahçesaray'a kadar geriledi. 26 Ocak'ta Bahçesaray ve hemen ertesi gün de Kırım Tatar millî hükûmetinin merkezi olan Akmescit, Bolşeviklerin eline düştü.[52]

27 Ocak 1918'te Akmescit'in işgal edilmesi ile birlikte Kırım'da Bolşeviklerin katliam ve terör başlamıştı. Yarımadadaki bu ilk Bolşevik işgali sadece Kırım Tatarları için değil, Bolşeviklerden yana olmayan herkes için tehlike arz etmekteydi. Daha Akmescit'in Bolşeviklerin eline geçtiği gün Kaymakam Osman Binarslanov yaralı olduğu hâlde evinden çıkartılarak öldürülmüştür. Tevkif edilen pek çok Kırım Tatar subayını da aynı gün öldürmüşlerdi. Bolşevik çetelerinin muharebelerin gerçekleştiği Alma boyundan Akmescit'e inmeleri ile tam katliam yaşanmıştır. Çünkü Bolşevikler halka dehşet salmak ve sindirmek için şehrin her tarafını rastgele top, tüfek ve mitralyöz atışına tutmuşlardır. Bu ilk yoğun ateşi yağma takip etmişti. Evlerindeki yahut sokaklardaki insanlar çeteler tarafından kurşuna dizilerek öldürülmüşlerdir. Bolşevikler bu şiddet eylemlerini şehirdeki halka dehşet vermek ve onların olası mukavemetlerini önlemek için yapmışlardır.[53]

Aralarında Kırım Tatar millî hükûmetinin reisi olan Numan Çelebi Cihan ile Maliye ve Vakıf Müdürü olan Seyit Celil Hattat'ın da bulunduğu pek çok millî hükûmet mensubu tutuklandı. Çelebi Cihan, Sevastopol'e götürüldü ve 23 Şubat 1918 tarihinde kurşuna dizilerek şehit edildi. Naaşı ise denize atıldı.[54] Bu işgal sırasında Yalta'da bulunan Cafer Seydahmet, Bolşeviklerden gizlenerek hayatını kurtarabildi. Üç ay süren bu ilk Bolşevik işgali sırasında Kurultay Meclisi kapanmış olsa dahi meclis üyeleri ve milliyetçiler yer altında faaliyetlerine devam ettiler.[55]

Bolşeviklere Kırım Tatarlarından hiç kimse katılmamıştı. Fakat işgalden sonra sosyalist Kırım Tatarları, İsmail Kırımcanov'un etrafında toplanmışlar ve Tatar Sosyalist Fırkası'nı teşkil etmişlerdi. Kurultay meclisi ise siyasete yeraltından devam etmekteydi. Bu sebeple ancak Tatar Sosyalist Fırkası ile birleşerek millî müesseseleri korumayı başarabildiler. Tatar Sosyalist Fırkası merkezî bir komite teşkil ederek Millet ve Kırım Ocağı gazetelerinin kendisine ait olduğunu ilan edip matbaalarını muhafaza etmiştir. Akmescit'te Kurultay meclisinin toplandığı binayı da yine bu yolla himaye etmişti. Kırım Tatar Atlı Askerî Kışlası'nın yanındaki caminin eşyasını Bolşeviklerin elinden kurtarmış ve şehit edilenlerin naaşlarını aratarak İslâmî usullere göre defnedilmelerini sağlamıştır. Bolşevikler önce Tatar Sosyalist Fırkası'na karşı itimat göstermişlerse de daha sonra fırkanın Bolşevik emellerine uygun hareket etmediklerini görünce fırka aleyhinde takibata başlamışlardır. Fırkanın azalarından bir kısmı Bolşevikler tarafından tevkif edilmiştir.[57]

the peninsula was also present throughout Russia at the same time. After the February Revolution, similar to Crimea, the entire Russia also fell into an administrative and political division. Just in the north of Crimea, the Ukrainian People's Republic was established. The Crimean Tatar National Government and the Kiev Parliament (Rada) agreed on the borders of their governments. Accordingly, the peninsula was completely left to the People's Republic of Crimea. The president of the Central Council of Ukraine, Hrushevsky, and the Minister of Foreign Affairs, Lubinsky, notified the Crimean Minister of Foreign Affairs, Jafer Seydahmet, that the Ukrainian People's Republic had no rights in Crimea, and also stated it in the General Congress of Russian National Federalist convened after the revolution. Furthermore, the Kiev Rada of the Ukrainian People's Republic accepted that they excluded Crimea from Ukraine.[50] Hence, the People's Republic of Crimea drew its borders with its northern neighbor. However, the administrative disunity continued in Crimea.

The Bolsheviks in Akyar were the main threat for the Crimean Tatar National Government in terms of both their military forces and terror activities.[51] Hence, the Crimean Tatar National Government took measures to weaken the Bolsheviks. Two wagons of weapons, belonging to the Bolsheviks were seized in Kezlev (now known as Yevpatoria). This incident had arisen the possibility of a potential battle with the Bolsheviks. Eventually, the first conflict between the Crimean Tatars and Bolshevik forces began in Kefe (Caffa, now known as Feodosia) and Yalta on January 18-19, 1918. The Bolsheviks arrived in Yalta with two torpedo boats and demanded the surrender of the city; however, at the end of the battle after the rejection of this demand, the outnumbered Bolsheviks occupied Yalta. On the night of January 23, the Crimean Tatar military forces stopped the trains departed from Sevastopol bringing aid to the Bolsheviks in Ukraine and seized the weapons of soldiers. The same day, a battle began between the Bolsheviks and the Crimean Tatar Military Forces in Sevastopol. The Crimean Tatar forces, who were unable to get reinforcements in the battle, had to retreat. On January 25, the Crimean Tatar military forces even had to retreat till Bahcesaray. On January 26, Bahcesaray fell to the Bolsheviks and the day right after that, the capital of The National Crimean Tatar Government, Akmescit, fell to the Bolsheviks.[52]

With the occupation of Akmescit on January 27, 1918, the massacre and terror of the Bolsheviks began in Crimea. This first Bolshevik occupation in the peninsula posed danger not only to the Crimean Tatars but also to all people who would not favor the Bolsheviks. The first day Akmescit was occupied by the Bolsheviks, the district governor, Osman Binarslanov, was taken out of his home and killed while he was still wounded. They also executed many of the detained Crimean Tatar officers on the same day. However, a true massacre took place when the Bolshevik guerillas reached Akmescit following the Alma route where heavy battles occurred. The Bolsheviks randomly fired at the public with the machineguns, artilleries, and rifles in order to spread terror and suppress the community. Then, plundering followed the first intensive weapon fires. People in their homes or on streets

52. Hatif, Gökbayrak Altında Millî Faaliyet, s. 102-107; Kırımlı, "Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)", s. 32-34.

53. Osman Kemal Hatif, "Kırım'da Bolşevik İstilâsı Tarihinden I," Kırım Mecmuası 9, Ağustos 22, 1918, 161- 163.

54. Kırım Tatarlarının millî marşı olan "Ant Etkenmen"in yazarı olan Numan Çelebi Cihan, bugün Kırım Tatarları tarafından "antlı qurban" olarak anılmaktadır. Numan Çelebi Cihan'ın eserlerinin derlendiği ve onunla ilgili hatıraların yer aldığı derlemede çeşitli yerlerde Kırım Tatar millî hareketinin önemli isimleri tarafından "antlı şehit" olarak da anılmaktadır. Numan Çelebi Cihan, Ant Etkenmen (Köstence: Editura Europolis, 2001).

50. Hatif, Gökbayrak Altında Millî Faaliyet, pp. 119-120.

51. Kırımlı, Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918), p. 28.

55. Kırımlı, "Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)", s. 34; Hatif, Gökbayrak Altında Millî Faaliyet, s. 108-109.

56. Kırım Mecmuası, Sayı: 1, 2 Mayıs 1918, s. 12.

57. Osman Kemal Hatif, "Kırım'da Bolşevik İstilâsı Tarihinden II," Kırım Mecmuası 10, Eylül 05, 1918, s. 183- 186.

52. Hatif, Gökbayrak Altında Millî Faaliyet, pp. 102-107; Hakan Kırımlı, "Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)", pp. 32-34.

Kırım Tatar Millî Hükümet Reisi Numan Çelebi Cihan[56]
Noman Chelebi Jihan, President of the Crimean Tatar National Government[56]

Kırım'daki ilk Bolşevik işgali 1918 senesinin Nisan ayının sonlarına kadar sürdü. 3 Mart 1918 tarihinde Almanya ve Rusya arasında imzalanan Brest-Litovsk Barış Antlaşması[58] ile Ukrayna'nın bağımsızlığını tanımış olan Almanya, Ukrayna'yı Bolşeviklerden temizlemek ve kendi uydusu konumunda olacak bir Ukrayna'yı kurabilmek için ülkeyi işgale başladı. 21 Mart'ta da bu işgal harekâtının Kırım'a kadar ilerletilmesi kararı alındı. Nitekim 19 Nisan 1918 tarihinde Alman ordusu Kırım'a girmeye başlamış ve ay sonuna kadar Kırım'daki idareyi ele almıştır. Kırım Tatar Millî Kurultayı da 8 Mayıs 1918'de Alman askerî idaresi altında yeniden toplanabilme imkânı bulsa da; millî bir hükûmet teşkil etme girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Çünkü Almanya, Kırım'da millî bir Kırım Tatar hükûmeti kurulmasını değil burada muhtelif fraksiyonlardan müteşekkil bir hükûmet kurulmasının kendileri için daha yararlı olacağını düşünmüşlerdi. Böylece bu hükûmet, Alman siyaseti tarafından yönetilebilecekti.[59]

Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

Alman ordularının Bolşevikleri yenip Kırım'a girmelerinden ve yarımadaya hâkim olmalarından sonra da Kırım'da Kırım Tatar millî yönetimi kurulamamıştır. Nitekim Almanların çekilmesinden sonra Kırım tekrar bir kargaşa dönemine girdi. Kızıllar ve Beyazlar arasında şiddetli çatışmalar vuku buldu ve Kırım'ın idaresi el değiştirdi. 1921 yılında yarımadada ilk Sovyet idaresi kuruluncaya kadar anarşi ve kargaşa hâkim oldu. Bununla birlikte Bolşeviklerin "Savaş Komünizmi" adını verdikleri

58. Almanya ve Rusya arasında imzalanan bu antlaşma ile Rusya, I. Dünya Savaşı'ndan çekildi. Bkz. George Vernadsky, Rusya Tarihi, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2011) s. 365-367.

59. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 463.

were shot and executed by the gunfire of the guerillas. The Bolsheviks committed these acts of violence to dismay the people in the city and to prevent possible resistance. [53]

Along with many other members of the National Governments, Noman Chelebi Jihan, the President of the Crimean Tatar National Government, and Seyit Jelil Hattat, the Minister of Finance and Foundation, were also arrested. Chelebi Jihan was taken to Sevastopol and was martyred by a gunfire on February 23, 1918. His body was thrown into the sea.[54] However, Jafer Seydahmet, who was in Yalta during the invasion was able to save his life by secretly hiding himself from the Bolsheviks. Although the Assembly was shut down, the members of the Assembly and other nationalists continued to proceed their activities with underground operations during the first Bolshevik which lasted about three months.[55]

None of the Crimean Tatars joined the Bolsheviks. However, after the occupation, the socialist Crimean Tatars gathered around Ismail Kirimcanov and established the Tatar Socialist Party. The General Assembly secretly continued its political activities.

53. Osman Kemal Hatif, "Kırım'da Bolşevik İstilâsı Tarihinden I," Kırım Mecmuası 9, Ağustos 22, 1918, pp. 161-163.

54. Noman Çelebicihan, the author of the national anthem of Crimean Tatars called 'Ant Etkenmen', is remembered today as 'Antlı Qurban' by Crimean Tatars. In several parts of a compilation, in which Noman Chelebi Jihan's works and his memories were compiled, his name was also mentioned as 'Antlı Şehit' by the leading members of the Crimean Tatar National Movement. Noman Chelebi Jihan, Ant Etkenmen (Köstence: Editura Europolis, 2001).

55. Hakan Kırımlı, Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918), p. 34; Hatif, Gökbayrak Altında Millî Faaliyet, pp. 108-109.

56. Kırım Mecmuası, No: 1, 2 May 1918, p. 12.

uygulamalarla halkın mallarını gasp etmeleri ve köylülerin ellerinde tahıl kalmaması doğa şartlarının kötüye gitmesiyle birleşince büyük bir felâkete sebep oldu. 1921-1922 yıllarında vuku bulan açlık felâketi, Kırım'da yaklaşık 100.000 kişinin hayatını kaybetmesine sebep oldu.[60]

1921-1928 seneleri arasında nispeten Sovyetler Birliği'nin idarî zayıflığı sayesinde Kırım Tatarları millî kimliklerini koruyabilecekleri kurumlara sahip oldular. Sovyetler Birliği'nin "yerlileştirme" (korenizatsiya) adı verilen ve millî azınlıklara kısmî tavizler veren politikası döneminde 1923'te Veli İbrahim, Merkezî İcra Komitesi'nin başkanlığına getirildi. Veli İbrahim, Yaş Tatar hareketinden geliyordu ve gizli Vatan Cemiyeti'nin eski bir mensubuydu. Komünist Parti'ye üye olduktan sonra da millî kimliğini korumuştu. Nitekim onun Kırım'ın idaresinde bulunduğu 1923-1928 senelerinde de Kırım Tatarlarının millî kültür faaliyetleri artış göstermiştir. Hatta Veli İbrahim, Kırım Tatarlarının yarımadadaki nüfuslarının artması için Kırım'dan göç etmiş muhacirlerin vatanlarına dönmeleri hususunda da girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Fakat 1928'de Veli İbrahim burjuva milliyetçiliği suçlamasıyla kurşuna dizildikten sonra Kırım'da bir aydın kıyımı başladı. Iosip Stalin dönemindeki kolektivizasyon politikası sırasında 40.000 Kırım Tatarı, toprak ağası (kulak) oldukları bahanesiyle Urallara ve Sibirya'ya sürgün edildi. Bu politika sebebiyle 1931-1933 seneleri arasında bir kıtlık daha yaşandı. Kırım da dâhil olmak üzere 1938-1939 yıllarında tüm Sovyetler Birliği'nde "Büyük Terör" olarak adlandırılan şiddetli bir aydın kıyımı gerçekleşti. Kırım Tatar aydınları ya kurşun dizildi yahut çalışma kamplarının ağır şartlarında hayatlarını kaybettiler.[61]

60. Hakan Kırımlı, "Kırım'da ve İdil-Ural Bölgesinde Açlık ve Türkiye'den Giden Yardım (1921-1922), Belleten, C: LXXV, Sayı: 274, 2011 Aralık, s. 888-894.

61. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 460-461.

62. Veli İbrahimov, önde soldan dördüncü. Bkz. Paul Robert Magocsi, Şu Mübarek Topraklar Kırım ve Kırım Tatarları, (İstanbul: YKY, 2017), s. 105.

Therefore, keeping of the National Institutions alive would only be possible by merging with the Tatar Socialist Party. The Tatar Socialist Party formed a Central Committee and declared that the Millet and Kırım Ocağı newspapers belonged to them and were able to avoid confiscation of their printing houses. In this way, they also succeeded in saving the building where the General Assembly gathered in Akmescit. They also saved the belongings of the mosque, which was located next to the Crimean Tatar Cavalry Military Barracks, from the Bolsheviks, had the dead bodies of the martyrs searched and ensured them to be buried in accordance with the Islamic procedures. Although the Bolsheviks initially gave credence to the Tatar Socialist Party, they later realized that the Party would not act with the Bolshevik goals so they began to act against the party. Therefore, some party members were detained by the Bolsheviks. [57]

The first Bolshevik invasion in Crimea lasted until the end of April 1918. With the Treaty of Brest-Litovsk[58] signed between Germany and Russia on March 3, 1918; recognizing the independence of Ukraine, Germany began to invade this country to clean out the Bolsheviks and establish a Ukraine that would be a German satellite. On March 21, it was also decided that the German invasion would extend to Crimea. Thus, the German Army began to enter Crimea on April 19, 1918 and took the command of Crimean administration by the end of the month. Although the Crimean Tatar National Assembly was able to convene under the German military administration on May 8, 1918, the attempts to

57. Osman Kemal Hatif, "Kırım'da Bolşevik İstilâsı Tarihinden II," Kırım Mecmuası 10, Eylül 05, 1918, pp. 183-186.

58. With this Agreement signed between Germany and Russia, Russia regressed from the World War I. See also George Vernadsky, Rusya Tarihi, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2011) pp. 365-367.

1939 senesinde II. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Kırım Tatar erkekleri Sovyetler Birliği tarafından askere alındı. Ekim 1941'de Kırım'a girmeye başlayan Alman ordusu, Temmuz 1942'de tüm yarımadayı işgal etti. Kırım'ın Alman işgali altında bulunması sadece askerî değil, aynı zamanda siyasî anlamda da ayrı bir meseleyi doğurmuştu. Kırım'ın Almanların elinde olması, Türkiye'nin de Almanların yanına yer alabileceği gibi bir fikri doğurmuştu. Nitekim Sovyetler Birliği Mayıs 1944'te Kırım'ı, Almanların elinden tamamen aldı. 18 Mayıs 1944'te ise Kırım Tatarları, Stalin'in emriyle tamamen insanlık dışı şartlarda vatanlarından sürgün edildiler.

Sovyetler Birliği, Kırım Tatarlarını sözde kitle hâlinde Almanlara yardım ettikleri için sürgün etmişti. Fakat Kırım Tatar erkekleri savaş sırasında Kızıl Ordu'daydı ve kalanlar da Almanlara karşı Sovyet partizanlarına katılmışlardı. Bu sürgünle birlikte Kırım'ı bir Slav ülkesi hâline getirmek de Sovyetler Birliği'nin amaçları arasındaydı. Ayrıca Sovyet hükûmetinin gündeminde Türkiye'ye karşı muhtemel bir savaş öngörüsü de vardı. Bu sebeple Türk Müslüman halkları, Türkiye sınırlarından temizlemek Sovyet hükûmetinin muhtemel savaş öncesi siyasetinin örneğidir. Nitekim Kırım Tatarları ile birlikte Kafkasya'daki Ahıska Türkleri, Karaçay-Balkarlar ve Çeçen-İnguşlar da sürgün edilen halklar arasındadır.[63]

Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yaşananlar da Sovyetler Birliği'nin Kırım Tatarları hakkında Bolşevikler ve Çarlık ile aynı düşüncede olduğunu göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin baskılarını bir adım daha ileriye götüren cesaret ise, Bolşeviklerin ve Çarlık rejiminin aksine bir halkı sürgün edebilecek askerî ve lojistik güce sahip olmasıydı.

63. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 461

establish a National Government remained inconclusive. Since Germany would not desire the establishment of a national Crimean Tatar government, but had considered that a government composed of various fractions would be beneficial for themselves. Thus, such a government would favorably be administered by the German politics. [59]

The Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic

After the German Army defeated the Bolsheviks and entered Crimea to dominate the peninsula, the Crimean Tatar National Government could not be established again. Thus, after the withdrawal of Germans, Crimea once again faced with a chaotic period. Violent conflicts took place between Reds and Whites, and the administration of Crimea passed into other hands. The anarchy and chaos in the peninsula continued until the first Soviet administration was established in 1921. However, confiscation of people's properties by the Bolsheviks under the name of 'War Communism' and grain scarcity of villagers combined with adverse weather conditions caused a great disaster. Therefore, the starvation occurred in 1921-1922, resulted in the death of approximately 100,000 people in Crimea.[60]

Between 1921 and 1928, owing to relatively the Soviet Union's administrative weakness, Crimean Tatars obtained organizations with which they were able to preserve their national identity. Veli Ibrahim was appointed as the Chairman of the Central Executive Committee in 1923 during the period

59. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", p. 463.

60. Hakan Kırımlı, "Kırım'da ve İdil-Ural Bölgesinde Açlık ve Türkiye'den Giden Yardım (1921-1922), Belleten, C: LXXV, Sayı: 274, 2011 Aralık, pp. 888-894.

of the Soviet Union's 'Nativization (Korenizatsiya)' policy, which made partial concessions to the national minorities. Veli Ibrahim was a member of the Yash Tatar movement, and also a former member of the secret Homeland Association. Event after becoming a member of the Communist Party, he preserved his national identity. In fact, during the period in which he was in Crimea's governance, between 1923 and 1928, Crimean Tatars' national and cultural activities had increased. Veli Ibrahim even began to make attempts to bring the emigrated Crimean Tatars back to their homeland in order to increase the Crimean population in the peninsula. However, after Veli Ibrahim was executed by a gunfire with the accusation of bourgeois nationalism in 1928, a massacre against intellectuals began in Crimea. During the collectivization policy in Joseph Stalin period, 40,000 Crimean Tatars were exiled to the Ural Mountains and Siberia on the pretext that they were landlords (kulak). Due to this policy, another devastating food scarcity was encountered between 1931 and 1933. During the period 1938 and 1939, a severe massacre against intellectuals, called 'The Great Terror', was committed throughout the Soviet Union, including Crimea. Crimean Tatar intellectuals were either executed by a gunfire or lost their lives in the harsh conditions of the labor camps.[61]

After the beginning of the World War II in 1939, Crimean Tatar men were mobilized for the War by the Soviet Union. However, the German Army began to enter Crimea in October 1941 and invaded the entire peninsula in July, 1942. The German invasion of Crimea led to a different issue not only from the military standpoint but also in the political sense. It gave rise to an idea that Turkey would also take side with Germans. However, the Soviet Union took Crimea from the Germans in May, 1944. Moreover, on May 18, 1944, Crimean Tatars were deported from their homeland under utterly inhuman conditions with Stalin's command.

The Soviet Union exiled Crimean Tatars by accusing them of helping the Germans en masse. However, the Crimean Tatar men were in the Red Army during the War, and the remaining ones joined the Soviet Partisans to fight against Germans. In fact, transform Crimea into a Slavic country was one of the aims of the Soviet Union with this exile. In addition, the Soviet government had the foresight of a possible war against Turkey on the agenda. Therefore, cleaning out the Turkish Muslim Nations from Turkish borders was an example of a possible pre-war politics of the Soviet Government. Indeed, along with Crimean Tatars, Meskhetian Turks in the Caucasus, Karachays-Balkars, and Chechen-Ingushetians were also among the exiled populations.[63]

The events that took place after the establishment of Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic indicate that the mindset of the Soviet Union about Crimean Tatars was in line with those of the Bolsheviks and Tsarist Russia. However, such fearlessness of the Soviet Union in putting the pressure one step further was its military and logistic power to exile a nation, unlike the Bolsheviks and Tsarist Russian regimes.

61. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", pp. 460-461.

62. Veli İbrahimov, önde soldan dördüncü. Bkz. Paul Robert Magocsi, Şu Mübarek Topraklar Kırım ve Kırım Tatarları, (İstanbul: YKY, 2017), s. 105.

63. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", p. 461

Veli İbrahimov ve Kırım ÖSSC Merkezî İcra Komitesi üyeleri[62]
Veli İbrahimov and Executive Committee Members of the Crimean ASSR[62]

Sürgün: 18 Mayıs 1944
The Deportation : May 18, 1944

"Dışarı çıkınca ne göreyim, bunu nasıl söylerim bilmiyorum. O köyün içi, o kalabalık köy, insanlar, hayvanlar... Bu kadar insan, hayvan, cehennem gibi... O an onları görsen bu olanlara dayanamazsın."
Bekir Aliyev (1930, Aluşta)

"I do not know how I can describe what I saw when I stepped outside. The inside of the village, the crowded village, people, animals... All those people, animals; it was like hell... If you had seen those moments, you could not bare it."
Bekir Aliyev (Alushta, 1930)

Kırım Tatarları, Kırım Tatar Millî Kurultayı'nı toplayarak 26 Aralık 1917 tarihinde Kırım Ahalî Cumhuriyeti'ni (Kırım Demokratik Cumhuriyeti) ilan etmişlerdi. Ne yazık ki bu devlet uzun süreli olamamış ve Kırım, Bolşevikler tarafından Ocak ayının sonlarında işgal edilmişti. Başbakan Numan Çelebi Cihan da 23 Şubat 1918'de şehit edilmişti. Kırım Tatarlarının, Bolşevik işgali ve ardından kurulan Sovyetler Birliği döneminde çekeceği sıkıntıların başında Kırım yarımadasındaki millî devletlerinin işgal edilmesi vardır.

1928 senesinde Sudak'ta doğmuş olan Abdurraman Maştak, büyüklerinden duyduğu kadarıyla Sovyetler Birliğ'nden önce Kırım Tatarlarının nasıl yaşadıklarını anlatıyor:

"Devrimden önce herkesin kendi bağı, bahçesi, malı mülkü vardı. Herkes kendisi için çalışırdı. Toprağı olmayan, tembel olan fakir yaşardı. Toprağı olan, çalışkan olan zengin yaşardı. Devrim zamanı Sovyet hükûmeti gelince toprakları, malları, arabaları her şeyi aldılar. Herkes fakir oldu."

Having held the Crimean Tatar National Assembly on December 26, 1917, Crimean Tatars declared the Crimean People's Republic (Democratic Republic of Crimea). Unfortunately, this republic did not become a long-term government, and Crimea was occupied by the Bolsheviks in late January. The Prime Minister, Noman Chelebi Jihan, was martyred on February 23, 1918. The occupation of the national states in the Crimean Peninsula by the Bolshevik invasion, and then the establishment of the Soviet Union was the primary sufferings that Crimean Tatars encountered.

Abdurraman Mashtak, born in Sudak in 1928, narrates how the Crimean Tatars would live before the Soviet Union according to what he heard from his senior family members:

"Before the revolution, everyone had their own vineyards, orchards, and properties. Everyone would work for himself. The lazy people without land would live poor, but those who had land and were hard-working would live in wealth. When the Soviet Government took office with the revolution, they confiscated lands, goods, vehicles and everything. Everyone became poor."

Seyit Hasanov
1936. Karasubazar

18 Ekim 1921'de kurulan Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkanlığına 1923 senesinde, Kırım Tatar millî hareketinin içerisinde yer almış eski bir Millî Fırka mensubu olan Veli İbrahim getirilmişti. Onun döneminde nispeten Kırım Tatarları kendi millî müesseselerini yaşatma fırsatı bulmuş olsalar da 1928 senesinde Veli İbrahim'in "burjuva milliyetçiliği" ile suçlanıp kurşuna dizilmesine müteakip senelerde Kırım Tatar aydınları hedef alındı. 1938-1939 yıllarında Sovyetler Birliği genelinde Türk halklarının aydınlarına yönelik bir kıyım başladı[64].

64. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 460-461

Veli Ibrahim, a former member involved in the Crimean Tatar National Movement, was appointed as the President of the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic, established on October 18, 1921. Even though Crimean Tatars had an opportunity relatively to keep their national institutions alive in Veli Ibrahim's period, Veli Ibrahim was accused for being a 'bourgeois nationalist' and killed by a gunfire in 1928. Following his death, Crimean Tatar intellectuals were targeted. In the 1938-1939 period, a massacre was initiated throughout the Soviet Union against the intellectuals of the Turkic nations.[64]

64. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", pp. 460-461

Elmira BORABAŞ
1939. Akmescit

1939 senesinde Kerç'te doğmuş ve daha 5 yaşında vatanından sürgün edilmiş olan Zevit Gaziyev, Sovyetler Birliği'nin bu aydın katliamını şu şekilde anlatıyor:

"İnsanlar, sosyalist devrimden sonraki hükûmete çok inanmıştı. Onların kanunlarıyla hareket ettiler. O hükûmet milletimizi yok etmeye çalıştı. Kırım, Kırım Tatarlarının vatanıdır,özgür olmalıdır, Kırım Tatarlarının öz devleti olmalıdır, diyen kim varsa öldürdüler. Kırım Tatar aydınlarını, ilim insanlarını sözde "kulak"[65] diye yok ettiler. Bizim milletimize yaptıkları gibi, bütün Sovyetler Birliği'nde diğer milletlerin okumuş olanlarını, cahil olmayan insanlarını hapishanelere attılar, yok etmeye çalıştılar. Milletlerin öz fikirlerini, öz benliklerini yok etmeye çalıştılar."

Zevit Ghaziyev, born in Kerch in 1939 and exiled from his homeland only at the age of five, narrates how the Soviet Union massacred the intellectuals as follows:

"People strongly believed in the government that came into power after the Socialist Revolution. They acted in accordance with the laws of that government. However, the government tried to destroy our nation. They killed whosoever said 'Crimea is the homeland for Crimean Tatars, it should be free, Crimean Tatars should have their own state.' They killed the Crimean Tatar intellectuals and scholars in the pretext that they were "kulaks."[65] As they did to our nation, they also imprisoned, and tried to eliminate all literate and scholar persons of other nations in the Soviet Union. They tried to spirit away the core idea and self-determination of the nations."

65. Toprak ağası.

1939 senesinde II. Dünya Savaşı başlamış ve Sovyetler Birliği'nin de savaşa dâhil olmasıyla yaşı tutan Kırım Tatar erkekleri Kızıl Ordu'da silahaltına alınmışlardı. Bu savaş yıllarında Kırım'da sadece kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve bazı hastalar bulunuyordu.

1936 senesinde Karasubazar'da doğmuş ve 8 yaşında sürgün kurbanı olmuş Seyit Hasanov, neredeyse bütün Kırım Tatar erkekleri orduda olduğundan böyle bir sürgünün olabileceğini tahmin edemediklerini söylüyor:

"Herkese zulüm edilirdi, ama insanlar sürgün edilir gibi bir düşünce hiç kimsenin aklına gelmiyordu. Kimisinin ağabeyi, kimisinin amcası, kimisinin dayısı... Herkes savaştaydı. Hatta Sovyet hükûmeti, bir ayağı olmayan adamı bile araba kullanabilir diyerek götürdü. Yaşlılar, çocuklar, hastalar kaldı. Sovyet hükûmetinin onlar gibi nice insanı yurdundan çıkaracağı insanın aklına gelebilir mi? Bunun gibi bir zulmü kim yapabilir? Kim hayal edebilir? Bu hükûmet bize bu zulmü yaptı. Kremlin'e gidildiğinde onlara da yok siz aslında Özbekistan tarafından gelen bir halksınız, sizin Kırım'da işiniz yok dendikten sonra iş başka meseleye, dereceye doğru gitti. Biz hiç korkmuyorduk. Biz köprü patlatmıyoruz, biz vagonları patlatmıyoruz, biz vatanımıza gidip yaşamak istiyoruz. Ne kabahatimiz var?"

II. Dünya Savaşı süresince birçok Kırım Tatarı yetim kalmıştı. Babalarının, amcalarının, ağabeylerinin daha nice akrabalarının yaslarını tutuyorlardı. 1939'da Akmescit'te doğmuş olan Elmira Borabaş, daha svürgün edilmeden önce savaşta hem babasını hem de amcasını kaybettiğini anlatıyor:

In 1939, the World War II began, and the Crimean Tatar men, whose age were fit to war, were mobilized to the Red Army since the Soviet Union was also involved in this War. In these years of war, there were only women, children, elderly and some ill people in Crimea.

Seyit Hasanov, born in Karasubazar in 1936 and a victim of the exile at the age of eight, narrates that no one predicted such a mass deportation since almost all Crimean Tatar men were in the army:

"...Everyone was being oppressed, but nobody would ever think that people would be exiled. Some of their brothers, some of their paternal uncles, and some of their maternal uncles..., Everyone was in the war. The Soviet Government mobilized even a handicapped man whose one leg was missing, thinking that he could drive a vehicle... Only elders, children, and ill people were left behind. Who could ever think that the Soviet Government would deport people out of their country? Who could do such a cruelty? Who would imagine that? This government imposed us this atrocity. When appealed to Kremlin, they said that 'Actually, you are a community coming from Uzbekistan, and you have nothing to do in Crimea', then this issue turned into a different level, and through another degree. We never got scared. We do not explode bridges, we do not explode wagons, we just want to return to live in our homeland. What is our guilt?"

65. Landlords.

"Benim babam 1941 yılında savaşa gitmiş. Ondan sonra anneme bir iki mektup gelmiş. Sonra babam kayboldu. Ondan bir daha haber alamadık, mektup da almadık. Babam savaştan geri dönmedi. Savaşa giden amcam vardı. Yalta'da oturuyordu. O da savaşa gitti, geri dönmedi. Onun da öldüğünü söylediler."

Nitekim Nazi ordusu 1941'de Kırım'a girdiğinde ve yarımadayı ertesi sene tamamen hâkimiyeti altına aldığında da durum böyleydi. Kırım, Naziler tarafından işgal edildiği sırada aralarında Kırım Tatarlarının da olduğu partizanlar gerilla mücadelesi başlatmıştı. Bu kitabı hazırlarken kaynak olarak kullandığımız mülakatlarda Nazilere karşı partizan olan Kırım Tatarlarından az da olsa bahsedilmektedir.

1938 senesi Aluşta doğumlu olan Ayder Katyarov, sürgün öncesinde Kırım'daki partizanların aslında çoğunlukla Kırım Tatarı olduklarını, Rusların ise sayıca çok az olduğunu aktarıyor:

"Evet, partizan çoktu. Halkımız, bütün gece partizanlara yemek götürürdü. Kırım'da o zamanlar partizanlar arasında çok az Rus vardı. Onların hepsi Tatarlardı. Kırım'da Tatarlar yaşıyordu. Bir kere o kadar Rus nereden gelecek?"

Yakalanan Kırım Tatar partizanları ya tutuklanıyor ya da sürülüyordu. Partizanlara faal olarak katılmayanlar ise yiyecek ve giyecek yardımı yapıyordu. 1938 senesi Yedikuyu doğumlu olan Ülker Cemilev partizanlara yapılan yardımları hatırlıyor:

"Almanlar, pek çok kişiyi partizan olduğu için sürdüler, Kırım Tatarlarından da sürülen çok oldu.

During the World War II, many Crimean Tatars were orphaned. They grieved over their fathers, uncles, brothers, sisters as well as many other relatives. Elmira Borabash, born in Akmescit in 1939, narrates that she had lost both her father and uncle in the war before the exile:

"My father went to the War in 1941. Later on, my mother got few letters. Then, my father got lost. After that, we neither got any news nor a letter from him. My father did not return home after the war. I had an uncle who went to the war. He was living in Yalta. He also went to the war and did not come back. We were told that he also died."

Indeed, this was the situation when the Nazi Army invaded Crimea in 1941 and completely dominated the peninsula in the following year. When the Nazis occupied Crimea, the partisans, some of whom were Crimean Tatars, initiated the guerilla warfare. Crimean Tatars who were partisan against the Nazis are also briefly mentioned in the interviews we used as resource while preparing this book.

Ayder Katyarov, born in Alushta in 1938, states that before the exile a majority of the partisans were actually composed of Crimean Tatars; in fact, Russians were few in numbers:

"Yes, there were many partisans. Our people would take food to partisans all night. In those days, there were a few Russians among partisans. All of them were Tatars. Tatars were living in Crimea. I mean, where would so many Russians have come from?"

Haydar KATYAROV
1938. Aluşta

(...) Partizanlar, Rus hükûmetine yardım ediyorlardı. Bizim insanlarımız yemeklerini götürüyorlardı. Küçücük çocuklar taşıyordu. Almanlara yardım eden yoktu."

Kızıl Ordu'da pek çok Kırım Tatarı bulunuyordu. Bunların bir kısmı da rütbeli askerlerdi. Askerde olmayanlar ise Almanların Kırım'ı işgali sırasında partizanlara katılmıştı. 1937 senesinde Aluşta'da doğmuş olan Mambet Dinislâm, yakın akrabalarının partizanlara katıldığını ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile savaşacağı için Kırım Tatarlarını sürgün ettiğini söylüyor:

"Sovyetler Birliği, Türkiye ile savaşacağı zaman bizi sürgün etti. Bizim bütün Kırım Tatarları savaştaydı. Hepsi, eli ayağı tutan herkes... Burada yalnız yaşlılarla, çocuklar kaldı. (...) Amcamlar, babamlar,

The captured Crimean Tatar partisans were being either arrested or exiled. Crimean Tatars not actively joining the partisans were providing food and clothing support. Ulker Cemilev, born in Yedikuyu (now known as Leninskiy in Kerch region) in 1938, recalls the assistance provided to partisans:

"Germans deported a lot of people since they were partisans, there were many Crimean Tatars among the deported people. (...) Partisans were helping the Russian Government. Our people were carrying food to them. Even little children were carrying food. Nobody was helping the Germans."

Mambet DİNİSLAM
1937. Aluşta

annemler anlatıyordu. Gece dağdan gelen partizanlara yemek su götürüyorlarmış. Babam partizandı, amcamlar partizandı. Babamın ağabeyi yani amcam orduda üsteğmendi. Annemin kardeşi teğmendi. Hepsi savaşta öldü."

1937 senesinde Bahçesaray'da doğmuş Ayyar Muradasilov partizan olmasa da partizanlara yardım eden Kırım Tatarları olduğunu hatırlıyor:

"Partizanlara yardım ediyorduk. Gizli gizli, Almanlar bilmesin diye. Yardım ediyorduk."

Oktabre Tohtarova (1926, Aluşta), sürgün edildiğinde 18 yaşındaydı ve sürgünden önce ailesinden partizanlara yardım edenler olduğunu aktarıyor:

"Ağabeyim partizanlara yemek götürürdü. Öldü de zavallım. Ekmek aldım dağa gidiyorum, derdi bize. Eşimin ablasının kocası üç çocuğu varken partizanlara katıldı."

There were many Crimean Tatars in the Red Army. Some of them were military officers. Others, who were not in the military, joined the partisans during the German invasion in Crimea. Mambet Dinislam, who was born in Alushta in 1937, narrates that his close relatives also joined the partisans, and that the Soviet Union deported Crimean Tatars since the Soviets would go to war with Turkey:

"When the Soviet Union decided to go to war with Turkey, they deported us. All of the Crimean Tatars were in the war. Everyone… everyone who was physically sound and strong… Only elders and children were left behind. (…) My uncles, my father, my mother would tell us about it. They had provided food and water to the partisans coming from the mountains at nights. My father was a partisan, my uncles were partisans, too. My uncle was a first lieutenant in the army. My mother's brother was a lieutenant. They all died in the war."

Rıfat Minasoğlu (1938, Akmescit) babasının partizanlara soğuktan donmamaları için yardım ettiğini söylüyor:

"Partizanlara yardım ediyorlardı. Babam çobanken kendine pantolon diktirmiş. O gece babama anlatıyorlar: 'Minas Ağa pantolonunu vermezsen partizanlar soğukta donacaklar.' Sonra babam bir şey söylemeden eve geliyor. Anneme 'Fatma, pantolonunu çıkar da ver.' diyor. Sonra iki pantolonu alıp gidiyor babam."

Arif Vahapoğlu (1922, Bahçesaray) ise Naziler, Kırım'dan çekilirken partizanlara katılan Kırım Tatarları arasındaydı. Buna rağmen Sovyetler Birliği tarafından sürgün edildiklerini anlatıyor:

"Almanların, Aluşta'yı ve Yalta'yı boşaltıp Akyar'a çekileceğini partizanlar önceden biliyormuş. Bizim köye geldiler. Bize yardıma gelin, dediler. Bizim Kuybışev Rayonu'ndan -Kuybışev o zamanlar rayondu- Bahçesaray Rayonu'na, 100-120 kişilik adam toplayıp partizanların birliğine vardık. Bizleri onar, on beşer şekilde ayırıp partizan takımlarına dağıttılar. Sonra Ayvaz'ın tepelerine çıktık. Partizanlar gece aşağıya inip Almanlarla vuruştular. Almanlar sabah Aluşta'yı, Yalta'yı bırakıp gittiler. Partizanlar bizi sabah Yalta'ya götürdüler. Bizi büyük bir binanın içine yerleştirdiler. Biz hepimiz partizan değildik ama içimizde partizanlar da vardı. Orada üç gün oturduk. Sonra bizi Yalta'nın bir tarafına götürdüler. 100–120 kişiydik. Bir binaya vardık. Kapıdan içeriye girince üstümüzü aradılar. Bazı şeyleri aldılar. İkinci kapıdan çıktığımızda ellerinde silahla duruyorlardı. Bizi kontrol ettikten sonra iki büyük salona kapattılar. Pencereleri de

Ayyar Muradasilov, born in Bahcesaray in 1937, remembers that, even though not being partisans, there were Crimean Tatars who were helping the partisans:

"We were helping the partisans. Secretly, so not letting Germans know. We were helping."

Oktabre Tohtarova (Alushta, 1926) was 18 years old when she was deported, and she narrates that some of her family members were helping the partisans before they were exiled:

"My elder brother would take food to partisans. My poor brother, he died already. He would tell us that 'I have had bread and I am going to the mountain.' The husband of my elder sister-in-law had joined the partisans, even though having had three children."

Rifat Minasoglu (Akmescit, 1938) narrates that his father helped partisans in a way to prevent them from freezing to death:

"People were helping the partisans. My father had pants sewed for himself while he was a shepherd. They told my father at night 'Minas Aga, partisans will freeze to death if you do not give your pants.' Then, my father came home without saying anything. He told my mother 'Fatma, take off your pants and give them to me.' Then, he got the two pants and left."

tahtalarla kapattılar. 15 Mayıs'a kadar orada oturduk. 15 Mayıs'ta arabalar geldi. Bizi arabalara yüklediler. Bahçesaray'daki Süyren denilen tren istasyonuna götürdüler. Oradan vagonlara doldurdular. (…) Trende 35– 40 tane vagon vardı. Bizi üç vagona koydular. Geri kalan vagonlarda kadınlar, çocuklar, yaşlılar vardı."

Yusuf Gafarov (1927, Bahçesaray), 17 yaşında partizanlara katıldığını söylüyor:

"Ben, 17 yaşında iken Aralık ile Mart ayı arasında partizanlara katıldım. Almanlar, Yalta'dan çekilirken partizanlara gönüllü katılmıştım. Sovyet hükûmeti geldikten sonra partizanlara gönüllü katılmış bütün Kırım Tatarlarını hapsettiler. Ben de bir aydan fazla hapiste kaldım."

Nazi subayları işgal sırasında Kırım Tatarlarının evlerini gasp edip yerleşmişler yahut zorla onların erzaklarına el koymuşlardı. Üstelik savaş sırasında Naziler başlarda Kırım içlerine doğru ilerlerken pek çok Kırım Tatar köyünü de yakıp yıkmıştı. Almanlar, partizanların sık sık uğradığı ve yardım aldığı köyleri de yakıp yıkıyor, halkı korkutarak yardımları kesmeye çalışıyordu.[66] 1933 senesi Bahçesaray doğumlu olan Kâzım Osmanov, köyü Büyük Özenbaş'ın Naziler tarafından yakıldığını anlatıyor:

"Köyümüzü Almanlar yaktı, partizanlar çok gelir giderdi. Gece gündüz partizanlar geliyordu. Gündüz vakti Alman Ordusu geldi. Sonra köyün halkının hepsini köyden çıkardılar. Pek çok köyü de yaktılar."

66. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 461.

Arif Vahapoglu (Bahcesaray, 1922), narrates that he was one of the Crimean Tatars who joined the partisans when the Nazis were withdrawing from Crimea. Despite this, they had also been exiled by the Soviet Union:

"Partisans had already known that Germans would withdraw from Alushta and Yalta to Akyar. They came to our village. They told us to help them. We caught up with the partisan unit in Bahcesaray by gathering 100-200 Crimean Tatars from our Kuybisev Rayon - Kuybisev was a rayon back then -. We were distributed in the partisan squadrons in the groups of ten or fifteen troops. Then, we climbed up the Ayvaz hills. The partisans fought with Germans at night by moving down the hills. Germans left Alushta and Yalta in the morning. Then, the partisans took us to Yalta in the morning. They settled us in a big building. Not all of us were partisans, but there were partisans among us, too. We stayed there for three days. Then, they took us somewhere around Yalta. We were 100–120 people. We arrived at a building. Once we entered inside, they searched our bodies. They took some of our belongings. When we went out of the second door, there were soldiers standing there with their weapons. After they searched us, they cooped us up in two big salons. They also closed the windows with wooden pieces. We stayed there until May 15. Vehicles arrived on May 15. They loaded us on the vehicles. They took us to the Suyren train station in Bahcesaray. They stacked us into wagons. (…) There were about 35–40 train wagons. They put us only in three wagons. There were women, children and elderly people in the other wagons."

Bekir ALİYEV
1930. Aluşta

Seyide Kencaliyeva (1931, Aluşta) köylerinin Almanlar tarafından yakıldığını anlatıyor:

"Almanlar bizi köyümüzden çıkardılar. Köyümüzü yaktılar. Bizi yedi km ilerideki komşu köye göç ettirdiler."

1930 senesinde Aluşta'da doğmuş olan Bekir Aliyev sürgünden önce II. Dünya Savaşı'nın acılarını yaşamış Kırım Tatarlarından:

"Sürgün daha olmamıştı. O devirde bomba atanlar vardı, köyümüze gelip gece gündüz bombalıyorlardı. O zamanlar bize rahat yoktu. Bir taraftan açlık, diğer taraftan gece öyle ağlıyorduk."

Yusuf Gafarov (Bahcesaray, 1927) says that he joined the partisans while 17 years old:

"When I was 17 years old, I joined in the partisans between December and March. When the Germans withdrew from Yalta, I voluntarily joined the partisans. After the Soviet Union came to power, they imprisoned all the Crimean Tatars who voluntarily joined the partisans. I was also imprisoned for over a month."

Kazım OSMANOV
1933. Bahçesaray

Savaş sırasında Kırım Tatarlarının köyleri de sıcak çatışmaların ortasında kalmıştı. 1928 senesi Aluşta doğumlu olan Seyyar Esatov, köylerinin sık sık saldırıya uğradığını hatırlıyor:

"Bizim köyde de çatışma oldu. Gemi gelip topa tuttu, uçak bombaladı. Bomba bıraktılar köye. Bombalamalar sırasında iki adam ve bir kız öldü."

Nazi işgali sırasında Kırım Tatar köylerinde yaşanan bombalamalar, silahlı çatışmalar bitse de halka yapılan zulümler son bulmadı. Nazi subaylarının birçoğu, Kırım Tatarlarının evlerine el koydu. Evlerine el koyulanlardan Elmira Borabaş (1939, Akmescit) diğer Kırım Tatarlarına nazaran daha şanslı olduklarını belirtiyor:

During the invasion, the Nazi officers either occupied the houses of Crimean Tatars or seized their livelihood supplies. Moreover, the Nazis initially devastated several Crimean Tatar villages during the war while their Army was moving into the Crimean territory. Germans destroyed the villages, which partisans visited frequently and received supplies, so that Germans tried to cut off aid through partisans and spread fear on the public.[66] Kazim Osmanov, who was born in Bahcesaray in 1933, narrates that his village, Buyuk Ozenbas, was set on fire by the Nazis:

66. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", p. 461.

"Yaşlı bir Alman albay, bizim evimizi beğenmiş ve evi almış. Alman evde otururken bizi korumuş. Almanlardan biri yolda anneme iliştiğinde bu adam korumuş."

Kızıl Ordu'nun 9 Mayıs 1944'te Akyar'ı da (Sevastopol) ele geçirmesiyle birlikte Naziler, Kırım'dan tamamen temizlendiler. Bu karşı harekât sırasında da tıpkı Nazilerin yaptığı gibi Kızıl Ordu da pek çok Kırım Tatar köyünü tahrip etti. Fakat Kırım Tatarları için asıl büyük felaket savaşın yarımadada cereyan etmesi değil, 18 Mayıs 1944'te sürgün edilmeleri oldu.

Nazilerin Kırım'dan çekilmesiyle beraber Kırım Tatarları sürgünden hemen önce akıl almayan birçok cezaya çarptırıldılar. Bu durum adeta gelecek felaketin habercisi gibiydi. 1931 senesinde Balaklava'da doğmuş olan Nuri Yusufoğlu anlatıyor:

"Benim bir dayım vardı. Almanların zamanında kızını evlendirdi. Sovyetler geldikten sonra dayımı aldılar, düğün yaptığı için yirmi yıl verdiler. Kızını Almanların olduğu vakitte evlendirdiği için yirmi yıl verdiler."

Stalin'in emriyle Kırım Tatarları, 18 Mayıs 1944'te hayvan ve yük vagonlarında Özbekistan'a, Uzallara sürgün edildiler. Sürgün gecesinde Kırım Tatarlarına evlerinden çıkmaları için sadece on beş dakika verilmişti. Kimisi ise bu on beş dakikadan bile mahrumdu. Nereye götürülecekleri ise söylenmemişti.

"Germans burned our village; the Partisans would stop by very frequently. Partisans were coming day and night. German Army arrived at our village in the day time. They moved out all the villagers, and also set many villages on fire…"

Seyide Kencaliyeva (Alushta, 1931) narrates that her village was set on fire by the German Army:

"Germans took us out of our village. They set our village on fire. They forced us to move to the neighboring village seven kilometers away."

Bekir Aliyev, born in Alushta in 1930, is one of the Crimean Tatars who experienced the grieves of the World War II before the exile:

"The exile had not happened yet. There were bombing incidents back then, soldiers were coming to our village and bombing us day and night. We did not have a moment of peace, thereafter. On the one side, there was the hunger; on the other side, the dark nights…, we were just crying."

During the war, the Crimean Tatar villages remained in the middle of close combat. Seyyar Esatov, born in Alushta in 1928, remembers that his village was frequently attacked:

"There was a combat in our village. A ship approached and cannoned us, aircrafts also bombed us. They both bombed our village. During the bombing incident, two men and a girl were killed."

Gecenin bir vaktinde bir "soldat" (asker) elinde tüfeğiyle bir Kırım Tatar evinin kapısına ya da penceresine vuruyor ve içeri zorla girerek herkesin toplanması gerektiğini söylüyordu. İnsanlar korku içerisinde daha ne olduğunu anlayamadan hazırlanmaya başlıyorlardı. O geceyi yaşayan Seyit Hasanov (1936, Karasubazar) anlatıyor:

"Gece, saat 03.30 - 04.00 arasında yağmur çiselerken geldiler ve bizi çıkardılar. Ben o vakit, ilk kez erkek adamın çocuk gibi ağladığını gördüm. Çünkü âlim bir arkadaşım Hasan şöyle söyledi: İki kere boşalttılar Kırım'ı, bu ise üçüncü. Hiç kimse kalmadı bizden. Ablamla ikimiz kaldık. Erken ya da geç yol açılır, böyle olmaz. Beraberken baba toprağına gideriz. Bu devlet zulüm devleti, merkezde de burada da kalmayın, vatana yol alın böyle olmaz bu dedi. Böylece millî hareket başladı. Hiç söz etmeden millî harekete katılmaya hazırdım."

O zamanlar ufak bir çocuk olan Nuri Yusufoğlu (1931, Balaklava) tüfekleriyle kapılarına dayanan askerleri hâlâ hatırlıyor:

"18 Mayıs günü demek, bizim çıkarılacağımız gün demek. Bizim haberimiz yok, 6-7 çocuk yerde uyuyoruz. O zamanlar döşek yok. Gece saat dört müydü, üç müydü, üç buçuk muydu bilmiyorum. İki asker tüfekleriyle geldiler. Babama, sen savaş zamanı benim karşıma çıkıp bana kurşun sıktın dediler. Size on dakika dediler, çıkmak için on dakika..."

Ayder Katyarov (1938, Aluşta), o gece askerlerin kendilerine nasıl davrandıklarını anlatıyor:

"Askerlerin dediğini yapmak zorundaydın. Yapmazsan beline tüfekle vuruyorlardı. Kalçana vuruyorlardı. Ne dediyse onu yapmak zorundaydın."

Although the bombing incidents and gunned battles during the Nazi invasion ended in the Crimean Tatar villages, the atrocity imposed on Crimean people did not come to an end. Many Nazi officers confiscated several Crimean Tatar premises and houses. Elmira Borabas (Akmescit, 1939) whose home was seized states that they were relatively luckier than other Crimean Tatars:

"An elderly German colonel had liked our house and taken it. He had protected us while he had been living in our house. When one of the German soldiers had assaulted my mother on the road, he had protected her."

Upon the Red Army's occupation of Akyar (Sevastopol) on May 9, 1944, the Nazis were completely expelled from Crimea. Just as the Nazis did, the Red Army also destroyed many Crimean Tatar villages during this countermove. However, the main catastrophe was not the war taking place on May 18, 1944.

With the withdrawal of Nazis from Crimea, the Crimean Tatar people were punished with inconceivable imprisonments just before the exile. This situation was merely a sign of the future tragedy. Nuri Yusufoglu, who was born in Balaklava in 1931, narrates that:

"I had an uncle. He had his daughter get married during the German invasion. When the Soviets came, they arrested my uncle and sentenced him to 20 years in prison for conducting a wedding ceremony. They sentenced him to 20 years of imprisonment just because he had his daughter get married during the German occupation."

Seyyar ESATOV
1928. Aluşta

Elmira Borabaş (1939, Akmescit), vatanından sürgün edildiğinde 5 yaşındaydı. Annesinden dinledikleri ve hatırladığı kadarıyla elemli geceyi şu sözlerle aktarıyor:

"Bize sabaha karşı saat dörtte geldiler, saat dörtte. Bizi giyindirmişler, öylece alıp çıkmışlar."

O kara gecede kimisine on beş, kimisine on dakika verilirken kimisine ise yalnızca giyinme fırsatı verilmişti. 1938 senesinde Yedikuyu'da doğmuş olan Ülker Cemilev, askerlerin hiçbir şey almalarına izin vermediğini anlatıyor:

"Hatırlıyorum, annemle babam 1944 senesinin Mayıs ayının 18. günü gece saat üç civarlarında geldiklerini söylemişlerdi. Kapıya vurduklarını, kapıyı açtıklarını ve yel gibi içeri girdiklerini söyledi-

With the order of Stalin, on May 18, 1944, Crimean Tatars were deported to Uzbekistan and the Urals in animal and freight wagons. On that very night of the exile, Crimean Tatars were given only fifteen minutes to move out of their houses. Some of them were not even allowed fifteen minutes. Nobody informed them about where they would be taken.

In the middle of the night, a 'soldat' (soldier) with a rifle on his hand knocked on the doors or windows of Crimean Tatar houses, broken into that premises and told everyone that they should pack their belongings. The people started to pack their stuff in fear without even knowing what was happening. Seyit Hasanov (Karasubazar, 1936) narrates what he witnessed that night:

Nuri YUSUFOĞLU
1931. Balaklava

ler. Sizler hainsiniz, hükûmetin kararıyla sizi götüreceğiz diye. (...)

Evden bir şeyler almaya imkân yoktu. Bir şey almaya kalksan 'Yok, atın bunu!' diyerek aldırtmıyorlardı. Pasaportlar, evraklar her şey kaldı; almaya imkânımız olmadı. Hükûmet, beş yüz kilo yük almaya izin verdi diyorlar, bunlar beş kilo yük almaya bile izin vermediler."

1938 senesinde Aluşta'da doğmuş olan Seyran Hüseyinov da vakit verilmeden apar topar evinden çıkarıldıklarını hatırlıyor:

"Mayısın 18'inde geldiklerinde, aklımda bizi nasıl çıkardıkları. Beş dakika... Bazı yerlerde yirmi dakika vermişler, yarım saat vermişler, bize beş dakika verdiler. Beş dakika içinde yetiştirip bir şey de alamadı annem. İki çocuğu bir tane de misafir kız vardı. Üç çocukla çıkardılar evden."

"At around 3:30 - 4 early in the morning when rain was drizzling outside, they came and moved us out. At that moment, I witnessed a man crying like a child for the first time in my life. Hasan, one of my scholar friends, told me: 'They evacuated Crimea twice, and this is the third. None of us was left. Only my elder sister and me... Sooner or later, roads will get cleared, things do not go this way. We will go back to our homeland together. This is a government of cruelty, do not stay in the center or here, leave for homeland, this should not go this way.' Thus, the National Movement was initiated. Without saying a word, I was just ready to join the National Movement.

1931 senesinde Bahçesaray'da doğmuş olan Zeynep Ramazanova ve ailesi yalnızca kıyafetlerini giyebilmiş ardından apar topar evden çıkarılmıştı. Hazırlıksız bir şekilde evden çıkartılan aileler sürgün boyunca çok büyük sıkıntılar çekeceklerdi:

"Sabah erkenden geldiler. Bilmiyorum ama pek erkendi. Biz daha uyuyorduk. Köyün başından sonuna kadar adamlarını yığmışlar, biz köyün ortasında oturuyorduk. Sonra annemle babam çağırdı ve sandığı açtılar. Kıyafetlerinizi giyiniz çocuklar dediler. Kıyafetlerimizi giydik. Her bir kıyafetimizi giydik, paltolarımızı giydik. Sonra 'Ne olacak?' dedik, 'Göçeceksiniz.' dediler."

O akşam pek çok Kırım Tatarı mallarını, hayvanlarını ve evlerini arkalarında bırakarak Fevziye Adilşayeva (1935, Balaklava) gibi tek bir yorganla sürgüne yollandılar:

"Uyuyorduk. Ben ablamla yatıyordum, gelip uyandırdılar. Ne olduğunu biz de bilmiyorduk. Bizim ailede erkek yoktu. Asker geldi tüfekle, "Kalkın!" dedi. Hazırlanın gideceksiniz dedi. Hazırlanmaya pek vakit vermediler. Evlerimiz, hayvanlarımız kaldı, evde çıktık. Ablam, kardeşimi aldı. Bir şey almadık. Bir tane yorgan aldık. Su içmeye de bir şey almadık, aldırmadılar. O zaman evde ne varsa hepsi kaldı. Sığır vardı, koyunlar vardı, tavuklar vardı. Tavuklara yemi ben kendim veriyordum."

Kâzım Osmanov da (1933, Bahçesaray) çocukluğundan hatırında kalanlarla yanlarına yeterli derecede bir şeyler alamadığını söylüyor:

"Sonra bir gün 18. Mayıs günü, sabah saat dörtlerde mi, beş mi, daha hava karanlık idi... On beş dakika süre. Ben o zamanlar dokuz yaşlarındaydım, kardeşim ya dört ya da beş yaşındaydı. Benden iki yaş büyük ablam vardı. Biz, o an oradan ne aldık ki? Ne kadar götürebilirsek o kadar götürdük.

Nuri Yusufoglu (Balaklava, 1931), who was a little child at that time, still recalls the soldiers pounding at their doorstep with their rifles:

"May 18, it is the day we were moved out. Without knowing anything. we, six or seven kids, were sleeping on the floor. There was no mattress back then. I do not know if it was four, or three, or three thirty at night. Two soldiers carrying rifles broke into our house. They told my father 'You fired a bullet at us in the warfare. You have 10 minutes..., only 10 minutes to move out!'

Ayder Katyarov (Alushta, 1938) narrates how soldiers acted towards them that night:

"You had to do whatever the soldiers said. They were cruelly hitting your waist with the rifles if you did not obey them. They were hitting your hips. You had to do whatever they said."

Elmira Borabas (Akmescit, 1939) was five years old when she was exiled. She narrates what she heard from her mother about that sorrowful night:

"Soldiers came at around 4 a.m. towards morning, at 4 a.m.... We dressed up, and just moved out."

At that dark night, some people were given 15 minutes, and others 10 minutes; however, some people were forced to move out right after getting dressed. Ulker Cemilev, born in Yedikuyu in 1938, narrates that soldiers did not let them take anything:

"I remember..., my parents told me that they came at night around 3 a.m., on May 18, 1944. They said that soldiers pounded the door, when opened, the soldiers got inside like a bat out of hell. They said that; 'you are traitors, we must move you out

Toplanma alanına gitmek için üç kilometre bayır çıktık. Bir süre oturduk sonra arabalar geldi, istasyonlara taşıdı, vagonlara taşıdı."

Ayyar Muradasilov (1937, Aluşta) sürgün sırasında 7 yaşında bir çocuk olmasına karşın geride bıraktıklarını hâlâ çok iyi hatırlıyor:

"Bize yirmi kilodan fazla yük olmaz dediler. Evde, eşyalarımız kaldı; iki sığır kaldı, atımız kaldı. Yirmi tane kuşumuz vardı. Sonra evimiz, bütün her şey kaldı."

1937 senesinde Aluşta'da doğmuş olan Kemal Fukala'nın anlattığı gibi hiçbir Kırım Tatarı o gece nereye gideceklerini, başlarına ne geleceğini bilmiyordu. Bu bilinmezlik içinde evlerinden çıktılar ve uzun yıllar evlerine dönemediler:

"Akşamüstü rahmetli annem bizleri uyuttu. Sonra akşam biraz karanlık düşmeye başladığında, köyün içinden sık sık arabalar geçip gitmeye başladılar. Bütün konu komşular birbirlerine 2Bu arabalar acaba niçin geliyorlar?2 diye sormaya başladı. Biri bilmiyorum diyor, öteki bilmiyorum diyor. Bunu kim bilecek? Kimse bilmiyordu. Ondan sonra askerler gelmeye başladılar. O gece, uyku vaktinde sokak sokak, ev ev gezip bütün herkesin kapısına dayandılar. Kapıyı açtıktan sonra, 'Çabuk çocuklarını giyindir, on beş dakika süre, evden çıkmanız gerek!' diyerek evi boşalttılar. Sonra yazmaya başladılar. Kaç ev var, kaç tane malın var, hayvanın var, kaç tane neyin var, hepsini sorup yazdılar. Öyle belgeli bu kadar yük alacaksın diyen olmadı. Söylenmedi bunlar. İşte 'Çabuk çocuğu al, on beş dakika sonra evden çık!' dediler. O zaman biz dört ya da beş çocuktuk. Rahmetli annem bizleri uykudan uyandırdı. Bizi giyindirdikten sonra alıp çıktı. Yok, yok nereye gideceğimizi de bilmiyorduk. Nereye gittiğimizi de bilmedik."

by government's decision.' (...) It was not possible to take anything from home. If you attempted to get something, the soldiers would not let you take, yelling 'No! Throw it away!'.. Passports, official documents, everything was left behind; we did not even have a chance to get them. We were told that the government permitted us to get 500 kg of weight; however, they did not even allow us to get 5 kg of belongings."

Seyran Huseyinov, born in Alushta in 1938, also recalls that they hastily evacuated from their houses on a moment's notice:

"When they came on May 18, I recalled how they moved us out… Five minutes… They had allowed 20 minutes, 30 minutes in some places, but they gave us only five minutes… My mother was not able to pack anything. She had two daughters and a guest girl. Soldiers evacuated her with three children."

Zeynep Ramazanova, born in Bahcesaray in 1931, and her family, were only able to wear their clothes and hastily evacuated their houses. Hence, families enforced to leave their houses without any preparation were going to face great suffers during the exile:

"They came early in the morning. I did not know when, but it was very early. We were sleeping. Soldiers had already been piled up throughout the village, we were sitting in the middle of the village. Then, my parents called me and opened a chest. They told us to wear our clothes. We put on our clothes. We put on every single dress and coat. Then, we asked 'What is going to happen?'; they said 'You will be deported.'

Zeynep RAMAZANOVA
1931. Bahçesaray

Sürgünden hemen önce birçok Kırım Tatar köyünde nüfus ve mal varlığı sayımı yapıldı. Bu sayımın amacı Kırım Tatarlarının nüfus sayısını tespit edip sürgünü planlamaktı. Bekir Aliyev (1930, Aluşta) sürgün öncesi bu sayıma tanık olanlardan:

"Onu anlatması pek güç... O olayı kendi gözlerimle gördüm, bunu tekrar hatırlamak zor. Neden dersen, sürgün vaktinden, sürgün yapılmadan on beş, yirmi gün önce böyle on beş gün mü, yirmi gün mü, yirmi beş gün mü hatırlamıyorum. Biri teğmen diğeri üsteğmen, iki asker geldi. Yıldızlarından tanıdım ben. Üç yıldızı var birisinin, diğerinin ise bir yıldızı vardı. Onlar gelip evimizde ne var ne yok, mal, can hepsini yazdılar. Yazıp kaydettikten on beş, yirmi gün sonra da bu sürgün etme meselesi oldu."

That evening, many Crimean Tatars, just as Fevziye Adilshayeva (Balaklava, 1935), left behind their belongings, animals, and houses, and were deported with a single blanket on them:

"We were asleep. I was sleeping with my elder sister, soldiers came and woke us up. We did not even know what was happening. There was no man in my family. A soldier with his rifle came and told us 'Get up!'. He said 'Get ready, you are going.' They did not allow us much time for getting ready. All of our houses, animals were left behind, we were out of the house now. My elder sister got my sibling. We could not take any of our belongings. We just got a quilt. We could not even get a watering can, they did not allow us. Whatever we had in the house, they were all left behind. There were many cattle, sheep, chickens. I, myself, was feeding chickens."

Fevziye ADİLŞAYEVA
1935. Balaklava

1931 Karasubazar doğumlu Alim Abdülvahit, sürgün sırasında 13 yaşındaydı ve bu sayımı hatırlıyor:

"Bir ay önce asker yazıp gitti. Sen Tatar mısın? Rus musun? Ailende kaç kişi var, yazıp gittiler. Sizi çıkaracaklar, demedi. Ondan sonra 18 Mayıs'ta çıkardılar."

Bekir Aliyev (1930, Aluşta) ise o gece yaşadıkları zulmü, askerlerin silahla evlerine girmelerini, bütün köyün yaşadığı o korkuyu anlatıyor:

"Bize geldiklerinde saat dört, beş suları sabaha yakındı. Babamlar anlamış, tez çıkmış. Bizi uyandırmadılar. Üç çocuk uyuyorduk. Sonra asker geldi, kapıya vurdu. Annemle babam kapıyı açtı. Annem geldi bizi uyandırdı. Bir sandık vardı. Asker, babamı sandığa oturttu, silah elinde babamı kıpırdatmıyordu. İkincisi de çabuk hazırlanın on beş dakika süre, saatine bakarak "On beş dakika süre hazırlanın, çıkın!" dedi. Birkaç kez odaya gidip geldi. Giyin, dedi. Giyindim. Dışarı çıkınca ne göreyim, bunu nasıl söylerim bilmiyorum. O köyün içi, o kalabalık köy, insanlar, hayvanlar... Birisi annesini, birisi babasını... O hayvanlar, köpekler, sığırlar bağlı hepsi. Bu kadar insan, hayvan, cehennem gibi... O an onları görsen bu olanlara dayanamazsın."

Abdurraman Maştak (1928, Sudak) sürgün gecesinde iki ağabeyinin Kızıl Ordu'da olmasına karşın dört kardeşi ve annesiyle nasıl sürgün edildiklerini aktarıyor:

"18 Mayıs günü evdeydik. Biz yedi kardeştik. En büyük ağabeyim Murtaza ve ondan bir küçük ağabeyim Halil, Kızıl Ordu'daydı. Savaşa katılmışlardı. Biz beş kardeş kalmıştık. Zeynep ablam on yedi yaşındaydı, ben on beş, Yahya on bir, kız kardeşim Nefize dokuz, Mustafa ise yedi yaşındaydı. Biz beş çocuk kaldık öyle. Ağabeylerimiz yok, babamız yok, kimsemiz yok. Sonra askerler geldi. Çabuk toparlanın, dediler. 15 kilo almaya izin veriyorlardı. 15 kilo ile ne alacaksın ki?"

1930 senesinde Karasubazar'da doğmuş olan Gülfire Hüseyinova, sürgün gecesi 14 yaşındaydı. Sürgünün acı haberini babasından öğrenmişti. Annesinin sorusu ise yaşadıkları korkuyu en açık şekilde anlatıyor:

"Bize saat dörtte babam geldi. 'Kırım'dan çıkarıyorlar.' dedi. Ondan sonra annem, babama 'Ölecek miyiz? Bir şey almaya gerek var mı?' diye sordu."

Based on his remembrance from his childhood, Kazim Osmanov (Bahcesaray, 1933) also states that he could not take enough stuff with him:

"Then one day, on May 18, it was about 4 or 5 a.m.. It was still dark... Just 15 minutes… Then, I was nine years old, and my brother was either four or five years old. I also had a two-year elder sister. What did we take at that moment?

What might have gotten to take along with us in such a moment? We took whatever we could. We walked 3 kilometers up a hill to reach the gathering place. We sat down for a while, then vehicles arrived and took us to the railway stations, to the wagons."

Although Ayyar Muradasilov (Alushta, 1937) was a seven-year-old child during the exile, he still remembers very well what he left behind:

"We were told that we were not allowed to take more than 20 kg of weight. Our belongings, two cattle, our horse, they were all left at home. We had 20 birds. Our home and everything we had were left behind."

As Kemal Fukala, born in Alushta in 1937, narrates that none of the Crimean Tatars knew where they were going that night and what was going to happen to them. In this obscurity, they left their homes, and they could not return to their homes for many years:

"In the evening, my late mother sent us to bed. Later on, when it was getting dark, many vehicles were coming to and going from our village. Everyone in the neighborhood was asking each other; 'Why are these vehicles coming here?' One of them said 'I do not know', the other also said that; 'I do not know'. Who would know it? Nobody knew it. Afterward, soldiers began to come. That night, they walked street by street, house to house, and pounded at all doors at bedtime. After that, they broke into houses and evacuated us saying that; "Hurry up, dress your children, 15 minutes of time, you have to evacuate your houses!". Then, they started taking notes. They asked and wrote down how many houses there were, how many premises, animals we had, and what we had and how many? No one officially said anything about how much weight we would carry with us. They just said 'Hurry up, take your children with you, and then evacuate your house in 15 minutes.' We were four or five children back then. My late mother woke us up, dressed up, and we went out. No…, No, we did not even know where we would go. We could not even know where we went..."

Rıza Gafaroğlu (1930, Canköy) gibi pek çok ailenin yanına ne yiyecek bir lokma ne de yemek yapabilecekleri araç gereç almalarına izin verilmişti. Günler sürecek sürgün yolunda açlık Kırım Tatarlarının en büyük dertlerinden olacaktı:

"Sabah geldiler, kapıyı çaldılar. Ben çıkıp kapıyı açtım. Biz o zamanlar Rusça bilmiyorduk. Bir şeyler, bir şeyler söylüyordu. Bir araba geldi. Arabaya bindirdiler hepimizi. Askerlerin bir şey söylediği yok, 'On beş dakikada çıkın!' dedi. On beş dakika... 'Arabaya bininiz, on beş dakikada bininiz.' dedi. Sonra kazan vardı. Annem kazanı alacak oldu, aldırmadılar. Dört aileyi bir arabaya yüklediler. Bizi istasyona götürdüler."

Fevzi Lümanov (1939, Bahçesaray) ailesi ile birlikte vatanından sürgün edildiğinde henüz 5 yaşındaydı. Hâlâ daha o gece evlerine gelen askerleri ve yanlarına yiyecek bir şey alabilen nispeten şanslı ailelerden olduklarını hatırlıyor:

"Evimize 1944'te 4 tane asker geldi. O askerlerin arasında bir tane üsteğmen vardı. Tüfekleriyle itiyorlardı. Evde benden başka erkek yoktu. Birkaç evrakımızı aldıktan sonra onbeş kilo buğdayımızı da sırtlayıp çıktık. Yolda annemin eteğine saklanarak tren istasyonuna kadar geldim."

Nedim Kupa (1929, Aluşta) ise ancak birkaç parça yiyecek ve kıyafet alabildiklerini söylüyor:

"1944 yılının 18 Mayıs'ında geldiler. Sabah saat 5'te geldiler. Sizi göç ettireceğiz, dediler. Ne kadar götürdük? Omzumuza ne kadar şey alabilirsek o kadar. Biraz kuru ekmek vardı, ekmekleri aldık. Nohut vardı, nohut aldık. Götürülmesi gereken kıyafetler vardı; kıyafetler ve yorganlar vardı, onları aldık. Sonra yanımıza aldığımızı yolda yedik. Pişirmeye yer yoktu. O ekmek parçasını azıcık azıcık koparıp yiyorduk."

Just before the exile, the censuses for population and premises were performed in many Crimean Tatar villages. The purpose of these censuses was to determine the Crimean Tatar population, and to plan the exile. Bekir Aliyev (Alushta, 1930) is one of the people who witnessed these censuses before the deportation:

"It is very hard for me to explain it... I saw those events with my own eyes, it is very upsetting to remember it again. If you ask me why? That night, before the exile, 15 or 20 days before the exile, maybe 15, maybe 20 days, or maybe 25 days before... I do not remember exactly. Two soldiers came. One of them was lieutenant, the other one was first lieutenant, I recognized them from their star ranks. One of them had a three-star rank, and the other one had only one star. They came to our house and wrote down all the things like properties and households. About 15 days after taking the records, they deported us."

Alim Abdulvahit, born in Karasubazar in 1931, was 13 years old during the exile, and he remembers these censuses:

"One month ago, soldiers took notes and left. They took notes asking questions such as 'Are you Tatar? Are you Russian? How many people are there in your family?', then they left. He did not say that we would be deported. Then, they deported us on May 18.'

Sıdıka MUSTAFAKIZI
1937. Balaklava

Alim Abdülvahit de (1931, Karasubazar) o gece öldürüleceklerini düşünüp ağlayanlara tanık olmuştu. Onun ailesi de yanlarına sadece birkaç parça eşya alabilmişti:

"Evde annem, babam, ben ve bir de büyük ağabeyim vardı. İki ablam, iki kardeşim bu köydeydi. Onlar çıkıp gitti. Özbekistan'da, Hokand'da düştüler. Biz Şehrîsebz'de düştük. Askerler saat dörtte geldiler. 'Çıkınız on beş dakika vakit size!' dediler. Herkes ağlıyordu. Bizi atacaklar, öldürecekler diye. 'Başka yere götürüleceksiniz.' dediler, öldüreceğiz demediler. 'Başka tarafa göçeceksiniz.' dediler. Ne aldık? Bir, iki yorgan; bir, iki günlük çamaşır; başka bir şey yok."

Bekir Aliyev (Alushta, 1930) explains the atrocity they suffered that night, how soldiers broke into their house with their rifles, and the fear the whole village lived through:

"When they came to our house, it was just before dawn, about 4 or 5 a.m.. My father had understood and rushed out. They did not wake us up. Three children, we were asleep. Then, soldiers came and pounded at the door. My parents opened the door. My mother woke us up. There was a chest. The soldier got my father to sit on the chest; his weapon in his hand, he did not even let my father move. Checking his watch, the other soldier said; 'You have 15 minutes, get prepared and get out of the house!'. He went back and forth in the room a few times. He said, 'Dress up!' I dressed up. I do not know how I can describe what I saw when I stepped outside.

Alim ABDÜLVAHİT
1908. Bahçesaray

1938 senesi Karasubazar doğumlu olan Zeynep Hüseyinova'nın ailesi ise yanlarına yiyecek almalarına müsaade edilenlerden:

"Bir şey almadık. Sadece suhar[67] alındı. Her şey orada kaldı. Bir çuval suhar, yol boyu yiyerek gittik. Sonra Ural'da indik."

18 Mayıs günü birçok aile de birbirinden ayrı kaldı. 8 yaşında vatanından sürgün edilen Rabia Settarkızı (1936, Sudak), annesiyle nasıl ayrı düştüklerini unutamıyor:

"Biz üç çocuktuk bir de annemle babam vardı. Babam savaşa katılmadı. Benim babamın babası yani dedem seneler önce Türkiye'de yaşamış olduğu için babam Türkiye vatandaşı sayıldığı için onu kolhoza, savaşa bir yere almadılar. Babam evdeydi. Haber getirdiler. Almanlar, Kırım'ı boşaltıp gittiğinde Eskikırım şehrinin yarısını öldürüp gittiler diye. O zamanlar orada annemin dayısı yaşıyordu. Annem dayısının köyüne haber almaya gitti. O gece bizi Kırım'dan çıkardılar. Sabaha karşı askerler geldi bizi çıkarmaya. Babam da hasta, döşekte yatıyordu. Başta komşumuz geldi, babama söyledi. Bizi Kırım'dan çıkarıyorlar. Annemi on gün sonra, yolda sürgün sırasında trende giderken gördük. Biz yolda giderken onların treni bir tarafa gidiyordu, bizim trenimiz ise öbür tarafa. Birbirimize karşı, annem o kapıda, biz bu kapıda. İlk ben gördüm annemi. Başladım 'Ana, ana!' diye bağırmaya, ağlamaya. Annem bizi gördü, başladı ağlamaya."

O gece dağılan ailelerden şanslı olanlar ise ancak vagon vagon gezerek sürgün yolunda birbirlerini bulabiliyordu. 1937 senesinde Balaklava'da doğmuş ve küçük bir çocukken sürgün edilmiş olan Sıdıka Mustafakızı babasına sürgün yolunda kavuşabilmiş:

"Geldiler, tam da sabah namazında geldiler. Tak, tak, tak. Bizi uyandırdılar. O vakitte bizi tüfekle kovup çıkardılar. Bir şey demediler, bir şey de aldırmadılar. 'Sizi başka yere götürecekler.' dediler. Öyle dediler. Alıp gittiler. Arabalara yüklediler. Bir şey aldırmadılar bize. Babam evde yoktu. Babam neredeydi, bilmiyorum. Babam bizi trende buldu. Biz trenle giderken babam gelip bizi buldu. Ne kadar gittik, kaç gün gittik bilmiyorum."

Rusya İmparatorluğu zamanında, Kırım ilk işgal edildiğinde camilerin bir çoğu ya yıkılmış yahut başka amaçlarla devlet tarafından kullanılmıştı. Buna karşın II. Yekaterina İdare-i Rûhâniyye adında

67. İki kez pişirilmiş kıtır ekmek, bir çeşit peksimet.

The village, the crowded village, people, animals... One is looking for his father, the other his mother... Those animals, dogs, cattle were all tied. So many people, animals, it was like hell... If you had seen them at that moment, you could not bare what had been taking place."

Abdurraman Mashtak (Sudak, 1928) narrates that how himself, his mother and four brothers/sisters were deported, although his two other elder brothers were in the Red Army in the night of deportation:

"We were at home on May 18. We were seven brothers/sisters. My eldest brother Murtaza and elder brother Halil were in the Red Army. They were mobilized to the war. We were five siblings left. My elder sister Zeynep was 17 years old, I also was 15 years old while Yahya was 11, my sister Nefize nine, and Mustafa was seven. We were left behind just like that. Our elder brothers were gone, our father was gone. We did not have anyone. Then, soldiers came. They told us to pack up hurriedly. They would allow us to take 15 kilograms of belongings. What could you take in 15 kilograms?"

Gulfire Huseyinova, born in Karasubazar in 1930, was 14 years old on the night of deportation. She got the bitter deportation news from her father. Her mother's question clearly explains the fear she witnessed:

"My father arrived at around 4 a.m.. He said; 'They are deporting us from Crimea.' Afterward, my mother asked my father 'Are we going to die?', 'Do we have to take along anything with us?'

Several families, such as Riza Gafaroglu (Cankoy, 1930), were allowed to get neither a bite of food to eat nor any cookware to cook a meal.Hunger was going to be one of the biggest issues of the Crimean Tatars during the exile which would last for days:

"They came in the morning, pounded the door. I opened the door. We could not speak Russian back then. Some things, they were saying something. A vehicle arrived. They got all of us on the vehicle. Soldiers said nothing. They just said 'Move out in 15 minutes!' 15 minutes..., 'Get on vehicles, get on in 15 minutes.' There was a cooking boiler. My mother wanted to take it, but soldiers could not let her. They loaded four families in a vehicle, and took us to the railway station."

bir kurum kurarak Kırım Tatarlarının dinî hayatını yok etmeye çalışmak yerine yönetmek istemiştir. Rusya İmparatorluğu döneminde müftüler devlet tarafından verilen ayrıcalıkla atanıyorlardı. Eskiden beri var olan camilerin bakımsız olmasına ve yeni camilerin inşasının yasaklanmasına karşın Kırım Tatarları dinlerini yaşama hakkına sahiplerdi. Fakat Sovyetler Birliği'nde Müslümanlık diğer dinler gibi yasaklanmıştı.

Bu zulmün tanıklarından olan Nuri Yusufoğlu (1931, Balaklava) anlatıyor:

"Oruç tutturmuyorlardı. Oruç yok, namaz kılmak yok, ezan okumak yok. O zamanlar bunlar yok. Sünnet etmek, o da yoktu. Sovyet hükûmeti vaktinde sünnet etmek yoktu."

1922 senesinde Bahçesaray'da doğmuş olan Arif Vahapoğlu, Sovyetler Birliği zamanında Kırım Tatarlarının tüm baskı ve zulümlere karşın dinî hayatlarını gizli de olsa yaşamaya devam ettiklerini anlatıyor:

"Sovyetler zamanında oruç tutturmuyorlardı. Orucu gizli tutuyorlardı. Dini bıraktılar o zamanlar. Yaşlılar dinlerini bırakmadılar. Kuran okudular, dua ettiler. Her şey gizliydi. Çocukların sünnet edilmesine de izin vermiyorlardı. Gizlice yapıyorlardı."

Sovyetler Birliği, Kırım Tatarlarının dinî vecibelerini yerine getirmelerine izin vermiyordu. Sünnet etmek, oruç tutmak yasaktı. Seyyar Esatov (1928, Aluşta) o günleri anlatıyor:

"Sovyetler Birliği zamanında bir Müslüman için hiçbir şey yoktu. Pek zordu. Dua etmeye izin yoktu. Oruç tutturmazlardı. Pek zor zamanlardı. Oruç tutanlar, oruç tuttuklarını gizliyorlardı. (...) Çocukları sünnet etmek yasaktı. Çocukları sünnet ettiremezdik. Ben sünnet olduğumda dokuz yaşındaydım. Bir gün sünnetçi geldi. Köydeki bütün çocukları sünnet ettikten sonra gece vakti, kaçıp gitti. Köyde kalmadı."

Fevzi Lumanov (Bahcesaray, 1939) was only five years old when he was deported with his family from his homeland. He still recalls the soldiers coming to their home at night, and states that they were one of the fairly luckiest families that was able to take something to eat with them:

"Four soldiers came to our house in 1944. There was a first lieutenant among the soldiers. They were pushing us with their rifles. There was no man at home except me. After taking a few documents with us, we shouldered our 15 kilograms of wheat grains and moved out. I came to the train station while hiding my mother's skirt on the way."

Nedim Kupa (Alushta, 1929), however, says that they were only able to take a few pieces of food and clothes:

"They came on May 18, 1944. It was at around 5 a.m. in the morning. They told they would deport us. How much did we take with us? As much as we could carry on our shoulders. There was some dry bread, we took it. There was also chickpea, we took it, too. There were dresses that should be taken; we also took clothes and quilts with us. Then, we ate the food we took along on the exile route. There was no place to cook. We were eating that piece of bread bit by bit."

Alim Abdulvahit (Karasubazar, 1931) witnessed many crying people who were thinking that they would be killed that night. His family was able to take only a few things with them:

"There was my mother, my father, myself and my elder brother at home. Two of my elder sisters and brothers were in the village. They had already gone, they moved to Kokand in Uzbekistan, we moved to Sehrisebz. Soldiers arrived at about 4 a.m.. They said, 'Move out, you have 15 minutes.' Everyone was crying, thinking that they would deport and kill us. Soldiers said 'You will be moved to another place.', they did not say that we would be killed. They said, 'You will be deported to another place.' What did we get with us? One or two quilts; and one or two sets of clothes; that was it."

The family of Zeynep Huseyinova, born in Karasubazar in 1938, is one of the lucky families who were allowed to take some food with them:

"We did not take anything along with us. We only got some suhar.[67] Everything was left behind. Just a sack of suhar..., we ate it on the way. Then, we found ourselves in Ural."

Rıza GAFAROĞLU
1930. Canköy

67. A crispy bread cooked twice, a kind of biscuit.

Zeynep HÜSEYİNOVA
1938. Karasubazar

Kırım Tatarları tüm bu yasaklara ve zorluklara rağmen Müslümanlıklarını muhafaza edebilmişlerdi. Sürgün sırasında evlerine girildiğinde, Sovyet askerlerinin davranışları dine olan nefretlerini gözler önüne sermekteydi.

Askerlerin bu kötü davranışlarına şahit olan Kemal Fukala (1937, Aluşta) anlatıyor:

"Açıp, her bir şeyi araştırdılar. Kur'an-ı Kerim kitabın olsa, onu da attılar, ayaklarıyla tepindiler."

1939 senesi Karasubazar doğumlu olan Şamsiye Bekirova, o sürgün telaşına rağmen annesinin evdeki Kuran-ı Kerim'i almayı unutmadığını anlatıyor:

"O zamanlar kardeşlerimin hepsini arabaya çıkardılar, oturttular. O sırada herkesin evine girdiler. Sabah ezanında, sabahleyin... Arabaya oturttular bizi. Sonra rahmetli annem bir şey aldı, arabaya çıkardı. Sonunda kendisi de arabaya bindi. Elinde bir şey vardı ama ne? Onu, koynuna koydu. Çıkıp oturdu. Sonra bir asker geldi. O Kur'an-ı Kerim'i aldı, baktı. Arabanın üstünden savurdu attı. O Kur'an-ı Kerim' ne mi oldu? Darmadağın oldu, saçıldı. Sonra o asker başka arabaya gittiğinde annem arabadan indi. O vakitte takati vardı, gençti. Arabadan indi. Kur'an-ı Kerim'in, o saçılan nesi varsa hepsini bir araya getirip topladı. Yine arabaya çıktı."

Annesinin o Kuran-ı Kerim'i hâlâ muhafaza ettiğini şöyle anlatıyor Bekirova:

"O Kur'an-ı Kerim duruyor... Birkaç kişi geldi. 'Sizde eski Kur'an-ı Kerim var mı, kaldı mı?' dedi. Ben de söyledim. Sonra alıp baktılar. 'Bu bayağı yırtık. Bu Kur'an-ı Kerim yazılalı bayağı olmuş bir yarım asır. Bir yüzü elli yıldan fazla...' dedi. Kur'an-ı Kerim hâlâ var. Hâlâ saklarım, o rahmetli anamın Kur'an-ı Kerim'ini."

Kırım Tatarları o gün evlerinden apar topar çıkarılsa da önce boş bir alanda toplandılar. Saatlerce beklemelerine rağmen evlerine dönmelerine ve eşyalarını almalarına müsaade edilmedi. 1924 senesi Karasubazar doğumlu olan Kurtmolla Settarov bu bekleyişi anlatıyor:

"Sabah erkenden geldiler. Daha biz uyuyorduk. On beş dakika vakit dediler. On beş günlük, yemek için bir şeyler alın dediler. Yedi kardeş idik. Koyun gibi topladılar bizi. Toplamasına topladılar, bir daha da bir yana göndermediler. Sabah topladılar bizi, akşama kadar orada oturduk."

On May 18, many families got separated from each other. Rabia Settarkizi (1936, Sudak), who was exiled from her homeland at the age of eight, cannot forget how she was separated from her mother:

"We were three children, also my mother and father. My father did not go to the war since my father's father, my grandfather, lived in Turkey many years ago. Therefore, my father was considered as a Turkish citizen and was not drafted as a soldier. My father was at home. We were told that Germans killed half of the population in Eskikirim (Old Crimea) when they were abandoning and retreating from Crimea. My mother's uncle was living there, back then. My mother went to my uncle's village to get news. That night, soldiers deported us from Crimea. Soldiers came to deport us at dawn. My father was ill, he was in his bed. At first, our neighbors came and talked with my father. They said that we would be deported from Crimea. I was just able to see my mother 10 days after the deportation while we were being conveyed by the train during the exile. On the exile route, our train was moving to one direction, but my mother's train was going to another direction. We were right across each other. My mother was at that door... myself here at this door... First, I saw my mother. I began to shout out in pain 'Mother, mother!', and cried. Then, my mother saw us, and she also began to cry...."

That night, only the lucky ones among the separated families were able to find their families by checking every wagon on the way to exile. Sidika Mustafakizi, born in Balaklava in 1937 and exiled when she was a little child, was one of those people who reunited with her father on the exile route:

"Soldiers came, they came at the time of dawn prayer. 'Knock, knock, knock...' , they knocked on the door. Having woke us up, they evacuated us with buttstrokes. They said nothing, they did not allow us to take anything. They said 'We will take you somewhere else.' That was all. They took us and loaded on vehicles. They did not allow us to take anything. Nothing at all! My father was not at home. I did not know where he was at that moment. My father found us on the train. He found us on the train on the way to exile. I do not know how many days or how long we went on the exile train."

When Crimea was invaded for the first time during the Russian Empire period, most of the mosques had been ruined or used by the govern-

Zeynep Hüseyinova (1938, Karasubazar), daha 6 yaşındayken o geceyi dışarda, mezarlıkta geçirmek zorunda kalanlar arasında:

"18 Mayıs günü sabah erken saat dörtte evden çıkardılar bizi. Mezarlığa gittik, mezarlıkta durduk. Bir gece mezarlıkta kaldık."

Sürgün gecesi 13 yaşında olan Nuri Yusufoğlu (1931, Balaklava) anlatıyor:

"Sonra herkesi bir yere topladılar. Köydeki bütün adamları bir yere topladılar. Hepsini arabalara yüklediler... Sonra bizleri vagonlara yüklediler."

Fevziye Adilşayeva (1935, Balaklava) ise dışarıda uzun süre kalanlardan: "Havaalanı vardı köyümüzde, havaalanında iki gece yattık."

Bekir Aliyev (1930, Aluşta) de bir bohça ile evden çıktıklarını ve toplandıkları yerde zor şartlarda geceyi geçirdiklerini söylüyor:

"Bir meydana çıkardılar. Sonra biraz durduk, gün doğdu. O yerden sonra bir köyün aşağısına kalabalık bir cemaat toplanmış. O yere gittik. Köyü, halkımızı alıp gitmeye arabalar yetmedi. Akmescit'e, Simferopol'e taşıdılar. Bize araba yoktu. Bir gece orada kaldık. Taşlar içinde orada yattık. Yok, evimizde yatmadık, çünkü bizi çıkardılar. O yerde oturduk. 18 Mayıs'ta da oradan çıktık. O yerde işte bir çaresini bulup bir gece orada kaldık. İkinci gün öğleden sonra ikindi namazına yakın araba geldi. Bizleri son arabaya bindirdiler. Ne kadar şey alabilirsin, bir yatak, bir kıyafet. Evimizdeki her şey kaldı. Atacaklar diye almadık. O zamanda para nerede olsun, o zamanda para yok. O zamanda götürmeye bir şey de yok. Ne götüreceksin, götürmeye bir şey yok. Bir tane kıyafet, bohça şeyler aldık, çıktık oradan."

ment for different purposes. However, Catherine II established an institution called the Muslim Spiritual Board to govern the daily religious life of Crimean Tatars rather than trying to destroy it. During the Russian Empire period, muftis were appointed by the government privileges. Although the old mosques were dilapidated, and the construction of new mosques was banned, Crimean Tatars had the right to practice their own religion. However, like any other religion, practicing Islam was also forbidden in the Soviet Union.

Nuri Yusufoglu (Balaklava, 1931), one of the witnesses of this persecution, narrates:

"They would not allow people to fast. No fasting, no praying, no calling adhan. There was none of them back then. Circumcision, it was also forbidden. There was no circumcising during the period of the Soviet Government."

Arif Vahapoglu, born in Bahcesaray in 1922, narrates that Crimean Tatars succeeded to live their own religious life in secrecy despite all suppressions and oppressions during the Soviet Union period:

"During the Soviet Union period, fasting was forbidden. People were fasting secretly. People gave up living their religious life back then, but elder people did not. They recited the Quran, and said prayers. But everything was in private. Soviets would not allow circumcision of the children, either. People would do it secretly."

The Soviet Union did not allow Crimean Tatars to fulfill their religious obligations. Circumcision and fasting were forbidden. Seyyar Esatov (Alushta, 1928) narrates those days:

Mambet AMETOV
1924. Karasubazar

Evlerinden çıkarıldıktan sonra kimi Kırım Tatarları mezarlıkta, kimileri açık alanlarda birkaç gece geçirmek zorunda kalmışlardı. Seyyar Esatov (1928, Aluşta), sürgün sırasında 16 yaşındaydı ve o gece yaşadıklarını hâlâ çok canlı hatırlıyor:

"18 Mayıs sabahında askerler geldi. On beş dakika süre, sizi sürecekler, dediler. Evimizdeki eşyalarımızı topladık. Bizi alıp mektebin yanına götürdüler. Orada oturduk, orada yattık. Saati bilmiyorum

"There was absolutely nothing for a Muslim during the time of the Soviet Union. It was very difficult. Praying was forbidden. They did not let you fast. They were very difficult times. Those who were fasting were hiding it. (...) Circumcision of the children was forbidden. We were not allowed to circumcise our children. When I got circumcised, I was nine years old. One day, a circumciser came to our village. After he circumcised all children, he run away at night, he did not even stay in the village."

Mambet Ametov, born in Karasubazar in 1924, narrates the pressure imposed on the religious life:

"During the Soviet Governance, circumcision was forbidden. They did not allow us to live like a Muslim. They destroyed mosques, destroyed masjids

Ayyar MURADASİLOV
1937. Bahçesaray

ama sabah topladılar. Bir gün yattık orada. İkinci gün bizi arabalarla Simferopol'e götürdüler. Bizim araba bozulunca bir gece Aluşta'da yattık. 19 Mayıs sabahında oradan çıktık. 20'sinde Simferopol'e vardık. 21'inde vagona bindirdiler."

Alim Abdülvahit de (1931, Karasubazar) çaresizce sürgün edilmeyi bekleyenlerden:

"Karasu'dan çıkardılar. Bir gece bizi arabaya bindirip Karasu'dan çıkardılar. Başta bu köydekileri taşıdı araba fakat araba yetişmedi. Sonra, onlar bittikten sonra, birileri gelip bizi aldı. Arabaya bindirip, vagona tıktılar."

(places of worship). Circumcision was secretly performed. In a house..., five or ten children... all together. You could not do it publicly."

Despite all these prohibitions and difficulties, Crimean Tatars were able to preserve their Muslim life. The behavior of the Soviet soldiers displayed their hatred of religion when they broke into the Crimean Tatar houses during the deportation period.

Kemal Fukala (Alushta, 1937), who witnessed the hateful acts of the soldiers in person, narrates that:

"Opening every single item, they searched. If you had a Quran, they even threw it away and stomped on it."

1921 senesinde Bahçesaray'da doğmuş olan Nuriye Temeşeva, ailesiyle birlikte sürgün edildiğinde 23 yaşındaydı:

"Kökköz'de topladılar. Bütün halkı orada topladılar. Orada arabalara yükleyip Bahçesaray'da Süyren adındaki istasyona getirdiler. Üç gün aç gittik. (...) Vagonlara yüklediler. Bütün halk aç gitti. Bir yere çıkarmadılar. Mal yüklermiş gibi, mal yüklersin ya arabaya veya vagona, bizler de öyleydik. Birbirimizin üstündeydik."

Kâzım Osmanov'un (1933, Bahçesaray) dayısı gibi birkaç Kırım Tatarı bu sürgünü önceden hissetmiş olsa da kaçınılmaz sonu beklemekten başka bir şey yapamadılar:

"Bir dayım vardı. Dayım, 'Bunlar bizi bırakmayacak.' derdi. O ileriyi gören bir adamdı. Allah rahmet eylesin. O, çıkaracaklarını biliyordu. Onu aldılar. Eşi ve çocuğu vardı, onlar kaldı. Onlar da sonra bizimle beraber göçtüler. Öyle bir vagon yaptılar ki... İnsanları öyle karıştırdılar ki, aynı yere düşmesinler diye."

Kırım Tatarları sürgün edilecekleri vagonlara bindirilirken bu yolculuğun nereye olacağını ya da ne kadar süreceğini bilmiyorlardı. 18 Mayıs 1944 gecesi, yaşadıkları ilk dehşetle birlikte sona ererken sürgün, yolculuğunun getireceği felaketler daha vahim oldu.

Shamsiye Bekirova, born in Karasubazar in 1939, narrates that her mother did not forget to take the Quran at home, despite the hectic deportation moments:

"At that time, they (soldiers) made my brothers got on the vehicle and made them sit down. In the meantime, they broke into everyone's houses. At the time of call to dawn prayer, in the morning... They got us into vehicles. Then, my late mother took something along and brought it with her on the vehicle. At last, she herself got on the vehicle. She had something in her hand, but what? She put it into her bosom under the dress. She got on the vehicle and sat down. Then, a soldier approached. He took that Quran, looked at it. He threw it away from the vehicle. You know what happened to that Quran? It was ruined in pages and scattered around. When that soldier went to another vehicle, my mother got off the vehicle. She was strong back then, she was young. She got off the vehicle, collected every single scattered page and piece of that Quran and gathered all the pieces together. Then, she got back on the vehicle."

Bekirova narrates that she still preserves that Quran of her mother as follows:

"That Quran is still preserved... A few people came to visit me and asked if I had any old Quran. I showed it to them. They took and examined it. They said 'It is very torn. It has been a long time since this Quran was printed, maybe half a century. Maybe more than 50 years...'. I still keep this Quran. I still preserve it, my late mother's Quran."

Even though they were hurriedly moved out of their houses, Crimean Tatars were gathered in a vacant area that day. Despite being waited there for hours, they were not allowed to go to their houses and take their belongings. Kurtmolla Settarov, who was born in Karasubazar in 1924, narrates that long waiting:

"They came early in the morning. We were asleep. They said that we had only 15 minutes. They told us to take some food, enough for 15 days. We were seven siblings. They herded us like sheep. Well, they marshaled us, but they never let us go anywhere else. They marshaled us in the morning, and we just sat there until that evening."

Zeynep Huseyinova (Karasubazar, 1938) was one of the people who had to spend that night outside, in a cemetery, when she was just six years old:

"On May 18, they evacuated us from our homes at around 4 a.m., early in the morning. We went to a cemetery and waited there. We spent the night at the cemetery."

Nuri Yusufoglu (Balaklava, 1931), who was 13 years old the exile night, narrates:

"Afterwards, they gathered everyone in an area. They marshaled all men together in an area in the village. They loaded all those men on a vehicle... Then, they loaded us in train wagons."

Fevziye Adilshayeva (Balaklava, 1935) is also one of the individuals who had to stay outside for a long time:

"There was an airport near our village, we had to spend two nights in that airport."

Bekir Aliyev (Alushta, 1930) says that they left their house with a bundle and spent the night under difficult conditions at a place where they were marshaled:

"They marshaled us at a square. We stayed there for a while, the sun rose. There was a crowd of people down the village. We also went there. There were not enough vehicles to load our people, all the villagers. They transferred us to Akmescit and Bahcesaray. There was no vehicle for us. We spent a night there. We had to sleep among stones. No, we did not sleep in our homes, because they moved us out. We sat there. We left that place on May 18. We found a way to spend a night there. The very next day, in the afternoon, close to the afternoon prayer, a vehicle arrived. We got on that vehicle. How much stuff could you take along with you? Maybe a bed..., a dress... All of our belongings were left behind at home. We did not take anything, thinking that soldiers would throw. How would we have money at that time? No money at all at that time. Then, there was not anything to take, either.. What would you take? There was nothing to take. We just took something to wear, a piece of luggage, then we left..."

After being evacuated from their homes, some Crimean Tatars had to spend a few nights in a cemetery and some others in open spaces. During the exile, Seyyar Esatov (Alushta, 1928) was 16 years old. He clearly remembers everything he had gone through that night:

"On May 18, soldiers came early in the morning. They said 'You will be deported, you have 15 minutes.' We packed our stuff. They took us near the school. We stayed, and spent a night there. I do not know when, but they gathered us in the morning again. We spent another night there. The second day, they conveyed us to Simferopol by vehicles. We had to spend one night in Alushta because our vehicle broke down. We took off again on May 19 in the morning. We arrived in Simferopol on May 20. They got us into train wagons on the 21st."

Alim Abdulvahit (Karasubazar, 1931) is one of the people who helplessly waited for his deportation:

"They deported us from Karasu. One night, they got us into vehicles and deported from Karasu. First, the vehicles carried the people of this village, but the vehicles fell short. Later on, after they were conveyed, some people came and took us. They got us into vehicles and then stacked us into train wagons."

Nuriye Temesheva, who was born in Bahcesaray in 1921, was 23 years old when she was deported with her family:

"They gathered us in Kokkoz. They gathered everyone there. They loaded us into vehicles and brought us to the Suyren train station in Bahcesaray. We went hungry for about three days. (...) They stacked us into wagons. Everyone was hungry. Soldiers did not allow us to go outside. As if loading goods, you know how you load goods into a vehicle or train, we were exactly like that. We were stacked on top of each other."

As the uncle of Kazim Osmanov (Bahcesaray, 1933), several Crimean Tatars had seen this painful exile coming; however, they could not do anything but wait for the inevitable end:

"I had an uncle. He was saying that 'They will not let us live here.' He was a foreseeing man. May Allah rest his soul in peace. He knew that they (Russians) would remove us. They arrested him. He had a wife and a child. They were left behind. Later on, my uncle's family was also deported with us. They loaded us in wagons in such a way that... They mixed up the people in such a way that family members could not end up in the same place."

When Crimean Tatars were loaded into the wagons for exile, they had no idea where they were being exiled or how long it would take. The night of May 18, 1944, was coming to an end with the first horror of the Crimean Tatar's lives, the disasters which would happen on the bitter exile route would turn out to be a desperate situation for them.

Sürgün Yolu
The Route to Exile

"Biz yolda giderken onların treni bir tarafa gidiyordu, bizim trenimiz ise öbür tarafa.
Birbirimize karşı, annem o kapıda, biz bu kapıda."
Rabia Settarkızı (1936, Sudak)

"On the road, while their train was going in one direction, ours was going to another direction.
Facing each other, my mother was at that door, we were at this door."
Rabia Settarkizi (Sudak, 1936)

Kırım Tatarları 18 Mayıs 1944'te evlerinden çıkarıldılar. Fakat Özbekistan'a, Urallara bir günde sürülmediler. Sürgünün en felaketli yönlerinden bir tanesi de uzun süren tren yolculuğuydu. Üstelik nüfusun büyük çoğunluğu sürgün yolunda hayatını kaybetti. Kırım Tatarları yük ve hayvan vagonlarında haftalarca yolculuk etmek zorunda bırakıldılar.

Nuri Yusufoğlu (1931, Balaklava) vagonların içler acısı hâlini ve hangi şartlarda yolculuk ettiklerini anlatıyor:

"Hepsi koyun, sığır ve at yüklenen hayvan vagonlarıydı. Vagonlar yük vagonuydu. Bizimki iki katlıydı. Alt katında da üst katında da insanlar doluydu. Bizi iki kat yüklediler. Büyük, küçük demediler. Yaşlı falan demediler hepsini yüklediler bir yere. İki katta da yiyecek, içecek yoktu."

Crimean Tatars were deported from their houses on May 18, 1944. However, they were not exiled to the Urals and Uzbekistan in a day. One of the most disastrous aspects of the exile process was the long train ride. Moreover, the majority of the population died on the way to exile. Crimean Tatars were forced to move in cargo and animal wagons for several weeks.

Nuri Yusufoglu (Balaklava, 1931) describes the heart-breaking conditions of the wagons, and under which conditions the Crimean Tatars moved on the road:

"They were all animal wagons for loading sheep, cattle, and horses. They were all freight wagons. Ours was a double-decked wagon. Both the lower and upper decks were full of people. They loaded us into double-deck coached wagons... They did not care if they were seniors or juniors, without consideration of older people or younger... they loaded us all in one place. There was no food or drink on both decks."

Aliye RAMAZANOVA
1936. Alușta

Sürgün sırasında 8 yaşında olan, 1936 Alușta doğumlu Aliye Ramazanovna'nın hatıraları da vagonlardaki insanların dramını gözler önüne seriyor:

"Bizi vagonlara yüklediler. Vagonun içinde pek çok kişi vardı. Yaşlılar, gençler, çocuklar. Hepsi ağlıyor, sızlıyordu. Uzun süre gittik. Bilmiyorum kaç gün gittik. Vagonlar yük vagonlarıydı, tavanında pencereleri vardı. Kapıları kapattılar."

Askere alınan pek çok Kırım Tatarı, II. Dünya Savaşı'ndan geri dönememişti. Yetim kalmanın acısı bir yana yaşadıkları zorluklar da sürgün sırasında devam etti. Fevziye Adilşeyeva (1935, Balaklava), sürgün sırasında yaşadığı zorlukları anlatıyor:

"Bize yer kalmadı, bizim gibi yetim çocuklara... Annesi babası olanlar arkaya geçti. Bizler kapının

The memories of Aliye Ramazanova, who was born in Alushta in 1936 and was eight years old during the exile, reveals the inhuman drama in the wagons:

"They loaded us into the wagons. There were many people in the wagon... elders, young, children. They were all crying and bemoaning. We went for a long time. I do not know how many days we went. Wagons were the cargo wagons; there were windows on their roofs. Doors were kept closed."

Many of the mobilized Crimean Tatars were not able to return from the World War II. Aside from the pain of being orphaned, challenges that they went through also continued during the exile. Fevziye Adilsheyeva (Balaklava, 1935) narrates the difficulties that she suffered during the exile:

"There was no space for us..., for the orphans like us... Children with parents went to the back. We

Zeynep ESKENDEROVA
1935. Kefe

yanına oturduk. Tren biraz kapısını açtığında veya durduğunda pek çok kez yuvarlandık. Kapının dibinde oturduğumuz için uyuyamadık. Tahta üstünde..."

Vagonların hayvan vagonu olmasının yanı sıra içleri de temizlenmemişti. Pek çok insan günlerce hayvan pisliklerinin içinde yola devam etti. Bu durum ileride insanların çeşitli hastalıklara yakalanmasına da neden olacaktı. Kemal Fukala (1937, Aluşta), yolculuk ettikleri vagonun hâlini aktarıyor:

"Biz iki araba yolda kaldık. İki araba da bozuldu. Sonra karanlık düşmeye başladı. En sonunda vagona vardık. Nereye götüreceklerini bilmiyorduk. Vagonların kapılarını açtılar. O vagonlara binip oturmanın imkânı yoktu. Mal taşıyan yük vagonuydu onlar. İçindeki gübreleri temizlemek için kürek bile yok. İnsanlar ayağıyla iterek, sürükleyerek temizleyip oturmak için yer açtılar. İşte böylece vagonlar doldu ve tren hareket etti."

sat down next to the door. When the wagon's door was opened a little, or the train stopped, we were rolling down the ground many times. We could not sleep because we were sitting next to the door. We were on woods..."

In addition to being animal wagons, they had not been cleaned at all. Many people had to continue their ride in animal wastes for days. This unhealthy condition would cause people to catch various diseases in the future. Kemal Fukala (Alushta, 1937) describes the conditions of the wagon, in which they were exiled:

"As two vehicles, we were stranded on the road. Both cars broke down. Then, the darkness began to fall. Finally, we arrived at the wagons, we did not know where they would transfer us. They opened the wagon doors. It was impossible to get on those wagons and sit. They were all animal-carrying wagons. There was not even a shovel to clean the animal wastes. People were trying to open space to sit by pushing, dragging and cleaning the wastes with their own feet. That's how the wagons were loaded. Then the train took off."

1922 senesi Sudak doğumlu Eyüp Kurtosmanov vagonlardaki pisliklerden bitlendiklerini ve bu sağlıksız koşullarda birçok çocuğun hayatını kaybettiğini anlatıyor:

"Hayvan vagonları, kokudan girilmiyor içine. Normalde hayvan taşınan vagonlar. İşte böyle vagonlarda insanları taşıdılar. İnsanlar bitlendiler. Bir ay boyunca yola devam ettik. Küçücük çocuklar rahmetli oldu. Volga Nehri'nden geçerken de onları attılar."

Eyup Kurtosmanov, born in Sudak in 1922, narrates that they were infested with lice due to animal wastes in the wagons, and many children died due to these unhealthy conditions.

"Animal wagons..., impossible to stay inside due to bad smell. Normally, they were animal carrying wagons. They conveyed people in such wagons. People were infested with lice. We travelled like this for a month. Many tiny children passed away. While passing over the Volga River, they were thrown out."

Seyide Kencaliyeva (1931, Aluşta) da vagonlardaki herkesin bitlendiğini hatırlatıyor:

"Trenle gittik. Bir vagonda beş, altı aile vardı. Herkes bitlendi. Vagonlar bitliydi."

Seyide Kencaliyeva (Alushta, 1931) also reminds that everyone in the wagons were infested with lice:

"We went with trains. There were five or six families in each wagon. Everyone got infested with lice. The wagons were full of lice."

1935 senesinde Kefe'de doğmuş olan Zeynep Eskenderova da götürüldükleri vagonların insanlar için uygun olmayan hayvan vagonları olmasının yanında içlerinin de temizlenmediğini söylüyor:

"Bizi içi tezek dolu hayvan vagonlarına bindirdiler. Kapıları kapattılar. Bir yerde durduğunda açıyorlardı. İnenler bir şey pişirecek olsa 'Çabuk, vagona gidin!' diyorlardı. Kazanlar, yemekler öylece kalıyordu orada."

Zeynep Eskenderova, born in Kefe in 1935, states that apart from being animal-carrying wagons not suitable for humans, the wagons in which people were deported were not cleaned:

"They put us in animal wagons filled with dried dungs. They closed the doors. They would open the doors when the train stopped somewhere. If people who got off the train wanted to cook some-

Bütün Kırım Tatarları, pis hayvan vagonlarında yolculuk etmek zorunda kalmıştı. Bu şartlar altında hastalıktan, bitten, pireden kurtulmak imkânsızdı. Enver Süleymanov (1931, Bahçesaray) bu duruma şahit olanlardan:

"Bitler trendeki tahtalarda yürüyordu adeta. Kaşınıp duruyorduk. Sonra her yerimiz yara oluyordu."

Vagonlar bakımsız ve hayvan pislikleriyle doluydu. Bütün bu sağlıksız koşullara eklenen bir sorun daha vardı. İnsanlar bu vagonlara kapasitelerinin üzerinde bir sayıda bindirilmişlerdi. Alim Abdülvahit'in (1931, Karasubazar) aktardığı gibi çoğu vagonda oturmaya dahi yer yoktu:

"Arabalara yükleyip yük vagonlarına bizi tıktılar. Çok kişiydik. 20 aile vardı. Yok, nerede olacak yatmaya yer? Bir şey yok, mal taşıyan vagon."

1932 senesi Akmescit doğumlu olan Rıza Kurtametov'un içinde bulunduğu vagon ağzına kadar doldurulmuş ve kapıları, camları tamamen kapatılmıştı. Tüm yol boyunca karanlıkta kalmışlardı:

"Bizim vagonda kırk dokuz kişi vardı. Kapıyı kapattıklarında kapkaranlık oluyordu. Ne ışık vardı ne de başka bir şey. İnsanlar birbiriyle 'Sen neredesin?', 'Ben buradayım.' diye konuşuyordu. Biz bir köşede oturuyorduk. Bir süre sonra karanlıkta uyuduk. Biz çocuktuk dayanamadık uykusuzluğa. Gece uyandığımızda ise takır takır vagonun gittiğini duyuyorduk."

All the Crimean Tatars had to ride in dirty animal wagons filled with animal wastes. Under these circumstances, it was impossible to stay away from diseases, lice, and flea infestation. Enver Suleimanov (Bahcesaray, 1931) is one of the witnesses of this situation:

"Lice were simply walking on the woods in the trains. We kept itching. Then, all our bodies were getting covered with wounds and scratches."

The wagons were very dirty and filled with full of animal droppings. There was also another problem added to all these unhealthy conditions. People were stacked in wagons with over-capacities. As Alim Abdulvahit (Karasubazar, 1931) narrated, there was not any space even to sit down in most wagons:

"They loaded us on vehicles and stacked us in freight wagons. We were so many... There were 20 families there. None, no space to sleep. There was nothing, it was just a wagon for carrying goods."

The wagon in which Riza Kurtametov, born in Akmescit in 1932, was placed, was too overcrowded and its doors and windows were completely closed. They were all in the dark during the exile road:

"There were 49 people in our wagon. When they closed the door, the wagon plunged into darkness. There was neither light nor anything else. People were talking to each other like "Where are you?", "I am here" in the wagon. We were sitting in a corner. thing, they were saying that 'Hurry up, go to the wagons!' Their boilers, meals would be left where they were."

Enver ZAİTOV
1929. Bahçesaray

Kâzım Osmanov (1933, Bahçesaray), o zor günleri anlatıyor:

"Yatmaya yer yok, ilaç yok. Bohçaları başımızın altına koyup ona dayanarak oturuyorduk. Hastalananlar oldu, sıcak kaynayan kazanları döken içine düşen çocuklar da oldu. Her şey oldu."

Bazı vagonlar o kadar kalabalıktı ki Kırım Tatarları yol boyunca birbirlerine yaslanarak uyumak zorundaydı. Enver Zaitov (1929, Bahçesaray), bu kalabalık vagonlarda insanların yaşadıklarını anlatıyor:

"Bizim vagonumuzda elli, altmış kişi vardı. Birbirimize dayanarak, başımızı yaslayarak yattık. Yolda bitlendik. Herkesin üstünde bit geziyordu. Tren

After a while, we slept in the dark. We were children, we could not stand the sleeplessness. When we woke up in the dark, we would hear the sounds of the clanging train."

Kazim Osmanov (Bahcesaray, 1933) narrates about those difficult days:

"No place to sleep, and no medicine... we would put our bundles next to us, and sat down leaning on it. There were ill people, there were people who accidentally spilled hot or boiling cauldrons, and there were children who accidentally fell into boilers. Everything you could imagine had happened."

Ferit ABDULLAYEV
1927. Sudak

durduğunda rahmetli annem yemek için hamur yapıyordu. İndiğimizde iki tane taşı yan yana koyup ateş yakıyorduk. Onun üstüne tavayı koyup pişiriyorduk. Tren hareket etmeye başlayınca hızlıca vagona biniyorduk."

1939 senesinde Yedikuyu'da doğmuş ve sürgünde 5 yaşında olan Rasim Emurlayev vagonun kalabalık olmasının yanı sıra vagonların pencerelerine de dikenli teller çekildiğini hatırlıyor. Vagonlardaki insanların yemek ve su ihtiyaçları da onları sürgüne götüren askerlerin insafına kalmıştı:

"Trendeki vagonlar, yük taşınan vagonlardı. İçinde insan taşımaya yer yoktu. Bomboştu içi, hiçbir şey yoktu. Birinde doksan kişi diğerinde yüz kişi... Kadın, erkek, yaşlı, genç herkesi içine doldurdular. Pencerelerinde dikenli teller vardı. (...) İstasyonda durduğumuzda bir tane nene yolda ekmek pişirmek istedi. Hamuru nasıl yaptı, odunu, tenekeyi nereden buldu bilmiyorum. Tren kalkacağı vakit bir asker nenenin yanına geldi. Ne söyledi bilmiyorum fakat nene 'Çocuklar aç ekmek pişireceğim.' dedi. Asker bir tekme attı, teneke bir tarafa uçtu, hamur öbür tarafa."

Oturmaya yeri olmayan, tuvaletsiz ve havasız vagonlara doldurulan Kırım Tatarları, yanlarında yiyecek veya su da almamışlardı. Çünkü sürgün edileceklerini bilmiyorlardı, onlara on beş dakika içerisinde hazırlanıp çıkmaları söylenmişti. Sürgün yolculuğu sırasında trenler durduklarında insanlar vagonlardan iniyorlardı. Bu sırada vagonlarda ölenler dışarı çıkarılıyor ve demiryolu kenarlarına bırakılıyordu. Nuri Yusufoğlu (1931, Balaklava) anlatıyor:

"Duraklara gelindiğinde durduruyorlar, 'Ölen var mı, yok mu?' diye soruyorlar. Ölen kişiyi ayırıp yol boyuna kaldırıyorlar. Su verecekseler kendin çıkıp alacaksın sonra gidip geri vereceksin."

1927 senesi Sudak doğumlu olan Ferid Abdullayev vagonlarda hasta, çocuk, yaşlı, hamile herkesin olduğunu söylüyor. Bir tarafta yeni doğan çocuklar diğer tarafta ölen hastalar:

"O zamanlar vagonlarda hasta insanlar da vardı. Hasta hasta bindirdiler insanları. Belki bir yıldan fazladır yatan hastalar vardı evde, onları bile bindirdiler. (...) Hamile kadınlar vardı. Çocuklarını doğuranlar da oldu. Yolda ölenler de oldu. Orada ne olmadı ki?"

Some wagons were so crowded that Crimean Tatars had to sleep leaning against each other during the ride to exile. Enver Zaitov (Bahcesaray, 1929) narrates what people experienced in such crowded wagons:

"There were 50 or 60 people in our wagon. We slept leaning against each other and put our heads on each other's shoulders. There were lice moving on everyone. My late mother would make dough to eat when the train stopped. When we got off the train, we would make a fire, putting two stones together. Then, we would put a fry-pan on fire and cook something. As soon as the train started moving, we would quickly get on the wagon."

Rasim Emurlayev, who was born in YediKuyu in 1939 and was five years old during the exile, remembers that, along with the crowdedness of the wagon, its windows were also covered with barbed wires. Their food and water needs were at the mercy of the soldiers exiling them:

"The train wagons were designed for carrying goods. There were no seats for carrying humans. Their insides were empty, there was nothing. There were 90 people in a wagon, 100 people in another... Regardless of who they are, woman, man, elder, young, they were all stacked into these wagons. There were barbed wires on their windows. (...) When we stopped at a train station, a granny wanted to cook bread. I do not know how she prepared the dough, and where she got woods and fry-pan. When the train was about to leave, a soldier came to granny. I do not know what he said, but the granny said; 'The kids are hungry, I am going to cook bread for them'. The soldier kicked her supplies..., the fry-pan spilled over one side, and the dough flew over another side."

Crimean Tatars, who were filled into airless wagons with no toilet, no place to sit, had not taken any food or water with them because they did not know that they would be exiled. They were told to pack and evacuate their houses in 15 minutes. During the exile, when the trains stopped at stations, people would get off the wagons. Meanwhile, people who died in the wagons were taken out and put aside, next to the railways. Nuri Yusufoglu (Balaklava, 1931) narrates that:

Ahmet DERVİŞEV
1929. Sudak

Sağlıklı insanların bile korktuğu bu zor, çetin şartlarda ufacık çocuklar sağ salim gittikleri yere varabilecekler miydi? 1944 senesinde Sudak'ta doğmuş ve sürgün sırasında kundakta bir bebek olan Amet Dervişev'in aktardıkları Kırım Tatarlarının yaşadığı umutsuzluğu gözler önüne seriyor:

"Trenlerin içi çok sıcakmış. Ben ufak bebektim. Boynumda kızarıklık olmuş. Annem birisine gidip pudra var mı diye sormuş. Bir abla da anneme 'Asene, onlara niye bakıyorsun, hepsi ölecek." demiş. Annem de "Hepimiz ölürüz ama onlar sağ kalır.' diye cevap vermiş. Gerçekten de öyle oldu. Annem öldü, o ablalar öldü. Şimdi ben sağım, burada oturuyorum."

1937 senesi Bahçesaray doğumlu ve 7 yaşında vatanından sürgün edilmiş olan Sevil Süleymanova, Kırım Tatarlarının birbirleriyle yardımlaşarak hayatta kaldıklarını anlatıyor:

"Yanımızda erkek yoktu. Ufak çocuktuk. Birbirimize yardım ediyorduk. Yemek bulunca parça parça bölüşürdük. Birisinin başı ağrısa hap verirdik."

Babası, oğlu ya da kocası Kızıl Ordu'da olsa dahi, ayrım gözetmeksizin herkes sürgün ediliyordu. Hamile olan kadınlar doğumlarını vagonlarda yapıyorlardı. Doğan çocukların pek azı hayatlarına devam edebildi. 1937 senesinde Bahçesaray'da doğmuş ve sürgün sırasında 7 yaşında olan Dilara Vagapova anlatıyor:

"Gencecik gelinler çocuk doğuruyordu. Kocası orduya alınmadan evvel evlenmiş, gebe kalmış biri vardı. Yemek yok, süt yok. Çocuğa yemek vermeye bir şeyler yok. Çocuk ölünce annesi de aklını kaybetti. Çocuğu çullara sarıp kimseye vermedi. Sonra bir istasyonda durunca kapıları açtılar. 'Ölülerinizi veriniz.' dediler. Ölüleri bir çukura götürüp atıyorlardı. Bu çocuğu da istediler, vermedi. Vermem diyerek kaçırıyordu. Zorla ölü çocuğunu aldılar. Böyle şeyler gördük. Sonra kapının yanında iki abla yan yana oturuyordu. Biri, elinde bir fotoğraf tutuyordu. Evladım, evladım diyerek öpüyordu. Oğlu savaştaydı. 'Allah, evladıma sağlık sıhhat versin. Evladım sağ kalsın.' diyordu. Babası da o ablanın arkasında mektubunu tutup oturuyordu. Oğlan savaşta, annesiyle babasını sürgün ediyorlardı."

"When we arrived at stations, the train would stop, and soldiers would ask 'Are there anyone dead, or not." Then, they, having separated the dead body, would remove it next to the railway. If soldiers would give you water, you had to get out and get it yourself, then go back and return the water pan."

Ferid Abdullayev, born in Sudak in 1927, says that there was everyone including sick people, children, old and pregnant women in the wagons. Newborns were on one side, sick people dying on the other:

"There were ill people on the wagons, too. Despite their ill conditions, people were stacked in wagons. There were people who had already been ill at home for more than a year, however they even got them in wagons. (...) There were pregnant women. Some delivered their babies, too... There were also people who died on the way. What did not happen there?"

In such hard and difficult circumstances where even healthy people were afraid, would it be possible for tiny children to be able to arrive at their destination safe and sound? While he was a baby on the swaddle during the exile, the events Amet Dervisev, born in Sudak in 1944, narrated reveals the despair that Crimean Tatars lived through:

"They told me that it was very hot inside the train wagons. I was a little baby. Rashes had appeared on my neck. My mother had asked for powder from someone. One of the women had replied to my mother: 'Asena, why are you taking care of him? He will die anyway!" My mother had replied to her: 'All of us might die but they will survive.' Eventually, that is what actually happened... My mother died, those women died; but I survived, and here I am."

İnsanların ölülerini gömmelerine bile izin verilmiyordu. Pek çok Kırım Tatarı gibi Elmira Borabaş'ın da (1939, Akmescit) aktardığı üzere askerler ölüleri vagonlardan alıyor ve bir kenara atıyorlardı:

"Biz 18 gün gittik. Vagonda hasta insanlar vardı. Ölenleri, götürüp atıyorlardı."

Sevil Suleymanova, who was born in Bahcesaray in 1937 and was deported from her homeland at the age of seven, narrates that Crimean Tatars survived by helping out each other:

"There was no man around us. We were little children. We were helping out each other. We were sharing food if we had found any. If someone had a headache, we were giving pills."

Without any discrimination, everyone was deported even if their fathers, sons, or husbands were in the Red Army. Pregnant women were giving birth to their children in the exile wagons. Only a few newborns were able to survive. Dilara Vagapova, who was born in Bahcesaray in 1937 and was seven years old during the exile, narrates:

"Very young daughters-in-law were giving births. There was a woman who had got married before

Dilara VAGAPOVA
1937. Bahçesaray

Yol boyuna cansız bedeni bırakılan hiçbir Kırım Tatarının bir mezarı dahi olmadı.

Kemal Fukala (1937, Aluşta), o günleri anlatıyor:

"Hamile bir abla vagonda doğum yaptı. Ne doktor var ne başka bir şey. Yaşlılar yardım etti. Bunlar bizim gördüğümüz şeyler. Sonra vagonda ölen insanlar oldu. Bizim vagonda da bir kişi öldü. Her istasyonda askerler gelip Rusça soruyordu 'Mortviye yest?' ölen kişi var mı diye. Yok dersen kapıyı kapatıyorlar. Var dersen onu alıyorlar. Ne yıkamak, ne giyindirmek ne de kefene sarmak var. Nasıl saracaksın, zaten herkeste yalnızca kendi üstündeki kıyafet var, başka da bir şey yok. Alıp gidiyorlar demir yolundan bir 15-20 metre uzağa, o yere bırakıyorlar. Ne mezar var, ne mezar kazmak, ne de gömmek, hiç bir şey yok. Öyle kalıyor yol boylarında. Öyle Özbekistan'a varana kadar kaç tane adam öldü, hepsi yolda kaldı."

her husband was mobilized for the war, and she had got pregnant... No food, no milk... There was nothing to feed her baby... When she lost her baby, she also lost her mind... She covered her baby with sackcloth and did not give it to anyone. When the train stopped at a station, they opened the doors. They said; "Give us the dead bodies." They were taking the dead bodies and throwing them into a pit. They also wanted to throw the dead body of this baby, but she did not give it. She was running away saying'I do not give it.' They took the baby by force... We witnessed such incidents... Also, two elder sisters were sitting together next to the wagon door. One of them was holding a photo in her hand. She was kissing it and murmuring to herself; 'My child, my child.' Her son was in the war. She was praying

Bekir Aliyev (1930, Aluşta) vagonlardaki insanlık dışı şartları aktarıyor:

"Birkaç kere yemek verdiler. Bir kere de yumurta verdiler. 19 gün gittik vagonda, 19 gün. Biz ufaktık, küçüktük bilmiyoruz tam ama o devrin zorluklarını gördük. Nasıl dersen?

Bizim yaşlı bir komşumuz vardı. 80 veya 90 yaşlarında. O, vagondan indi. 'Bir su dökeyim.' dedi. Orada kaldı. Tren başladı gitmeye. Sonra kimse aramadı onu. Ondan sonra birisi öldü vagonumuzda. Bir ağabey onu aldı, vagondan indi yolun boyuna koydu. O ağabey ne yapsın, vagonda tutmanın çaresi yok. Sonra insanlar bitlendi. Bütün vagon bit kaynıyordu. Temizlemeye imkân yoktu."

Birçok Kırım Tatarı bindikleri bu trenlerden sağ salim inemeyecekti. 1940 senesi Akmescit doğumlu olan Ferit Menaciyev, yol boyunca vagonlarda pek çok kişinin ölümüne tanık olduğunu hâlâ hatırlıyor:

"Treni hatırlıyorum. Trende çok insan öldü. Açlıktan, hastalıktan... Bunları gördüm. Onları vagondan çıkarıp dışarı atıyorlardı. Kazakistan çölünde çok kişi öldü. Yirmi dört gün boyunca yola devam ettik."

Fevzi Lümanov (1939, Bahçesaray) da insanların ve özellikle de çocukların hastalıklardan hayatlarını kaybettiğini anlatıyor:

"Bizim vagonda öyle bir kişi yoktu. Hastalara bakacak, çocuklara bakacak, ilaç verecek biri yoktu. (...) Çocuklardan yolda ölen çok oldu. Sıtma hastalığından... Gözlerini açamadılar, ben şahit oldum. İlaç yoktu."

'May Allah grant him with health and wellness and let my child survive.' The father of this child was also sitting behind this sister, holding the son's letter. The son was in the war, and his parents were on the way to the exile..."

People were not even allowed to bury their family's dead bodies. As many Crimean Tatars, Elmira Borabash (Akmescit, 1939) also quotes that soldiers were taking the dead bodies from the wagons and throwing them aside:

"We had been on the way for 18 days. There were ill people in the wagon. They were throwing away the dead bodies."

None of the Crimean Tatars, whose dead bodies were left around, could not even have tombs. Kemal Fukala (Alushta, 1937) describes those days:

"A pregnant woman gave birth in the wagon. There was neither a doctor nor anything else. The elderly helped her. These are the incidents we saw. Also, some people died in wagons. One person died in our wagon, too. In each train station, soldiers were coming and asking in the Russian language; 'Mortviye yest? meaning 'Is there any dead body?' If you said no, they were closing the door. If you said yes, they were throwing it away... Neither bathing the deceased body, nor clothing it, nor enshrouding it... How would you enshroud it? You only had your own clothes! There was nothing else there. They were taking the dead bodies, going about 15-20 meters away from the railway and leaving them there. No grave, no digging a grave, no burying, there was no nothing... Dead bodies were just left there along the roadsides. Until we arrived in Uzbekistan, so many people died and they were all left at the roadsides."

1931 senesinde Kezlev'de doğmuş ve 13 yaşında vatanından sürgün edilmiş olan Refat Alimov'un gözünden:

"Vagon, raboçiy vagon. Yük vagonu yani. Tren istasyonunda durduklarında yemek verdiler bize. Bir kere. Doktor falan yok, ölsen seni dışarı çıkarıp demiryolu kenarında bırakıyorlar. Öyle kalıyor orada."

Sağlıksız koşullar sürgün yolundaki ölümlerin sayısını arttırıyordu. 1929 senesinde Aluşta'da doğmuş olan Nedim Kupa:

"Yok, trende nasıl doktor olacaktı ki? Bizim trende doktor yoktu. Ölünce de yola götürüp atıyorlardı. Ölen adamı yolda öylece bırakıyorlardı. Toprağa gömmezlerdi. Sonra yola devam ederdi. Gömmeye de mezar kazmaya da adam yoktu."

Rabia Settarkızı (1936, Sudak) da hayatını kaybeden Kırım Tatarlarının bedenlerinin yol kenarına öylece bırakıldığına şahit olanlardan:

"Öyle şeyleri gördüm ben. Gördüm öylece bıraktıklarını. Pek çok ölü bıraktılar.

Ölmüş olan Kırım Tatarlarını yol boyu öylece bırakıp devam ettiler."

Kırım Tatarları ağır sürgün şartlarının yanında bir de askerlerin merhametsizliğiyle de karşı karşıyaydılar. 1935 senesi Balaklava doğumlu olan İslâm Hacırazim Settaroğlu yaşadıklarını anlatıyor:

"Bir vagonda bir sürü insan vardı. Oturmaya yer yoktu, içmeye su yoktu. Çok zor şartlardı. Hamile kadınlar vardı. Trende doğan çocuklar vardı. Anne ve babalarımız bir su kaynatıp vagona götürse askerler ayaklarıyla vurup deviriyorlardı. Bize yemek ve su vermediler. Ölen insanları yolda bırakıp gittiler. Kimse onları gömmedi. Bunu görünce insanın yüreği dayanmıyor. Bizim yüreğimiz dayanmadı. Bunları gördüğümüzde ağlıyorduk. Çok zor bir durumdaydık."

Sıdıka Mustafakızı (1937, Balaklava) yolculuğunu ve babalarının onları sürgün yolunda nasıl bulduğunu anlatıyor:

"Orada oturmaya, yatmaya yer yoktu. 15-20 kişi öldü. O ölüleri de yola bıraktlar. Ne kefen, ne mezar, ne de cenaze. Doktor nerede? Kim doktor gönderecek? Bize 'Siz Kırım'ı sattınız.' dediler ve trene yükleyip gönderdiler. Bize bakan biri var mıydı o vakitte, bizi adam yerine koyan yoktu. Bir şey vermediler, yemek de vermediler. Kimin nesi varsa onu yedi. Yemeğin yoksa yok. Bir şey vermediler. Babam bizi trende buldu. Kaç gün gittik, ne kadar gittik bilmiyorum. Bizi Ural dağına bıraktılar."

Bekir Aliyev (Alushta, 1930) describes the inhuman conditions in the wagons:

"They gave us food a few times. They once gave us eggs, too. We went in the wagon for 19 days..., 19 days... We were little, we did not know exactly, but we saw the difficulties of that period. If you ask 'How?' We had an elderly neighbor. He was 80 or 90 years old. He got off the wagon. He said; 'I need to go to the toilet.' He was left there. The train began to move. Later, no one inquired him. Afterwards, a person died in our wagon. An elderly brother took the dead body down and put it at the roadside. What else could he do? There was no way to keep it in the wagon! Later on, people were infested with lice. The wagon was crawling with lice..., removing them was impossible."

Many Crimean Tatars getting on these trains were unable to get off unharmed. Ferit Menaciyev, who was born in Simferopol in 1940, remembers that he witnessed many people's death in wagons along the exile route:

"I remember the exile train. Many people died in the wagon. Due to starvation, due to illness... I saw them, they were throwing the dead bodies off the train. Many people died in Kazakhstan steppe. We continued the way for 24 days."

Fevzi Lumanov (Bahcesaray, 1939) narrates that the people, especially children, lost their lives due to illnesses:

"There was no nursing person in our wagon. There was no one to nurse patients, take care of children and give medicine to them. (...) Many of the children died on the exile course. Due to malaria... They could not open their eyes, I witnessed it. No medication whatsoever."

Ferit MENACİYEV
1940. Akmescit

The following words are from the viewpoint of Refat Alimov, who was born in Kezlev in 1931 and was deported from his homeland when he was 13 years old:

"The wagon was a 'raboçiy vagon', meaning a freight wagon. When the train stopped at stations, they gave us food, but it happened just once... There was no doctor, no nurse, if you died in the wagon, they would take you out and put your dead body at the railway side. They would just leave it there."

The unhealthy conditions also increased the number of deaths in the route of exile. Nedim Kupa, born in Alushta in 1929, states:

"No..., how would there be a doctor on the train? There was no doctor on our train. When you were

Refat ALİMOV
1931. Kezelev

Yemek ve su çok az veriliyor bazen ise hiç verilmiyordu. Kırım Tatarları bu insanlık dışı koşullarda Özbekistan ve Urallara sürgün edildiler. Rabia Settarkızı (1936, Sudak), aç ve susuz gidilen sürgün yolunda Kırım Tatarlarının aralarındaki dayanışma sayesinde hayatta kalanlardan:

"Bizim bütün vagonlar yük vagonuydu. Hayvan taşıyan vagonlar. Bize yol boyunca ne yemek ne de su verdiler. Bir şeyleri olmayanlar ne yaptı, ne etti bilmiyorum. Biz 22 gün boyunca yoldaydık. Benim babam hastaydı, önce anlamadı. İnanmadı bizi sürgün ettiklerine. Başta 'Bir şey almayın.' dedi. Sonra vagonlarda insanlar birbirleriyle paylaşıp öyle gitti. Bir şey almadık biz. Biz çocuktuk nasıl alalım. Babam da hastaydı. Ablam 9 yaşında, ben 7 yaşında, kardeşim 4 yaşında. Biz ağlayıp duruyoruz."

Rabia Settarkizi (Sudak, 1936) is one of the people who witnessed Crimean Tatars' dead bodies being left at the roadside:

"I witnessed such things. I saw soldiers leaving the dead bodies. They left many dead bodies aside. They left the deceased bodies of Crimean Tatars just at the roadside and kept moving."

Sürgün yolunda 9 yaşında olan Fevziye Adilşayeva (1935, Balaklava), sürgün boyunca yaşadıkları zorlukları ve aç kalışlarını anlatıyor:

"Kâseyle çorba getiriyorlardı. Vermeseler açlıktan ölecektik. Ölen de oldu trende. Son istasyonda durduğumuzda indirdiler. Biz hastalanmadık. Verdiklerinde yedik, vermediklerinde oturduk. Kimi ağlıyor. Nereye gidiyoruz Allah bilir. Özbekistan'a gittik."

1931 senesinde Kerç'te doğmuş olan Seyit Mahmut Kudus ve ailesi sürgün boyunca yanlarına aldıkları un sayesinde hayatta kalmışlardı. Tüm bu zor şartlara rağmen hayatta kalmaya çalışıyorlardı:

"Kimisinde ekmek, kimisinde un vardı. Annelerimiz hamur yapıyordu. Tren durduğunda iki taşı yan yana koyup bir tenekenin üzerinde hamur yaparak ekmek pişiriyorlardı. Biz de yiyorduk. Bizim azığımız evden aldığımız unumuzdu."

Vatanından koparılıp sürgün edildiğinde 7 yaşında olan Kemal Fukala (1937, Aluşta) anlatıyor:

"Hiçbir şey yoktu. Ne doktor vardı ne de hemşire. Yemek olarak iki, üç günde bir kere birer kâse çorba veriyorlardı. Sonra iki lokma ekmek veriyorlardı. Başka bir yemek yok. İçmek için su da yok. Tren bir yerde dursa vagondan inmeye de izin vermiyorlardı. Eğer su içmeye, diye elinle tarif edip askerlerden izin almadan gidersen tüfekleriyle seni vuruyorlardı."

Besides the heavy exile conditions, Crimean Tatars were also exposed to the ruthlessness of the soldiers. Islam Haciramiz Settaroglu, who was born in 1935 in Balaklava, narrates what he had gone through:

"There were many people in the wagon. There was no space to sit, no water to drink. These were very difficult conditions. There were pregnant women. There were children born in the train. If our parents, having boiled some water, took it to the wagon, soldiers would kick it and spill it all over. They did not give us food and water. They left the deceased people at the roadside, and moved on... No one buried them... If you saw these, your heart would be torn apart. Our hearts were torn apart. When we saw these incidents, we cried... We were in a very dire situation."

Sidika Mustafakizi (Balaklava, 1937) narrates her difficult exile route and how her father found them on the way to the exile:

"There was no space to sit or to sleep. 15-20 people died. They were also left at the roadside... Neither a shroud and a grave nor a funeral... What doctor? Who could send a doctor? They told us 'You betrayed Crimea', having loaded us in wagons, they deported us. Was there anyone taking care of us back then? No, they treated us like a speck of dirt... They gave us nothing, not even a bite of food. Everyone ate whatever they had. If you had no food, then no food... They gave us nothing. My father found us on the train. I do not know how many days or how long we went. They left us in the Ural Mountains."

Sürgün sırasında küçük bir çocuk olan Şamsiye Bekirova (1939, Karasubazar) da tuzlu balık dışında başka bir şey verdiklerini hatırlamıyor:

"Yemek veriyorlardı. Yemek aklımda, tuzlu balık veriyorlardı. Tuzlu balık aklımda. Daha ne veriyorlardı, bilmiyorum. Ben ufaktım bilmiyorum belki annemlere veriyorlardı. Ama öyle bir şeyin pişirilip verildiğini bilmiyorum. Kopçyonnıy balık diyordu onlar. Kurutulmuş balık. Ailelere dağıtıyorlardı. Ama başka yemek ya da su aklımda yok."

Kırım Tatar erkeklerinin çoğu cephelerde savaşmaya devam ederken eşleri ve çocukları sözde hain damgasıyla sürülüyorlardı. 1930 senesi Canköy doğumlu olan Rıza Gafaroğlu'nun aktardığı gibi vagonlardaki çoğu çocuklar ve kadınlardı:

"Vagonda 14 aile vardı. 14 aileden sadece iki tane ağabey vardı. Geri kalan hepsi ablalar ile çocuklardı."

Vagonlardaki en önemli sorunlardan biri de tuvaletti. Vagonların pislik içinde olmasının yanı sıra tuvalet için de özel bir alanları yoktu. İnsanlar bu ihtiyaçları için birtakım çözümler üretmeye çalıştılar. Aliye Ramazanovna (1936, Aluşta) anlatıyor:

"Yok, yok tuvalet yoktu. Perde ile bir eşik yaptılar. Tuvalet diye bir şey yoktu."

Alim Abdülvahit (1931, Karasubazar) ise bu durumu şöyle aktarıyor:

"Tuvalet de yok, nereden olacak tuvalet? Sonra insanlar vagonun bir köşesine perde tutuyorlardı. Tuvalet yoktu."

Very little meal and water were given, sometimes none. Crimean Tatars were deported to Uzbekistan and the Urals under these inhuman conditions. Although she was deprived of water and food, Rabia Settarkizi (Sudak, 1936) was one of the survivors who succeeded to live due to the solidarity among Crimean Tatars on the route of exile:

"All our wagons were cargo wagons. Wagons to carry animals. They gave us neither food nor water throughout the exile route. I do not know what the people who had nothing did, how they survived. We were on the train for 22 days. My father had already been sick. At first, he did not understand it. He did not believe that we were being deported. At first, he had told us 'Do not to take anything with you.' Later on, people shared whatever they had in the wagons. We did not take anything along. We were just kids; how could we take something with us. My father was also sick. My elder sister was nine years old, I was seven, and my little brother was four. We just kept crying and crying."

Fevziye Adilshayeva (Balaklava, 1935), who was nine years old on the way to the exile, describes the difficulties and starvation they experienced during the exile:

"They were bringing us soup. If they had not, we would have died. Some people died on the train, too. They got us off the wagons when we stopped at the last train station. We did not get sick. We ate food when they gave us, and we just sat down when they did not. Some of them cried. Allah knows where we were going... We were exiled to Uzbekistan."

İslam SETTAROĞLU
1935. Balaklava

1932 senesinde Sudak'ta doğmuş olan Habibullah Bilalov, vagondaki insanların bu soruna kendilerince bir çözüm bulmaya çalıştıklarını ancak kötü sonuçları olduğunu da hatırlıyor:

"Tuvalet yoktu. Vagonun zeminini balta ile keserek delik açtılar. Tren istasyonda durduğu vakitlerde ise trenin altına girip yapıyordun ama birçok kişi trenin altında kaldı."

Fevzi Lümanov (1939, Bahçesaray) vagonlarda çoğunlukla insanların birbirlerini tanımadığını ama bir şekilde sorunlarını çözmeye çalıştıklarını ifade ediyor:

"Vagondakilerle birbirimizi tanıyorduk. Fakat tanımadığımız kişiler de çoktu. Vagona öyle bir yük-

The family of Seyit Mahmut Kudus, born in Kerch in 1931, survived the exile with flour that they took along with them. Despite all these difficult conditions, they tried to survive:

"Some people had bread, and others had flour. Our mothers were making dough. When the train stopped, they were just putting two stones together, making a dough in a tin, and cooking bread. We ate them. Our food supply was the flour we had taken from home."

Kemal Fukala (Alushta, 1937), who was separated from his homeland and exiled while he was just seven years old, narrates:

"There was nothing... Neither a doctor nor a nurse. As meal, they would give us a bowl of soup

Seyit KUDUS
1931. Kerç

lediler ki birimiz bir vagona düştük diğerimiz öbür vagona. Birbirimizi bulmak için vagondan çıkmaya da izin vermiyorlardı. O çocuklar, yaşlılar tuvalete gitmek istiyorlardı ama izin vermiyorlardı. Sonra yaşlılar, gençler vagonun içinde bir delik açıp araya şal gibi örtüler asarak tuvalet yaptılar."

1935 senesi Yedikuyu doğumlu olan Midat Kadırov yolculuk sırasında insanların yemek ve tuvalet gibi en zaruri ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için yaşadıkları sıkıntıları aktarıyor:

"Yok, çocuklar böyle deliyorlardı. Delip tuvalet yapıyorlardı. Vagon delip tuvalet yapıyorlar, kırıp... Bize yemek verdiler yolda ama çöp gibi... Öyle yedik. Tren bir ya da iki saat duruyordu. Yemek çıkarıp pişireyim desen. 'Po vagonu!' (Vagona!) diye bağırıyorlardı. Yetişemezsen gidiyorlardı. Vurup vagonlara bindiriyorlardı. Onu bilmiyorum kaç kişi öldü. Çok kişi öldü, gidip attılar. Gidip yola attılar."

İnsanlar tren durduğunda vagonlarından iniyorlardı. Fakat bu kısa süre içerisinde de dikkatli olmaları gerekiyordu. Şamsiye Bekirova (1939, Karasubazar) anlatıyor:

"Bir de baktım ki tren gidiyor. Kapılarını kapatıyorlar. Arkasından bağırdım, herkes bağırıyordu. Kapılar açık, koş. Kim olsa seni tutup alırdı. Bütün vagonlarda insanlar "Koş, koş!" diye bağırıyordu. Kolunu, sol kolunu kaldır, yukarıya kaldır, diye bağırıyorlardı. Orada 13-14 yaşında olan çocuklar, oğlanlar hepsi kollarını uzatıp koş diye bağırıyorlardı. Koştum, sonra trenin sondan ikinci vagonuna yetiştim. Kolumdan tutup aldılar. Kazakistan bozkırındaydık. O bozkırda kalsam ne olurdu?"

1924 senesi Bahçesaray doğumlu olan Safure Ömerova da trenden inen ninesini bir daha görememiş:

"Trende çok zorlandık. Selime adında bir nenem vardı. O, annemin kardeşinin yanında oturuyordu. Tren durduğunda onu başka vagona koydular. Biz başka vagona bindik. Geceleyin tren durduğunda ninem de su dökmek için vagondan iniyor. Daha sonra tren hareket etmeye başlayınca ninem yolda kalıyor. Onun nerede, nasıl öldüğünü bilmiyoruz. Soracak bir yer de yok. Bir yere gitmeye izin vermiyorlar. Bir yere başvurursan on beş gün ceza veriyorlar. İkinciye tekrar gidersen bir yıl veriyorlar."

once in every two or three days. They would also give just few bites of bread. There was nothing else... There was not even water to drink... When the train stopped at a station, they did not even allow us to get off. If you wanted to go to drink water, describing it with body language, but not taking permission from soldiers, they would just shoot you down with their rifles."

Shamsiye Bekirova (Karasubazar, 1939), who was a young child in the exile, does not remember that she was provided with any food other than the salted fish:

"They would give us meal. I remember the meal, they gave us the salted fish. I remember the salty fish. What else would they give us...? I do not remember. I was a little girl, I do not remember..., maybe, they were giving the food to my parents. But I did not recall them giving us anything cooked or baked. They were calling it as 'Kopçyonniy fish.' Dried fish. They were distributing it to the families. However, I do not remember any other food nor a sip of water to drink."

While a majority of the Crimean Tatar men were fighting on the front lines, their wives and children, who were branded as traitors, were being deported from their homeland. As Riza Gafaroglu, who was born in Cankoy in 1930, narrated, a majority of those in the exile wagons consisted of children and women:

"There were 14 families in the wagon. Among the 14 families, there were only two elder brothers. The remaining people were all elder sisters and children."

One of the most important problems in the wagons was toilet. In addition to being extremely dirty, the wagons did not contain any particular space for the toilet, either. People tried to produce certain solutions by themselves for their toilet needs. Aliye Ramazanovna (Alushta, 1936) narrates that:

"No, there was no toilet. People made a rambling place with a curtain. There was nothing like a toilet."

Alim Abdulvahit (Karasubazar, 1931), however, narrates the issue with the following words:

"There was no toilet, how would there be a toilet? People just attached a curtain to a corner of the wagon. There was no toilet at all."

1938 senesi Aluşta doğumlu olan Mustafa Dağlı da trenden iner inmez yemek pişirmeye çalıştıklarını ve ardından koştura koştura tekrar trene bindiklerini hatırlıyor. Herkes bir başına yolda kalmaktan korkuyordu:

"Vagonlarda yemek falan yoktu. Doktor da yoktu. Kim evinden ne aldıysa o vardı. Unu olanlar un, eti olanlar et aldı. Tren şehirlerde durmazdı, bozkır olan yerlerde dururdu. Kaç kez duracağını bilmezdik. Önceden undan hamur yapıp hazırlıyorlardı. Sonra tren durduğunda dört bir yana koşturarak ağaç ve iki taş bulup hamuru tavada pişirirlerdi. İnsanlar yine koşarak tavalarıyla trene binerlerdi. Trene yetişemeyip yolda kalanlar da oldu. Ayrıca tuzlu balık verirlerdi ama su vermezlerdi. İnsanlar susuzluktan ölsün diye."

1936 senesi Aluşta doğumlu Edaye Muratova treni kaçırmamak için vagondan inmeye korktuklarını anlatıyor:

"Şu kadar duracağız derlerdi fakat kimsede saat yoktu. İndiğinde bir çay yapayım deyip yolda kalanlar oldu. Anne ve babasından ayrılanlar da oldu. Yolda kalıp trenin arkasından gelenler, uzun zaman sonra ailelerini bulanlar oldu."

1937 senesinde Sudak'ta doğmuş olan Abdülhamit Abdullahoğlu, yemek pişirmek için trenden inen teyzesinin altı ay sonra kendilerini bulduğunu anlatıyor:

"Dört, beş gün geçtikten sonra vagonda bir ağlama duyuldu. Hasta bir nine vefat etmiş. Sonra babama geldiler. 'Abdullah Ağa bir dua oku.' dediler. Dualar okundu fakat gömmedik. Vagon durunca Rus askerleri gelip yol kenarına mı bıraktı, görmedik. On saat boyunca vagon gidiyor, durunca yemek yemeğe çay içmeye iniyorlar. Tren gidince onlar da kalıyor orada. Bir teyzem vardı. Yemek pişirmek için kazanıyla birlikte indi. Sonra tren gitti o kaldı. Altı ay sonra bulduk onu. Başka trene binip Özbekistan'a gelmiş sonra da bizi buldu."

Habibullah Bilalov, who was born in Sudak in 1932, remembers that people in wagons tried to find their own solution to this problem, but also remembers that these solutions had negative conclusions:

"There was no toilet. People would make a hole on the ground of the wagon cutting it with an ax. When the train stopped at stations, people would also do their toilet under the train, but many got crushed under the train and died."

Fevzi Lumanov (Bahcesaray, 1939) states that people in wagons usually did not know each other; however, they still tried to solve their problems together:

"I knew some people in the wagon, but there were also many people that I was not familiar to. They loaded us into the wagons in such a way that one fell into a wagon, another fell in the other wagon. They did not even allow us to find each other in wagons. Those children and elders wanted to go to the toilet, but soldiers did not let them to do so. Then, elders, and youngers made a hole on the ground of the wagon, and hung scarf-like sheets and built their toilets."

Midat Kadirov, born in YediKuyu in 1935, describes the problems people faced since they could not satisfy their daily needs like food and toilet:

"No toilet, kids made holes on the ground. They made a hole and used it as a toilet. By breaking the ground..., they opened holes in the wagon and made a toilet. Soldiers provided us food on the way, but it was like garbage... We had to eat them. The train would stop for one or two hours. If you attempted to cook your own food, soldiers were shouting loudly; 'Po vagonu!' (To the wagons!). If you could not catch the train, they would carry on. Soldiers were shooting at you and putting you on other wagons. I do not know how many people died. But... too many people died, and soldiers threw them away. They threw them at the roadside."

Safure ÖMEROVA
1924. Bahçesaray

İnsanî şartlara uygun olmayan yük veya hayvan vagonlarıyla yolculuk etmek zorunda kalındığı için kazalar da kaçınılmazdı. 1927 senesi Yalta doğumlu ve sürgün edildiğinde 14 yaşında olan Halide İbrahimova anlatıyor:

"Kapıları kapatıyorlardı. Sadece bazı yerlerde kapıları açıyorlardı. Tuvalet yoktu. Yaşlılar trenin yanında hacetini görüyordu. Gülsüm Abla tuvaletini yaptıktan sonra trene çıkarken trenin altında kaldı. Vücudu iki parçaya ayrıldı, öldü."

People were getting off their wagons when the trains stopped. However, they had to be very careful within this short span of time. Shamsiye Bekirova (Karasubazar, 1939) narrates:

"I had just realized that the train was about to leave. They were closing the doors. I started to shout out, everyone was yelling, 'The doors are open, run... Anyone could have grabbed you and taken you to their wagon. People in all wagons was

Mustafa DAĞLI
1938. Aluşta

Abdurraman Maştak (1928, Sudak) tren durduğunda insanî ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıklarını ve annesini de tren hareket ettiğinde kaybettiğini gözyaşları içinde söylüyor:

"Tuvalet yoktu. Tren durunca herkes trenin altına, sağ sola gidiyordu. Nerede olacak tuvalet? Köylü halk, namuslular, utanıyorlar. Annem de diğerleri gibi vagonun yanına gidiyor, trenin altına girdiği vakit tren annemi... Tren gitti biz beş kardeş kaldık öyle. Zeynep ablam 17 yaşındaydı, ben 15, Yahya 11, kız kardeşim Nefise 9, Mustafa 7 yaşındaydı. Baba yok, ağabeyler yok, sadece annemle gidiyorduk. Anasız, babasız beş çocuk kaldık öyle."

Safure Omerova, who was born in Bahcesaray in 1924, never saw her grandmother after she got off the train:

"We had a very hard time in the train. I had a grandmother, Selime. She was sitting next to my mother's sister. When the train stopped, soldiers transferred her to another wagon. But we stayed in shouting out to me 'Run, run!' They were shouting out like 'Your arm, lift your left arm up, raise your arm.' There were children around 13-14 years old, stretching their arms to me and yelling at me, run!' I ran, I caught up with the second last wagon of the train. They got me in the wagon by grabbing my arms. We were in the Kazakhstan steppe. What would happen, if I were left in that steppe?"

1939 senesinde Kerç'te doğmuş olan Zevit Gaziyev insanların vagonlarda nefes alamadıklarını ve buna rağmen çocuklarını düşündüklerini, onların hava alabilmesi için yaptıkları fedakârlıkları hatırlıyor:

"Tren o kadar havasızdı ki zar zor nefes alıyorduk. Bu yüzden taze hava almaları için çocukları ikinci kattaki pencerelerin yanına oturttular. Başka kimse pencere katına çıkmıyordu. O zorluğa rağmen aileler sadece çocukları orada oturtuyordu, kendileri çıkmıyordu. Pencerelere başımın sığdığını hatırlıyorum."

1931 senesi Bahçesaray doğumlu Zudi Azizoğlu Bekirov, insanların bindirildikleri vagonların iki kat yapıldığını ve bu yüzden daha dar vagonlarda sürgün edildiklerini söylüyor:

"Bizi istasyona getirdiler. Her köyden insan vardı. O hayvan vagonlarını temizlememişlerdi. Vagonu iki kat yapmışlardı. Altta insanlar, üstlerinde eşyalar. O şekilde bir ay boyunca gittik. Yatmaya yer yoktu, sadece oturuyorduk. Eskiden öyle büyük vagonlar yoktu. Ufak vagonlardı bunlar."

1926 senesinde Bahçesaray'da doğmuş olan Yunus Kerimov da iki katlı vagonlarda pencerelerin dahi kapatıldığını ve yol boyu karanlıkta kaldıklarını anlatıyor:

"Vagonda altı, yedi aile vardı. İçlerinde tek çocuğu olan da vardı, yedi çocuğu olan da. (...) Vagonun içini raflardan iki kat yapmışlardı. Her iki katta da oturuluyordu. Penceresi ufak olan bir yük vagonu. O ufak pencereyi de kapatıyorlardı. Kapıyı kilitliyorlardı. Karanlıkta ne yapacaksın?"

Mustafa Dagli, born in Alushta in 1938, recalls that people would try to cook something as soon as they got off the train, and that they would get on the train in a rush. Everyone was afraid of being left alone on the exile route:

"There was no food in wagons. There was no doctor, either. There were only the belongings taken from houses whoever could get what. Those who got flour had flour, whoever got meat had meat. The train did not stop in cities, it just stopped in the steppes. We never knew how many times it would stop. People were preparing dough from flour. Later on, as soon as the train stopped, they would run into all directions, find woods and cook the dough in fry-pans by making fire putting two pieces of stones together. In the end, they would hurry up to get back on the trains with fry-pans in their hands. There were also people who could not catch up with the train and left behind. Soldiers also provided salted fish, but they would not give water on purpose. They wanted people to die from thirst."

Sovyet hükûmeti, Kırım Tatarları daha gittikleri yere varmadan kara propagandaya başlıyordu. 1938 senesi Sudak doğumlu olan Lüman Hüseyinov trenlerin durduğu yerlerde insanların kendilerine kötü gözle baktığını anlatıyor:

"On günden fazla sürdü. Bizi Ural'a götürdüler. En tepede bir tane pencere vardı, o yüzden bir şey görmedik. Kapıları açarlarsa bir yer görüyorsun. Tren şehirlerin etrafından dolaşıyordu, içlerine girmiyordu. Vagonların üzerinde 'Sovyet hükûmetinin düşmanları' yazıyordu. Hangi istasyona gitsek varmadan önce 'Sovyet hükûmetinin düşmanları geliyor. Dikkatli olun!' diye halkı uyarıyorlardı. Sonra oradakiler bizi düşman olarak görüyorlardı."

1935 senesinde Sudak'ta doğmuş olan Abdulcemil Mecitov, sürgün gecesinde 9 yaşındaydı. O zor günlerde dua ederek mücadele edecek gücü bulduklarını söylüyor:

"Anne babamızın da bir şeyden haberi yoktu. Yaşlıların hepsi 'Sabrediniz, bildiğiniz duaları okuyunuz' diyerek gezdiler yanlarımızda. Yaşlılar 'Kim ne biliyorsa onu okusun. Sabredin, Allah bize yardım eder.' diye söylediler. Annem savaş zamanında bize Kulhuvallahu'yu öğretmişti. Akşam yatacağımız zaman Kulhuvallahu'yu okuturdu. Ondan sonra Rabbi Yessir duasını okuturdu. Sonra 'Yattım sağıma, döndüm soluma...' onu okuturdu. Üç kere okuyunca uyurdun zaten. (...) Yatmaya yer yoktu. Annelerimizin dizinde yatıyorduk.

Annen baban yatamıyordu. Kalkınca boşalan yere onlar yatıyordu. Öyle yolumuza devam ettik."

Tamamen insanlık dışı şartlarda sürgün edilen Kırım Tatarlarının yük ve hayvan vagonlarındaki sürgün yolculuğu sırasında insanların yarısının hayatını kaybettiği kabul edilmektedir. Bununla birlikte sürgün edildikleri yerlerde çektikleri sıkıntılar ve yaşadıkları sefalet dolayısıyla 100.000'e yakın insan hayatını kaybetti. Kırım Tatarlarının vatanlarında kalan malları yağmalandı ve tarihî eserleri de yıkıldı. Hansaray gibi birkaç istisna eser Sovyetler Birliği'nin zulmünden kurtulabildi.[68]

68. Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 462.

Edaye Muratova, born in Alushta in 1936, narrates that people were afraid of getting off the wagon not to miss the train:

"They would announce how long the train would stop at the station. But no one had a watch. There were people who got off the wagons just to make a cup of tea but were left behind. There were people who got separated from their parents, too. There were those who were left behind, but followed the train and found their families after a long time."

Abdulhamit Abdullahoglu, born in Sudak in 1937, narrates that their maternal aunt, who got off the train wagon to cook something and was left behind, found themselves after six months:

"After four or five days, a crying was heard in the wagon. A sick grandmother had died. People came to my father. They said; 'Abdullah Aga, please say some prayer for her.' We said prayers, but we could not bury her. When the train stopped, the Russian soldiers got her dead body off, we did not see if they left it aside. The train would go for about 10 hours. When the train stopped, people would get off the wagons to eat food and drink tea. But when the train took off again, they would be left behind. I had a maternal aunt. She got off the wagon with her boiler to cook a meal. Later on, the train took off and she was left behind. We found her after six months. She got on another train, arrived in Uzbekistan, and found us thereafter."

Zevit GAZİYEV
1939. Kreç

Accidents were also unavoidable as people were within the cargo or animal wagons that did not fit in humanitarian conditions. Halide Ibrahimova, who was born in Yalta in 1927 and was 14 years old when she was exiled, narrates:

"They were keeping the doors closed. They would open the doors only at some stations. There was no toilet. The elderly people were making their toilets next to the train. While she was getting on the train after she made her toilet, Sister Gulsum fell under the train and got smashed. Her body was split up into two pieces, and she died."

Halide İBRAHİMOVA
1927. Yalta

Abdurraman Mashtak (Sudak, 1928) mentions in tears that they would try to meet their humanitarian needs when the train stopped, and that lost his mother when the train took off:

"There was no toilet. When the train stopped, people had to go under the train, here and there. Where would you find a toilet? They were villagers, honored and shy. Like others, my mother also would go around the wagon, when she got under it, the train... my mother. The train moved and we, five siblings, just stayed so. My elder sister, Zeynep was 17 years old, I was 15, Yahya was 11, my sister Nefise was nine, and Mustafa was seven years old. No father, no elder brother, we had been moving to the exile only with my mother. Then, we, five siblings,were left without mother and father."

Zevit Gaziyev, born in Kerch in 1939, recalls that people were unable to breathe in wagons, however, they were still anxious about their children and made sacrifices to allow them to get more air to breath:

"The wagons were so airless that we were barely able to breathe. So, in order to make children get more fresh air, people would keep them sitting next to the windows on the second floor. No one else would go up to the second floor. Despite such difficulties, families would only keep their children there, and they would not go upstairs. I remember that my head would just fit in those windows."

Zudi Azizoglu Bekirov, born in Bahcesaray in 1931, says that the wagons were in the form of a double-deck coach so that they were exiled in much narrower wagons:

"They brought us to the train station. There were many people coming from all the villages. The cargo and animal wagons had not been cleaned. The wagons were made in the form of a double-deck coach. People were on the lower deck, and their belongings were on the upper deck. We followed the exile route for a month under these circumstances. There was no place to sleep. We were just able to sit. The wagons were very small, there were no such big wagons back then."

Yunus Kerimov, born in Bahcesaray in 1926, also narrates that the windows were kept closed even in the double-deck coach type wagons, and that they had to stay in the dark during the exile route:

"There were six or seven families in our wagon. Some families had a child, but some of them had seven. (...) The wagon-type was a double-deck coach. We were able to sit on each deck. It was a cargo wagon with very small windows. But soldiers would also keep those small windows closed. They would also keep the doors locked. What could you do in the darkness?"

The Soviet government initiated black propaganda about Crimean Tatars before they arrived at their destinations. Luman Huseyinov, born in Sudak in 1938, narrates that people were looking at them with an evil eye at the stations the trains stopped:

"It took more than 10 days. We were exiled to the Urals. There was just a window on the roof so we could not see anything. We were able to see something only if the doors were opened. The train was by-passing the cities, not passing them through. 'The enemies of the Soviet Government' was written on the wagons. Before we arrived at any train station, soldiers were warning the public like: 'Beware! The enemies of the Soviet Government are coming.' So, the people there would consider us as an enemy."

Abdulcemil Mecitov, born in Sudak in 1935, was only nine years old on the night of exile. He says that they found the inner strength for struggling against those difficult days by praying:

"Our parents did not know anything, either. All the elderly people were moving around us and saying that 'Be patient, and say the prayers you remember.' The elderly people were telling us 'People, recite whatever prayer you know. Be patient, Allah will help us.' My mother had taught us the 'Surah Al-Ikhlas.' We would recite it before going to bed at nights. We would also read the 'Rabbi Yessir' prayer. In the end, we would pray like 'I slept in my right side, and turned to the left side...' If you had read this prayer three times, you would have fallen asleep anyway. (...) There was no place to sleep in the wagon. We got to sleep in our mother's knees. Unfortunately, our parents did not have any space to lie down and sleep. When we got up, our parents would try to sleep in barely free spaces. We kept going our exile route under these circumstances."

It is considered that half of the Crimean Tatars, who were exiled in completely inhumane conditions, died in the cargo and animal wagons during the exile course. However, about 100,000 more people lost their lives due to the sufferings and miseries they had gone through in the regions where they were exiled. The Crimean Tatars' properties which were left behind in their homeland, were also plundered, and their historical monuments were destroyed. Only a few exceptions, such as Hansaray, were saved from the tyranny of the Soviet Union.[68]

68. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", p. 462.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM / THIRD CHAPTER

Sürgünlük
The Exile

"Annem ekmeği tepeye asardı, biz de bakıp dururduk. Annem verse az bir şey yiyeceğiz, vermese olmaz. Bir kerede hepsini yesen sonra aç kalacaksın, annem bitmesin diye azar azar veriyordu bize."

Sevil Süleymanova (1937, Bahçesaray)

"My mother would hang the bread on the top, we would just keep looking at it. If my mother gave some, we would eat a bit; if she gave nothing, it would not be good. If you ate it right away, you would get hungry later, she would give it to us little by little so as not to consume it at all."

Sevil Suleymanova (Bahcesaray, 1937)

Sürgün, Sovyetler Birliği tarafından tamamen insanlık dışı şartlarda gerçekleştiriliyordu. Yük ve hayvan vagonlarına zorla doldurulan Kırım Tatarları, yolculuk boyunca insanî ihtiyaçlarını karşılamaktan mahrum bırakılmışlardı. Bu mahrumiyet sürgün edildikleri topraklarda da devam etti. Kırım Tatarlarını taşıyan vagonların son durakları Urallar yahut Özbekistan'dı.

Kırım Tatarları sürgüne gönderildikleri yerlerde hayatlarını devam ettirebilecek imkânlardan mahrumdu. Bununla birlikte sürgün edildikleri yerde yaşayan yerel halkın da herhangi bir yardımda bulunmaması için Sovyetler Birliği, daha onlar gelmeden önce bir propaganda çalışması başlatmıştı.

1927 senesi Sudak doğumlu olan Medine Çolbarova, uzun süre sovhozda[69] tek göz odada ailesiyle birlikte yaşayanlardan:

The deportation was executed by the Soviet Union under totally inhumane conditions. Crimean Tatars, who were forcibly stacked in cargo and animal wagons, were deprived of meeting their humanitarian needs on the way to the exile. This deprivation also continued in the exile lands. The final destinations of the wagons conveying Crimean Tatars were the Urals or Uzbekistan.

Crimean Tatars were deprived of resources to continue their routine life in places where they were exiled. Moreover, the Soviet Union would initiate a black propaganda about the Crimean Tatars before they arrived so the local population would not help them.

69. Sovhozlar, Sovyetler Birliği'nde devlet mülkiyetindeki tarım işletmeleriydi.

Medine ÇOLBAROVA
1927. Sudak

"Sovhozlara vardık. Sovhoz evlerinde birer göz oda verdiler. Hiç bir şey yok. Bir ev, bir oda. O da işte gelip oturasın diye işte. Bir şey yoktu içinde."

69 Sovhozlar, Sovyetler Birliği'nde devlet mülkiyetindeki tarım işletmeleriydi.

Çoğu zaman üç ya da dört Kırım Tatar ailesi bir odada yaşamak zorunda kalıyordu. 1937 senesi Karasubazar doğumlu olan Şeliye Abildar dört aileyle nasıl bir arada yaşamak zorunda bırakıldıklarını anlatıyor:

"Şehrîsebz'e geldik. İstasyonda indikten sonra kocaman arabalar getirdiler Üç, dört aile birlikte sığmıyordu üstüne. Öyle alıp köylere dağıttılar. Arabalardan birini bir köye diğerini başka bir köye

Medina Cholbarova, born in Sudak in 1927, was one of the people who had to live in a room with her family in Sovkhoz[69] for a long time:

"We arrived at sovkhoz. They gave us little rooms in sovkhoz houses. There was nothing else. A house and a room. That room was just to get rest. There was absolutely nothing inside."

Usually, three or four Crimean Tatar families had to live in one room. Sheliye Abildar, who was born in Karasubazar in 1937, narrates how four Crimean Tatar families were forced to live together:

"We arrived in Shehrisebz. After we got off the wagons at a train station, some vehicles ap-

69. Sovkhoz, the State-Owned Agricultural Enterprises in the Soviet Union.

Zevri KÖMÜRCÜ
1940. Bahçesaray

gönderdiler. Kışlak diyor Özbekler, kışlaklara dağıttılar. Bizi şehre getirdiler. Özbeklerin evlerinden bir oda verdiler. O odanın bir köşesinde bir aile, diğer köşesinde bir aile, dört aile bir odada."

Rasim Emurlayev (1939, Yedikuyu), tek göz evde birkaç aile ile yaşamak zorunda kaldıklarını anlatıyor:

"Sovhozda bizi bir yere yerleştirdiler. O evin uzunluğu 5, genişliği 4 metreydi. Dört aile, bizi bir evin içine yerleştirdiler. Bir köşesinde bir aile, diğer bir köşesinde başka bir aile, öbür köşesinde ise başka bir aile. Dört aileyi bir göz evin içine yerleştirdiler. Dört oğlan, dört kız, annemle babam, biz on kişiyiz zaten. Orada yemek yok, yakacak odun yok, su yok. Sonra bir aile başka bir yere gitti, diğer aile başka bir yere. İşte bir aile sonunda biz kaldık, bir göz evin içinde."

proached. Three of four families were unable to fit onto those vehicles together. Then, they just picked us up and scattered us at the villages around. They sent each and every vehicle to a different village… Uzbeks called those structures winter quarters. They distributed us to those winter quarters. They transferred us to the city and placed us in one of the Uzbek's rooms. Four Crimean Tatar families had to settle within the same room as each family located in a corner…"

Rasim Emurlayev (YediKuyu, 1939) narrates that he had to live inside a boxy room together with a few families:

"They settled us somewhere in Sovkhoz. That house was 5 meters in length and 4 meters in width. Four families were settled into a house. One family was in a corner, another family was in the

Kırım Tatarlarının tek sorunu barınma değildi, aynı zamanda açlıkla da mücadele etmek zorundaydılar. Edaye Murtazayeva (1928, Bahçesaray) anlatıyor:

"Kocaman kocaman şeyler yok. Bu köşe senin, o köşe senin böyle . Bir köşede biz toplanıyorduk, diğer bir köşede ise diğer aileler toplanıyordu, öylece oturuyorduk. Bize ev falan vermediler. Açlıktan da soğuktan da birçok kişi öldü. Çünkü giyecek bir şey yoktu. Lapti[70] giyiyorduk ama onu da giymeyi bilmiyorduk. İşte öyle şeyler oldu."

Özbekistan'a vardıktan sonra uzun süre ahırda yaşamak zorunda kalan Nuri Yusufoğlu (1931, Balaklava), o zor günleri hâlâ canlı bir şekilde hatırlıyor:

"Özbekistan'a vardık. Özbekistan'da da aç kaldık. Ev verdiler bize ama nasıl bir ev verdiler? Hayvan, sığır bakılan ahırlar var, sığır diyoruz biz şimdi. İşte sığırların yaşadığı o ahırlardan birini verdiler. Çatısı zor duruyor, duvarlar... Bir göz ev işte. Şimdi sığır yaşıyor içinde. Onun içinde yaşadık. Bir, iki ay yaşıyorsun sonra bir o yanına bir bu yanına tadilat yapıyorsun. Özbekler görüyor, bu ev güzel oldu deyip başka ev veriyorlar. İşte öyle hayat sürdük. Sekiz yıl yaşadık biz kolhozda. Sekiz yıl... O gittiğimiz kolhozda sekiz yıl yaşadıktan sonra Şarihan denilen şehre göçtük. Kolhozda çalışmışlara iş veriyorlardı. Başlarda çalışsan da bir şey vermiyorlardı. Sonra çay, yağ gibi şeyler vermeye başladılar kolhozda. Ölenleri gömmeye adam yoktu. Cenaze yapmak yok, dua okumak yok öyle gömüp geliyorlardı. O vakitlerde açlıktan hasta olanlar, hastalıktan ölenler de vardı. Kolhozda doktor yoktu o vakitlerde.

70. Hasırdan yapılan bir çeşit sandalet, ayakkabı.

other corner. They just placed four families into a very small house. Four males, four females, and my parents…, our family had already been 10 individuals. No food around, no wood to make fire, no water at all... Later on, one of the families moved to a new place, the other family moved to another place. Then, only our family was left in that house, in that small house."

The shelter was not the only problem for Crimean Tatars. They also had to fight against hunger. Edaye Murtazayeva (Bahcesaray, 1928) narrates:

"No, they were not such big shelters. This corner was yours, that corner was theirs, just like that. We would gather in a corner; other families would get together in their own corners. They did not allocate us places like houses. Many people died due to starvation and cold winter because there was nothing to wear. We were wearing Lapti[70] , but we did not know how to wear them... Such things happened."

After arriving in Uzbekistan, Nuri Yusufoglu (Balaklava, 1931), who had to live in an animal barn for a long time, still recalls those difficult days:

"We arrived in Uzbekistan. We were also left hungry in Uzbekistan. They settled us in a house, but what kind of house was that? Barns where animals, cattle were raised…, just a cattle barn. They placed us in one of those barns used for livestock raising. Its roof and walls were about to collapse…. It was just a very small house. Now, cows live there. We lived inside of that shelter. You would spend one or two months in those shelters, you had to repair each and every part of them. Of course, Uzbeks

70.Some kind of sandals made of straw, shoe.

Belki şehirde vardı ama kolhozlarda doktor diye bir şey yoktu o zamanlar. Kumandan gelince çoluk çocuk demedi hepimizi işe yazdı. On iki saat çalıştık. On iki saat... Çoluk çocuk, büyük küçük herkes. (...) Ev mi? Kim verecek evi? Herkes kendi gücüyle yaptı evi. Her şeyi kendi gücümüzle yaptık."

1940 senesinde Bahçesaray'da doğmuş olan Zevri Kömürcü de ahırda yaşadıklarını ve daha 6 yaşındayken abisiyle birlikte çalışmak zorunda kaldıklarını anlatıyor:

"Hayvanları yaşadıkları yerden çıkarmışlar, bizleri de o yerlere yerleştirmişler işte. Babam, annem, rahmetli babaannem, kız kardeşleri ve erkek kardeşi ile aynı yere düştük. (...) Ben altı, ağabeyim sekiz yaşındaydı. Rahmetli babam dükkândan kek, şeker alıp veriyordu. Biz de onları satardık. Mektebe gidip öğrencilere satıyorduk. Henüz okula gitmiyorduk. Okulda kazandığımızda paramızla ekmek alıyorduk. Ben sekiz yaşına geldiğimde ağabeyim on yaşına gelmişti. Ondan sonra fabrikaya tuğla kesmeye gittik."

Kırım Tatarlarının bir kısmı da eskiden hapishane olarak kullanılan barakalarda yaşamak zorunda kalmıştı. Üstelik yer değiştirmeleri de engelleniyordu. Tanınmış Kırım Tatar edebiyatçısı olan Rıza Fazıl[71] (1928, Karasubazar), ailesiyle barakalarda geçirdikleri günleri anlatıyor:

"Orada ev olarak barakalar vardı. Eskiden Ruslar, mahkûmları orada tutuyorlarmış. Hapse atılan insanları orada, o barakalarda tutuyorlarmış. (...) Bizim Kırım Tatarlarının başlarına her yerde komutanlar koyuyorlardı. O komutanlara ayda bir kere gidip imza atıyorduk. Başka tarafa gitmek yoktu. Biz dağın içinde idik. Kumandanımız da dağın içindeydi. Bize yakın yerde merkez vardı. Annem ve çocuklarla bu merkeze gittik. Fakat ruhsat gerekiyormuş, bunu bilmiyorduk. Oradaki kumandan beni çağırdı kendi odasına, cebinden tabancasını çıkarıp masaya koydu. Beni vuracakmış gibi yapıp korkuttu. 'Bu yerde kalmayın, geri dönün!' dedi. 25 yıl hapsederiz diye korkutup baskı yaptı. Bizi yine eski tarafa kovdu."

71. 1928 senesinde Karasubazar'da doğmuş olan Rıza Fazıl, Kırım Tatar edebiyatına dair araştırma eserleriyle tanınmaktadır. Halk edebiyatına dair çalışmalar yapmış ve Kırım Tatar Yazarlar Birliği başkanlığı görevini ifa etmiş olan Rıza Fazıl, 26 Kasım 2016 tarihinde vefat etmiştir.

Belki şehirde vardı ama kolhozlarda doktor diye bir şey yoktu o zamanlar. Kumandan gelince çoluk çocuk demedi hepimizi işe yazdı. On iki saat çalıştık. On iki saat... Çoluk çocuk, büyük küçük herkes. (...) Ev mi? Kim verecek evi? Herkes kendi gücüyle yaptı evi. Her şeyi kendi gücümüzle yaptık."

1940 senesinde Bahçesaray'da doğmuş olan Zevri Kömürcü de ahırda yaşadıklarını ve daha 6 yaşındayken abisiyle birlikte çalışmak zorunda kaldıklarını anlatıyor:

"Hayvanları yaşadıkları yerden çıkarmışlar, bizleri de o yerlere yerleştirmişler işte. Babam, annem, rahmetli babaannem, kız kardeşleri ve erkek kardeşi ile aynı yere düştük. (...) Ben altı, ağabeyim sekiz yaşındaydı. Rahmetli babam dükkândan kek, şeker alıp veriyordu. Biz de onları satardık. Mektebe gidip öğrencilere satıyorduk. Henüz okula gitmiyorduk. Okulda kazandığımızda paramızla ekmek alıyorduk. Ben sekiz yaşına geldiğimde ağabeyim on yaşına gelmişti. Ondan sonra fabrikaya tuğla kesmeye gittik."

Kırım Tatarlarının bir kısmı da eskiden hapishane olarak kullanılan barakalarda yaşamak zorunda kalmıştı. Üstelik yer değiştirmeleri de engelleniyordu. Tanınmış Kırım Tatar edebiyatçısı olan Rıza Fazıl[71] (1928, Karasubazar), ailesiyle barakalarda geçirdikleri günleri anlatıyor:

"Orada ev olarak barakalar vardı. Eskiden Ruslar, mahkûmları orada tutuyorlarmış. Hapse atılan insanları orada, o barakalarda tutuyorlarmış. (...) Bizim Kırım Tatarlarının başlarına her yerde komutanlar koyuyorlardı. O komutanlara ayda bir kere gidip imza atıyorduk. Başka tarafa gitmek yoktu. Biz dağın içinde idik. Kumandanımız da dağın içindeydi. Bize yakın yerde merkez vardı. Annem ve çocuklarla bu merkeze gittik. Fakat ruhsat gerekiyormuş, bunu bilmiyorduk. Oradaki kumandan beni çağırdı kendi odasına, cebinden tabancasını çıkarıp masaya koydu. Beni vuracakmış gibi yapıp korkuttu. 'Bu yerde kalmayın, geri dönün!' dedi. 25 yıl hapsederiz diye korkutup baskı yaptı. Bizi yine eski tarafa kovdu."

71. Riza Fazil, born in Karasubazar in 1928, is a well-known litterateur with his investigative studies. Riza Fazil, who had several studies on folk literature and fulfilled the duty on the presidency of the Crimean Tatar Authors Association, deceased on November 26, 2016.

Abdülaziz VELİYEV
1939. Sudak

Sürgünde uzun zaman eski okullarda yaşamak zorunda kalan Abdülaziz Veliyev, 1939 senesinde Sudak'ta doğmuş. 5 yaşında vatanında sürgün edilen Veliyev, sürgünlükte okulların ve insanların durumunu şöyle ifade ediyor:

"Bizi bir mektebin sınıfına yerleştirdiler. Bir sınıf odasında dört köşe ve o dört köşeye dört aile düş-

But we had not been students yet. We would buy bread with the money we earned from those sales in schools. When I was eight years old, my brother became 10. Then, we started to cut bricks in a factory." Rather than eating, we would sell them. We would sell them to the students in schools. But we had not been students yet. We would buy bread with the money we earned from those sales in schools. When I was eight years old, my brother became 10. Then, we started to cut bricks in a factory."

Some Crimean Tatars had to live in the barracks which were used as prisons in the past. Moreover, they were also prevented from changing their locations. A famous litterateur, Riza Fazil[71] (Karasubazar, 1928), narrates the days that he spent in barracks with his family:

Ablamit BEKMAMBETOV
1935. İçki

tü. Her köşede bir aile. Bir oda, sınıf içinde. Akşam olunca işten gelen gençler mektepte toplanırdı. Kimisi tarak çalardı. Tarak çalmasını biliyor musunuz? Tarak çalarlardı. Kimisi kova çalardı. Kimisi daha başka şeyler. Oynamaya ve şarkı söylemeye başlardılar. Eğer dışarıdan bakan biri olsaydı zannımca bunlar çıldırdı mı, ne bu delilik diye düşünürdü. Kendileri bu tarafa getirilip sürüldüler. Akşamları bu gençler böyle bir konser verirdi. Ben bugün düşünüyorum da eğer insanlar böyle yapıp kederlerini dağıtmasaydı, aklını oynatırdı."

Kırım Tatarları sürgün yolunda olduğu gibi sürüldükleri yerde de büyük bir sefalet ile karşı karşıyaydı. İnsanlar açlıktan hayatlarını kaybediyor ve aileler yitip gidiyorlardı. Bu ailelerden biri de 1935 senesinde İçki'de doğmuş olan Ablamit Bekmambetov'un ailesiydi:

"There was barracks used as homes there. In the very past, Russians had kept their convicts there. The imprisoned people had been kept in those barracks. (...) Russians appointed commanders everywhere for Crimean Tatars. We had to pay visit to the appointed commander's patrol once a month and give them a signature. We were not permitted to go anywhere else ... We were inside a mountain. Our commander was also in charge inside that mountain. There was a patrol in close vicinity to our place. Once, we went to that patrol with my mother and all children. But there must have been a license, and we did not know that. That commander called me in his room, took out his gun, and put it on the table. He scared of me as if he would shoot me. He said; 'Do not stay here, go back to your patrol!' He put pressure and scared us with 25 years of imprisonment. Then, he turned us back to our original patrol."

"Kırk yedi yılıydı, babam açlıktan öldü. 1947'de biz ufaktık onlar çalışıyordu. (...) Babam öldü sonra bir aya kalmadı annem vefat etti."

Rıfat Minasoğlu (1938, Akmescit) kolhozda nasıl şartlar altında çalıştıklarını anlatıyor:

"Yemek yok, su yok. Kolhozda o zaman traktör falan yoktu. Bozkıra çıkmasan ustabaşı gelip kamçı ile dövüyordu. Çabuk işine dön diye. Fakat aç, susuz bozkırda nasıl çalışacaksın? Günde bir kere pide veriyorlar, o pideyi çocuklara mı götüreceksin yoksa kendin mi yiyeceksin? Elbise yok, ayaklarımıza paçavra bağlıyorduk. Paçavraları sarıp çarık giyiyorduk. Soğuklarda, karda o çarık ne işe yarar ki? Çok zorluk çektik. Anneannem o zaman öldü."

1930 senesi Bahçesaray doğumlu Seytabla Mahmutoğlu açlık sebebiyle ailesini kaybettiğini anlatıyor:

"Babam fırıncıydı. Sağlam bir yastık içine paralarını doldurmuş. O paralar bizleri bayağı bir süre kurtardı ama yetmedi. Sonra açlık çektik. Annem öldü. Teyzelerim ölüp gitti açlıktan Özbekistan'da."

Kızıl Ordu'da olan pek çok Kırım Tatarı savaşa devam ederken aileleri hain olarak yaftalanıp sürgün edilmişti. 1921 senesinde Alușta'da doğmuş olan Alim Hüseyin Bekirov, II. Dünya Savaşı'nda Kızıl Ordu saflarında cephede savaşıyordu. Savaş sırasında ailesinin sürgün edildiğini öğrenen Bekirov o günlerde yaşadıklarını anlatıyor:

"Kırım'a mektup yazdım. Eve, babamlara 'Ne yapıyorsunuz? İyi misiniz? Ev hâliniz nasıl? Ne var, ne yok?' diye sordum. Sonra kardeşimden mektup geldi. 'Biz, hepimiz iyiyiz. Sağ selametiz.' dedi. Onlara 'Benim adresimi kaybetmeyin. Bana mektup

Abdulaziz Veliyev, born in Sudak in 1939, was deported from his homeland when he was five years old and had to live in an old school in the exile region. He mentions the physical conditions of schools and people living in those buildings with the following words:

"They placed us in a class at a school. The classroom had four corners, and four families were settled to its four corners as well. One family for each corner... A room, in a class... After coming back from work, young guys would gather in that school in the evenings. Some would play 'Tarak (comb).' Do you know how to play Tarak? They would play Tarak. Some would play 'Kopka (bucket).' And, some would play other things as instruments. They would begin dancing and singing songs. If there were an outsider watching us, I guess he would think and ask himself, 'Are these people crazy', and 'what a madness?' These people were exiled to these lands. The younglings would give concerts like this. Now, I am thinking that if those people did not behave like this, and did not get away from their sorrow, they would definitely lose their minds."

As it happened on the exile route, Crimean Tatars also faced tormenting miseries in the regions where they were exiled. People lost their lives due to starvation, and many families vanished. One of those families was the family of Ablamit Bekmambetov, who was born in Ichki (İçki) in 1935:

"It was the year 1947, my father died of starvation. We were little kids in 1947..., they were working. (...) My father died, then my mother also died within a month."

yazın.' dedi. Tamam, dediler. Sonra bir, iki mektup aldım ama üçüncü mektup gelmedi. Onları Kırım'dan çıkarmışlar. Volga Nehri'ni geçtikten sonra kardeşim mektup yazdı. 'Ağabey, bizi buradan çıkardılar. Kırım'dan çıkardılar. Özbekistan'a gidiyoruz. Vardığımız yerde mektup yazarız.' dedi. Sonra Begavat şehrine Taşkent Oblastı'na vardılar. Oradan bana mektup yazdılar. 'Biz Taşkent Oblastı'nın Begavat şehrinde indik. Burada pamuk işletiyorlar. Burada buğday yığıyorlar. Kolhozda çalışıyoruz.' diye yazdılar."

Sürgün yolculuğundan sağ kurtulabilen ve Özbekistan'a, Urallara varabilen Kırım Tatarları, bu kez de gittikleri yerde Sovyetler Birliği'nin kara propagandasının sonuçları ile karşılaştı. Sovyetler Birliği yetkilileri, daha Kırım Tatarları varmadan onlar hakkında "hainler" ve hatta "yamyamlar", "şeytanlar" gibi düşmanlık ve korku uyandıracak söylentiler yaymışlardı. Bu sebeple Kırım Tatarları ilk başta yerel halkın çekincesi ve hatta düşmanlığı ile karşılaştılar. Fakat gelenlerin Türk ve Müslüman olduğunu anlayan, bunun farkına varabilenler sefalet içerisinde olan Kırım Tatarlarına yardım ettiler. Yine de bu propaganda sonucunda Kırım Tatarları ve yerel halk uzun bir süre kaynaşamadı.

Bu kara propaganda öyle bir dereceye varmıştı ki kimileri Kırım Tatarlarını daha trenden iner inmez taşa tutacaktı. Emir Hüseyin Muratov (1929, Ural), o günü şu şekilde anlatıyor:

"Özbekistan'ın Fergana Vadisi'nde Kvrara Rayonu'na ulaştık. Fetçinko İstasyonu denilen yere. Orada vagon durdu. Sonra askerler 'İnmeyeceksiniz.' dedi. Oradaki yerli halklar, Özbekler, Ruslar taşlar toplayıp 'Hainler, satılmışlar geldi!' diyerek bizleri taşa tutmak istediler."

Rifat Minasoglu (Akmescit, 1938) narrates under what conditions they had to worked in kolkhoz:

"No food, no water. There was no tractor or anything back then. If you did not go out to work on field, the chief worker would beat you with lash saying 'Get to your work.' But, how would you work in the field without food and water? They would give you a pitta bread once a day, so would you take that pitta to your kids, or would you eat it yourself? No dress, we would tie rags on our feet. We would wrap the rags on our feet and put sandals on. How would those sandals serve the purpose in cold winter? We had great difficulties. My grandmother died at that time."

Seytabla Mahmutoglu, born in Bahcesaray in 1930, narrates that he lost his family due to starvation:

"My father was a baker. He had hidden all his money in a pillow. That money helped us to survive for a long time, but it was still insufficient. Then, we faced starvation. My mother died. My aunts died of starvation in Uzbekistan."

While many Crimean Tatars in the Red Army continued fighting in the war, their families were stigmatized as 'traitors' and deported from their homeland. Alim Hussein Bekirov, who was born in Alushta in 1921, was fighting on the front lines of the Red Army in the World War II. Bekirov narrates what he had gone through those days when he learned that his family would be exiled:

"I wrote a letter to Crimea. I asked people in my house and my father, 'What are you doing? Are you all right? How is the situation at home? How are things going?' Then, I got a letter from my brother. He wrote 'All of us are alright; and safe and sound.' I rewrote them and said; 'Do not lose my address. Keep writing letters to me.' They wrote okay. Later on, I received one or two more letters, but I did not get the third one. They were deported from Crimea. After passing the Volga river, my brother sent me a letter. He wrote 'Brother, they deported us from our homeland. They deported us from Crimea. We are on the way to Uzbekistan. I will write letters in the area where we arrived.' Then, they arrived in Begavat city in the Tashkent Oblast. They wrote me a letter from there and said; 'We arrived in Begavat city in Bashkent Oblast. People work here in cotton fields, they also produce wheat, and we work in a kolkhoz.'

Seyit MAHMUTOĞLU
1930. Bahçesaray

1930 senesi Aluşta doğumlu olan Naile Kuroj da Özbeklerin kendilerinden korktuklarını anlatıyor:

"Orada yaşayan insanların birer evlerini boşalttılar. Bizi bir eve koydular. Bir göz eve birkaç aile... O halka da yanlış bilgiler verdiler. 'Öyle bir halk geliyor ki kapıdan çıkmayın, görünmeyin. Onların dört gözleri var, kötü bir halk geliyor.' diye onları korkuttular."

Seyitabla Mahmutoğlu (1930, Bahçesaray) o dönemde Özbeklerin Kırım Tatarlarına önce kötü gözle baktığını daha sonra gerçeği anladıklarını söylüyor:

"İnsanlar da bize karşı pek kötü baktılar. Bu insanlar hainler, bunlar faşistler, diye yerli halk bizlere başka türlü baktı. Sonunda öğrendiler bizim kim olduğumuzu, Müslüman olduğumuzu. Sonra aramızda iyi münasebetler oldu."

Alim BEKİROV
1921. Alușta

Zevri Kömürcü de (1940, Bahçesaray) bu duruma şahit olanlardan:

"Ruslar, Özbeklere 'Kötü insanlar geliyor, hainler!' demiş. Onlar da söylenenlere, hükûmete inanıp bizi iyi karşılamadılar. Daha sonra anladılar da iyi gözle bakmaya başladır."

Sovyetler Birliği'nin kara propagandasının etkisinde olan Özbekler, Kırım Tatarlarının kim olduklarını zaman içinde anlayacaktı. 1931 senesinde Akmescit'te doğmuş ve 13 yaşında vatanından sürgün edilmiş olan Nuzet Ömerov, annesinin Özbeklerle konuşmaya başlamasından sonra birbirlerine dua ettiklerini anlatıyor:

"Özbekistan'ın Mirzaçöl denilen yerinde kolhozda toplandık. Bizi oradan Akun Babayev kolhozuna götürdüler. Hatırlıyorum, bizi getirdiklerinde orada Özbekler yaşıyordu. Özbeklerin bir boş odasını alıp bizi oraya yerleştirdiler. Başta onlara da söylemişler. 'Hainleri getiriyoruz.' diye. Özbekler başta korkuyorlardı. Fakat annem onlarla konuşmaya başladı, annemin dili onlara yakındı. Yaşlılar da dua etmeye başladılar. Sonra anladılar Özbekler kim olduğumuzu. Böylelikle Özbek halkı da yavaş yavaş başka türlü bakmaya başladı bize."

Fevzi Lümanov da (1939, Bahçesaray) ancak Kur'an-ı Kerim okuduklarını gördükten sonra Özbeklerin kendilerine karşı davranışlarının değiştiğini belirtiyor:

"Bize uzun süre insan gözüyle bakmadılar. Kuran okuduğumuzu gördükten sonra biraz yardım etmeye başladılar. Bir parça buğday, arpa vermeye başladılar. Kendimiz çalışarak günde 600 gr ekmek alıyorduk. Böyle sağ kaldık biz."

1938 senesi Bahçesaray doğumlu olan Lütfiye Yakubova, Özbeklerin Sovyetler Birliği'nin kara propagandasının aksine Kırım Tatarlarının adam öldüren, katil bir millet olmadığını onlarla çalışmaya başladıktan birkaç yıl sonra anladıklarını söylüyor:

"Biz oraya vardığımızda Sovyet hükûmeti 'Bunlar kötü millet, adam öldürüyorlar, vuruyorlar.' dediği için Özbekler kötü gözle baktı bize. Bir, iki yıl çalıştıktan sonra gördüler ki iyi insanlar. Başka türlü bakmaya başladılar. Sonra muhabbetimiz ilerledi."

Arif Vahapoğlu (1922, Bahçesaray), propagandalar yüzünden Özbeklerin kendilerinden kaçtığını söylüyor:

"Onlara propaganda yapmışlar. Kırım halkı gelecek, hepinizi soyacak, pek kötü halk, demişler. Biz, Özbeklere bir şey soracak olsak, çocukları kadınları

Crimean Tatars, succeeding to survive on the exile route and reaching Uzbekistan and the Urals, faced the consequences of the black propaganda of the Soviet Union in the exile regions. Before the arrival of Crimean Tatars, the authorities of the Soviet Union had spread rumors about them, and called them as 'traitors' 'cannibals' and even 'demons', which had arisen a huge hostility and fear. Therefore, Crimean Tatars initially faced reservations and hostility of the local communities. However, some local people, who found out that the exiled people were Turkish and Muslim, realized the truth and began to help out Crimean Tatars, who were in serious misery. Nevertheless, as a result of this black propaganda, Crimean Tatars and the local people could not be united for a long time.

This black propaganda had reached to such high level that some people even began to stone Crimean Tatars as soon as they got off the train. Emir Huseyin Muratov (Ural, 1929) describes that day with the following words:

"We arrived at the Kvrara Rayon of the Fergana Valley in Uzbekistan. A place called 'Fetçinko station'. The train stopped there. Then, soldiers shouted out 'Do not get off.' The local people, Uzbeks, and Russians picked rocks and stoned us yelling 'traitors', 'betrayers."

Naile Kuroj, born in Alushta in 1930, narrates how the Uzbeks were afraid of them:

"They evacuated one shelter of the local people. They settled us in those buildings. They were boxy houses and a few families were placed into each... The local people were also misinformed. They scared the local people, saying "The incoming people are such a bad people, do not get out of your homes and let them see you. They have four eyes, a terrible people is coming."

Seyitabla Mahmutoglu (Bahcesaray, 1930) says that at first, Uzbeks had a negative idea about Crimean Tatars, but that afterwards they realized the truth:

"At the beginning, the local community looked us with evil eyes. They considered us as bad people calling us traitors, fascists, and betrayers. Later on, they learned who we were, that we were Muslim. Afterwards, we had good relations with them."

Zevri Komurcu (Bahcesaray, 1940) is also one of the people who witnessed these incidents:

"Russians told Uzbeks that; 'Bad people, the traitors are coming!'. So, people believed the govern-

evlerine girip kapılarını kapatıyorlardı. Korkuyorlardı. Birkaç ay sonra bizim iyi olduğumuzu gördüler. Sonra muhabbetimiz arttı, birlikte yaşadık. Normal halk olduğumuzu gördüler, anladılar."

Kırım Tatarlarının içlerini sürgünden daha çok acıtan şey Kırım'ı satmakla suçlanmalarıydı. 1928 senesi Sudak doğumlu Sündüs İbrahimova, o günlerde yaşadıklarını anlatıyor:

"Allah göstermesin, işte 'Tatarların dört gözleri var. Tatarlar şöyle, Tatarlar böyle... Sen Kırım'ı sattın.' adımız böyle çıkmıştı. Sudak'a göçtüğümüzde şu kadarcık çocuk karşına çıkıp 'Kırım'ı sattın!' diyordu. (...) Sonunda Müslüman olduğumuzu, gerçekleri öğrendiler ama küçücük çocuk duydu o lafları. Kırım'ı satıp geldiler, Kırım'ı satıp geldiler. Adımız da öyle kaldı."

Sevil Süleymanova'nın (1937, Bahçesaray) sözleri Kırım Tatarlarının bu suçlamalara karşı hislerini çok açık bir şekilde ifade ediyor:

"Kim düşünüp çıkardı o satılmış, hain sözünü? Biz neyi satmışız, ne kazanmışız? Bizi Kırım'dan çıkardıktan sonra 'hain' demeye başladılar. Adımızı hain koydular. O kadar insanımız öldü savaşta. Yüzlerce, binlerce... Biz hain olup çıktık. Şimdi söylediklerine pişmanlar. Bizleri hain yerine koydular. Bizim halkımız aptal değil, hâlâ doğruların peşindeler. Adımızı kirletmesinler diye. (...) Özbekistan'da bizi 'Canavarlar geliyor.' diye bekliyorlarmış. Özbekler bize söylemediler ama insanlar aralarında konuşuyordu. 'Canavarlar gelecek.' diye."

ment and what they were spreading around so they did not welcome us very well... But afterward, they realized the truth and began to change their ideas in a positive way about us."

Uzbeks, who were under the influence of the Soviet Union's propaganda, would realize in time the truth about Crimean Tatars. Nuzet Omerov, born in Akmescit in 1931 and deported from his homeland while he was just 13 years old, says that after his mother began to talk with Uzbeks, they started praying to each other:

"They gathered us at a kolkhoz located in Mirzachol in Uzbekistan. Then, they transferred us to Akun Babayev kolkhoz. I remember..., when we arrived, Uzbeks were living there. They placed us in one of the Uzbeks' vacant room. Before we arrived, they had told Uzbeks that they would bring 'traitors.' In the beginning, Uzbeks were afraid of us. My mother began to talk with them since her language was similar to the Uzbek language. Then, the elderly people started to say prayer together. Uzbeks understood who we were. Thus, the Uzbek community began to change their ideas about us in time."

Fevzi Lumanov (Bahcesaray, 1939) states that Uzbeks' attitudes towards them changed when they saw Crimean Tatars reading the Quran:

"Uzbeks did not even consider us as human for a long time. They only began to help us a little after they saw us reciting the Quran. They began to give us a little wheat and barley grains. We earned 600 gr of bread a day by working ourselves. This is how we survived."

Emir MURATOV
1929. Ural

Sovyetler Birliği'nin Kırım Tatarları hakkında Özbeklere yapmış olduğu kara propaganda oldukça etkiliydi. Öyle ki Özbekleri, Kırım Tatarlarının tek gözlü insanlar olduğuna bile inandırmıştı! Şeliye Abildar (1937, Karasubazar), Özbeklerin bu propagandalardan fazlasıyla etkilendiğini aktarıyor:

"Özbekler, bizden korkuyordu. Onlara tek gözlü insanlar geliyor demişlerdi ve korkuyorlardı. Sonra gördüler ki bizler de onlar gibi insanız. Sonra bize yemek ve katık verdiler."

1930 senesi Balaklava doğumlu olan Ehat Cemaleddinov da bu söylentilere Özbeklerin nasıl inandığını sorguluyor:

"'Bunlar hain halk, dikkatli olun, bunlar adam yiyen, tek gözlü halk!' demişler. Bir gözlü insan mı olur? Bunlar söylendi, bunlar söylendi oğlum..."

Lutfiye Yakubova, born in Bahcesaray in 1938, states that Uzbeks realized that Crimean Tatars were not murderers or slayers, as the Soviet Union's propaganda claimed them to be, one or two years after they had began to work with Crimean Tatars.

"When we arrived there, Uzbeks looked at us with an evil eye since the Soviet Government made black propaganda on us saying'These people are from a bad nation, they kill, and shoot people.' After we worked one or two years with them, they realized that we were good people. Then, they began to look at us with a different eye. Then, our relationships got better and better."

Lütfiye YAKUBOVA
1938. Bahçesaray

Özbekler tek gözlü insanlar olduklarına inandıkları Kırım Tatarları ile aynı dine sahip olduklarını öğrendiklerinde şaşıracaklar ve o zaman gerçeğin farkına varacaklardı. Rasim Emurlayev (1939, Yedikuyu), o günleri hatırlıyor:

"Biz oraya varmadan evvel 'Öyle adamlar geliyor ki onların tek gözü var. İnsan değiller.' diye Özbekleri korkutmuşlar. Özbekler korkuyordu. Sonunda bizi sovhoza götürdüler. Babamın bir halası vardı. Çok okumuş bir neneydi. Aynı zamanda babam vaktinde namaz kılıyor, annem vaktinde namaz kılıyor, babamın halası vaktinde namaz kılıyor. Özbekler bunu görüyor ve diyorlar ki 'E, bunlar Müslümanmış. Bize yalan söylemişler. Bunlar Müslümanmış, işte bakın namaz kılıyorlar.' diyerek yakın olmuşlar.

Arif Vahapoglu (Bahcesaray, 1922) states that Uzbeks avoided them because of the black propagandas:

"Before we arrived, Russians had made black propaganda. They had said that the Crimean people would come and rob them all, and that they were very bad people. If we ever asked Uzbeks something, their children and women would get inside and close their doors. They were afraid of us. After a few months, they realized that we were good people. Then, we began to get along with them, we began to live together. They saw and understood that we were normal people."

Sonunda biraz biraz yumuşayıp konuşmaya başlamışlar. İşte Sovyet hükûmeti onları öyle korkutmuş ki bunlar insan değil diye. Sonunda anladılar ki bizler de onlar gibi insanız."

Kimi dedikodular ise insanlıktan öte adeta bir canavar tasviriydi. Abdülaziz Veliyev (1939, Sudak) anlatıyor:

"Oradaki Özbeklere demişler ki 'Öyle adamlar gelecek, onların kuyrukları var, boynuzları var. İşte öyle canavarlar.' Hatta gelip arkamıza bakanlar oldu, kuyruk var mı diye araştıranlar. Lakin baktılar ki Kırım Tatarlarının dili de aynı, Özbeklere yakın. Bu halk namaz kılıyor, Kuran okuyor. Demek bunlar da Müslüman, bizden çok farkları yok dediler. Tez zamanda anladılar bu durumu ve bize karşı davranışları bayağı değişti. Hükûmetin söylediği adamlar değil bunlar, canavar değil, hayvan değil ve yavaş yavaş yakınlaştılar."

1935 senesinde Orkapı'da (Krasnoperekops) doğmuş ve 9 yaşında sürgün edilmiş olan Eskender Ablettarov anlatıyor:

"Biz geldiğimizde 'Adam yiyen insanlar geliyor. Onların üç gözü var demişler.' (...) Bizim halkımız geldikten sonra ev yaptı, pencere ve kapı taktı, şoförlük öğretti. Ondan sonra Kırım Tatarlarını iyi insanlar olarak bildiler."

İlerleyen zamanlarda gerçeğin farkına varan Özbekler, Kırım Tatarlarına ellerinden geldiğince yardım etmeye çalıştılar. 1930 senesinde Yedikuyu'da doğmuş olan Rüstem Abkairov, Özbek komşusunun ona yardımını şöyle anlatıyor:

"Özbekler vardığımız zaman önce bizi anlamadılar. Onlar bizi kötü insanlar olarak biliyorlardı.

The issue which hurt the Crimean Tatars much more than the exile itself was being accused of betraying Crimea. Sundus Ibrahimova, born in Sudak in 1928, narrates what she lived through in those days:

"People were saying -May Allah not let us see them!-, 'Tatar people have four eyes.', 'Tatars are like this.' 'Tatars are like that.', 'You sold Crimea!' We had this kind of reputation.When we arrived in Sudak, even a little boy stood against us and said; 'You sold out Crimea!' (...) Later on, they understood the truth and realized that we were Muslims, but little children had already heard those bad words such as 'They sold out Crimea and came here', 'They sold Crimea...' Unfortunately, that bad reputation had already stuck on us."

The words of Sevil Suleimanova (Bahcesaray, 1937) clearly express the feelings of Crimean Tatars against these accusations:

"Who excogitated those words 'seller' and 'traitor'? What did we sell, what did we earn? After we were deported from Crimea, people began to call us 'traitors.' They named us traitors. So many of us died in the war... Hundreds, thousands of people died... Still, we were called as 'traitors.' But now, they are very regretful... They had considered us traitors. Our people is not stupid, they are still searching for the truth. We do not want to be dishonored. (...) People were waiting for us in Uzbekistan saying 'Monsters are coming.' Uzbeks did not tell us, but people were talking among themselves. They were saying 'Monsters are coming."

Sevil SÜLEYMANOVA
1937. Bahçesaray

Sonunda bizi tanıdılar. Müslüman olduğumuzu öğrendiler. Sonra hükûmetin yalan söylediğini anladılar. Ondan sonra bize iyi davrandılar. Önceden yaptıkları bilmeden yaptıkları şeylerdi. (...) Bir Özbek bize yakın bir sovhozda çalışıyordu. Bize yakın bir ev yaptı kendine. Onun üç, dört tane çocuğu ve ablası vardı. Sonra bu, bana dedi ki 'Rüstem, siz barakada zorlanıyorsunuz. Orada çok insan var. Orada doğru düzgün yaşayamıyorsunuz. Saman üstünde yatıyorsunuz. Sen, benim yanıma gel.' dedi. Ben de ona 'Bende çivi yok, çekiç yok, balta yok, ne ile ev yapacağım?' dedim. O zaman 'Ben sana yardım ederim, ben veririm." dedi. Ben de "Ev yapacağım ama kapısı yok, ben onu nasıl kapatacağım.' dedim. 'Başla sen, ağaçlardan kesersin.' dedi. Sonra onun sözünü dinledim. Onun yanına gidip çalıştım, kendime ev kurdum. Çatısını da yaptım. Oradaki ağaçları kesip getiriyordum. Onun üstüne yaprakları, ince budakları onun üstüne koyuyordum. Onun üstüne de toprak koyup bastırdım. O zaman ıslansa da yağmur falan içine geçmiyor, akıtmıyordu. Orada yaşadım.

Orada yaşarken beni atlara bakmaya çağırdılar. Atlara bakmaya başladım. Beş, altı ay at baktım."

Aluşta'da 1935 senesinde doğmuş olan Abdurrezzak Cabbar, açlık çektikleri zamanlarda Özbeklerin yardım ettiklerinden bahsediyor:

"Biz Özbekistan'nın Semerkand Oblastı'nda indik. Bizi Özbekistan'daki askerler karşıladı. Sonra bizi kolhozlara böldüler. Kolhozlara gittik. Kolhozlarda, kolhoz reisi bize ev verdi. Üç, dört aile küçük bir evin içinde yaşıyorduk. Bir cami vardı. Eski bir Özbek camisiydi. Yedi aile camide yaşıyordu. Daha sonra kendimize ev yaptık. Babam kolhozda çalışıyordu. Özbekler bize iyi davrandı. Açlık vardı. Özbekler bize yemek getirip 'Bunu gömün, kışın yersiniz.' dediler. Halkın çoğu onların sayesinde açlıktan ölmedi. Fakat açlıktan ölen de çok oldu."

The black propaganda, which the Soviet Union fabricated to Uzbeks about Crimean Tatars, was very effective. The Soviets made such propaganda that the Uzbek people believed that Crimean Tatars were one-eyed people. Sheliye Abildar (Karasubazar, 1937) narrates that Uzbeks were highly under the influence of those propaganda:

"Uzbeks were afraid of us. They were told that the one-eyed people were coming, and they were scared. Afterward, they got convinced that we were humans just like them. Then, they gave us food and yogurt."

Ehat Cemaleddinov, born in Balaklava in 1930, questions how the Uzbek people believed in such rumors:

"Uzbeks were told 'Crimean Tatar people are betrayers, be careful! They are human-eating one-eyed people! How would there be a one-eyed person? My son! These words were used for us; these words were told for us..."

Uzbeks would be shocked when they learned that they had the same religion with Crimean Tatars whom they believed to be one-eyed, and they would realize the truth. Rasim Emurlayev (Yedikuyu, 1939) recalls those days:

"Before we arrived there, Uzbeks were frightened by the Russians rumors like 'The people who are coming are one-eyed. They are not human.' Uzbeks were afraid. In the end, they got us to a Sovkhoz. My father had an aunt. She was a well-educated person. My father used to pray on time, my mother performed her prayer on time, and my father's aunt prayed on time as well. Uzbeks saw these with their own eyes and became closer with us saying 'Well, these people are Muslim. They lied

1927 senesi Bahçesaray doğumlu olan Fatma Fevziyeva'nın ailesi de Özbekistan'da yaşadıkları sefaletten hayatını kaybetmişti:

"Bizi Özbekler karşıladı. Bir kolhoza götürdüler. O zamanlar kolhozda da ev yoktu. Kamıştan ne yapılırsa onun içinde oturduk. Orada oturduk bir, iki ay. Yılanlar var ama orada yaşayacaksın, çare yok. Sonra başka yere gittik, başka bir sovhoza. Orada ev verdiler, bir oda. Ev iyiydi fakat su yoktu. Havuzlar vardı fakat onlarda da kurtlar vardı. O sudan içtik işte, su yoktu. Sovhozda yarımşar kilo ekmek veriyorlardı. Sonra ağabeyim hastalandı, dizanteriden öldü. Diğer ağabeyim de hastalanıp öldü. Annemle babam da hastalanıp öldü. Bir ben kaldım."

to us. These people are Muslim, look they perform the ritual prayer of Islam.' Finally, they softened towards us and began to talk with us. The Soviet Government had frightened the local people so much claiming that we were not human. But in the end, they realized that we were also human like them."

Some rumors were describing a brutal monster rather than a human being. Abdulaziz Veliyev (Sudak, 1939) narrates that:

"Uzbeks had been told 'Such strange people who are coming here that they have tails, they have horns. They are like monsters.' Some even came and checked our backs ... They examined if we had tails...However, they realized that Crimean Tatars were speaking a language which was very close

Şeliye ABİLDAR
1937. Karasubazar

Edem Zeytullayev (1938, Bahçesaray) ekmek karnesi almayanların aç kaldığını söylüyor:

"Ekmeği karne ile alıyorduk. Karne almazsan bir ay aç kalıyordun. Karneyi aydan aya veriyorlardı. Kişi başına 400 gr ekmek düşüyordu."

1935 senesi İslâmterek doğumlu Sasne Bekmambetova, Ural'a sürüldüklerinde hastalıkların da peşlerinden geldiğini anlatıyor:

"Biz Özbekistan'da değildik, Ural'daydık. Ural'da Ruslar vardı. Bu gayrimüslimler neden yardım etsin? Onlar da bize tam tersini diyorlardı. (...) On yıl oturduk biz orada. Babam hastalandı. Doktorlar tüberküloz olduğunu söyledi ve oradan gitmemiz gerektiğini belirttiler. Fakat göndermiyorlardı. Sonra mektup yazdık. Özbekistan'a gittik. 1955 yılında gittik Özbekistan'a. Tanıdıkların evinde yaşadık."

to their own language, Uzbek. Crimean Tatars were praying, and reading the Quran. Which means that they were Muslim. Uzbeks said "These people are not very different from us." They realized the situation in a short period of time and changed their behaviors a lot. Uzbeks were convinced that we were not like that the Soviet government had described. That we were not monsters, nor animals and they slowly began to approach us."

Eskender Ablettarov, who was born in Orkapi (Krasnoperekop) in 1935 and deported when nine years old, narrates:

"Before we arrived, Uzbeks had been told 'Cannibals are coming. They have three eyes.' (...) After our people arrived, we built houses, attached windows and doors to them, taught them how to drive etc. Then, Uzbeks acknowledged us as good people."

1934 senesinde Akmescit'te doğmuş olan Tahire Halilova ise Ural'a sürülen bir ailenin kızıydı. Annesinin Ural'da zor şartlar altında hayatını sürdürürken yine de insanlara nasıl yardım ettiğini anlatıyor:

"Ural'da Mari Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Mari MSSC) denilen yere vardık. Orada Mariyler vardı. Biz onların dillerini anlamıyorduk. Başka dilleri vardı onların. Ural'da bir barakaya tıktılar. Oda oda ayırıp iki aile, iki aile bölüp içine koydular. Tahtadan barakalardı. (...) Sonra annem yuva açtı çocuklara. Bir barakadan yer verdiler. O çocuk yuvasına, çocukları topladı annem. İstasyona gidip yemek getiriyordu. Yiyecek ürünler, yağ gibi şeyler getirip yemek yapıyor, çocukların karnını doyuruyordu. Köyün halkından pek çok kişi anneme 'Ediye Abla, sağ olun. Bizim çocuklarımızı açlıktan kurtardınız.' dediler. Annem onlara o kadar çok iyilik etti ki çocukların hayatını kurtardı."

Ural'daki şartlar da en az Özbekistan kadar zordu. Gülfire Hüseyinova (1930, Karasubazar) o zamanlarda çocukken okula devam edemediğini ve çalışmak zorunda olduğunu anlatıyor:

"Ben okula gittim ama sonra bıraktım. Mariyskiy'de dördüncü sınıfı okuyacaktım. Evimizde yemeğe hiçbir şey yoktu. Sonra dedim ki işe gireyim. İşe girdim de birkaç tane yumurta alıp geldim. O da aylıktı. Dokuz yıl çalıştım Ural'da."

1932 senesinde Aluşta'da doğmuş olan Vasfiye Hanım'ın ailesi gibi kimi Kırım Tatarı aileyse birçok kez bulundukları yerden sürülmüşlerdi. Onlar için sürekli yeni bir yere alışmak oldukça zordu:

"Yirmi beş gün gittik. Bizi alıp Ural'ın bir köşesine bıraktılar. Ne yemek var ne de su. Orada ne kadar yaşadık hatırlamıyorum. Sonra Canköy Rayonu'na gittik. Babamı Taşkent'e götürdüler. Biz Canköy'de

Later on, Uzbeks, becoming aware of the truth, tried to help Crimean Tatars as much as they could. Rustem Abkairov, born in Yedikuyu in 1930, explains how his Uzbek neighbor helped him:

"At first, Uzbeks did not understand us at all. They thought that we were bad people. Later on, they realized who we were. They understood that we were Muslim. They realized that the government had lied to them.Then, they began to treat us nice. The way they behaved to us at first was not on purpose. (...) An Uzbek was working in a Sovkhoz close to our area. He built a house close to ours. He had three or four children and an elder sister. Then, he told me 'Rustem, living in that barrack is hard for you. There are so many people there. You cannot live properly there. You sleep on the hay bales. Come and live with me...' I told him that 'I have no nail, no hammer, no axe, how would I build a house?' Then, he told me 'I will help you, I will give you what you need.'. So, I told him 'I will build a house, but I do not have a door; how would I close it?' He said 'Go and start building, you would cut from trees to build it.' So, I listened to his advice. I worked with him, I built a house, made a roof. I cut trees; put leaves and wood chocks on it. Then, I put soil on top and pressed it. So, the roof did not slope and drip any raindrop inside. I lived in that house. While living there, they wanted me to take care of the horses. I began to take care of them. I did this job for about five or six months."

Abdurrezzak Cabbar, born in Alushta in 1935, mentions that Uzbeks helped them during the famine times:

"We went to Samarkand Oblast in Uzbekistan. Soldiers met us there. Then, we were scattered in different collective farms (kolkhoz). We went to those collective farms. The kolkhoz managers settled us in shelters. Three or four families had to

yaşadık. Sonra trene bindirip Özbekistan'a sürdüler bizi. İki kere sürüldük biz, iki kere. Babamı ise üç, dört kere sürdüler."

1933 senesinde Sudak'ta doğmuş ve 11 yaşında sürgün edilmiş olan İbrahim Cemil, sürgünde ufak yaşta karın tokluğuna çalışmaya başlamıştı:

"Kazakistan... Kazaklara gittim. Üç yıl deve baktım. Karnımı doyuruyorlardı. Üstüme bakıyorlardı. Aylık maaş falan yok, sadece karın tokluğuna. Üç yıl deve baktım. Sonra kırk dokuz yılında babamın yanına geldim. Kolhoza girip çalışmaya başladım. Kazakistan'a on üç yaşındayken gitmiştim."

Vasfiye Hanım (1932, Aluşta) yaşadıkları geçim sıkıntısını ve sağlık sorunlarını şöyle aktarıyor:

"Biz bunları yaşadık evladım. Biliyorum, gördüm her şeyi. Böyle ölüp gitti halkımız. Nerede yemek, nerede su, nerede yardım? Yalan söylüyorlar. Ben seksen bir yaşına girdim, yalan söylemiyorum. Hepsini gördüm. Ayağımda ayakkabım yoktu. Rahmetli annem, karda ayağıma çul bağladı. O karda dışarı çıkıp yakacak bir şeyler getiriyorduk. Biz böyle günler gördük, evladım."

Kırım Tatarları sürgün edildikleri yerlerde her türlü haktan mahrum olmalarının yanı sıra hayatlarını idame ettirebilmek için insanüstü çaba gösterdiler. Önce ahır veyahut mahzen gibi sağlıksız yerlerde yaşadılar. Bu ilk senelerdeki sefalete, sağlıksız koşullara ve kötü beslenmeye, salgın hastalıklar da eklendi. Kırım Tatar halkı sürgünlükte hayatta kalma mücadelesi veriyordu. 1930 senesinde Yalta'da doğmuş olan İbrahim Lümanov, yaşadıkları bu sefaleti anlatıyor:

"Başta Andijanskaya Oblastı'nda indirdiler. Kıyafetlerimizi çıkardılar. Soyundurdular. Sonra hepsini kaynar suya attılar. Bitler vardı, bitlenmiştik. Sonra

live in a small shelter. There was a mosque. An old Uzbek mosque. Seven families had to live in that mosque. Later on, we built houses for ourselves. My father worked in a kolkhoz. Uzbeks treated us nice. There was starvation. Uzbeks would bring us food and tell us to bury it in the ground so that we could eat it in the winter.' Thanks to Uzbeks, a majority of the people did not die from starvation. Yet still, many people died of hunger."

The family of Fatma Fevziyeva, born in Bahcesaray in 1927, also lost their lives due to the miseries in Uzbekistan:

"Uzbeks met us. They got us to collective farms (kolkhoz). There was no house in kolkhoz back then. We lived in barracks made from canes or so. We lived there about one or two months. There were snakes inside, but we had to live there inevitably... Then, we moved to another place, to another sovkhoz. There they gave us a shelter, just a room. It was okay, but there was no water. There was a pool, but there were worms in water. We had to drink that water, because there was nothing else to drink. We were given half a kilo of bread in Sovkhoz. Then, my elder brother got sick, he died from dysentery. My other elder brother also got sick and died. Both of my parents got ill and died, too. I am the only one who survived."

Edem Zeytullayev (Bahcesaray, 1938) tells that people who did not get ticket for bread starved:

"We would get bread with ticket. If you did not get ticket, you would starve for one month. They would give the ticket once a month. It was 400 gr of bread per person."

Abdurrezzak CABBAR
1935. Aluşta

temizlenip tekrar kıyafetlerimizi giydik. Ardından Patiletka Kolhozu'na götürdüler. Orada bizi bıraktılar. Ben, annem bir de teyzem vardı. Küçük bir oda, içinde saman, penceresi yok. Orada yaşadık. Çok oturduk orada. Sonra teyzem bizi yanına çağırdı. O, dikiş makinasıyla kıyafetler dikiyordu. Karşılığında arpa, un veriyorlardı. Onunla yaşamaya başladık tekrardan."

Kırım Tatarları sürgün sırasında pek çok hastalıkla da mücadele etmek zorunda kalmıştı. Eskender Ablettarov (1935, Krasnoperekop) o günleri şu sözlerle ifade ediyor:

"Bizleri alıp sovhoza götürdüler. Dört tane baraka var. Orada Ukrainler yaşıyormuş. Üç yüz hektarlık bahçesi vardı. Bizi oradan alıp gece Akatsiy

Sasne Bekmambetova, born in 1935 in Islamterek, narrates that when they were exiled to the Ural, the diseases also came after them:

"We were not in Uzbekistan, we were in the Ural. There were Russians in the Ural. Why would these non-Muslim people help us? Russians were also telling us the opposite. (...) We lived there for 10 years. My father got sick. A doctor diagnosed him with tuberculosis and told us to leave that place, but they did not allow us to leave. Then, we wrote a letter. We went to Uzbekistan. In 1955, we went to Uzbekistan. There, we lived in one of our relative's house."

Fatma FEVZİYEVA
1927. Bahçesaray

Aparkı'nda indirdiler. Gece orada yattık. Karanlık çökünce çakallar ulumaya başladı. Çakalları görmüyorduk. Havuz vardı. Havuzda kurtlar vardı. Kurtlar su kanalından gelip havuza düşüyorlardı. Sonra oradan su alınıp içiliyordu. Biz de oradan su aldık, kaynatıp içtik. Sonra insanlar dizanteriden hastalanmaya başladı. Doktor yok, insanlar ölmeye başladı. Bir günde iki, üç kişi öldü."

Ehat Cemaleddinov (1930, Balaklava), Sovyetler Birliği'nin propagandasına ve yalanlarına karşı Kırım Tatarlarının yaşadıklarını açık şekilde ifade ediyor:

"Rahmetli dedelerimiz, babalarımız ne söylerdi, biliyor musunuz? 'Bu gâvuroğlu gâvur ansızın geldi, ansızın da gider bu.' dedi. Gerçekten de ansızın gitti. Dağıldı, ansızın geldi gitti ama en kötü-

Tahire Halilova, born in Akmescit in 1934, was the daughter of a family exiled to the Ural. She describes how her mother helped people in the Ural while they were still living through difficult conditions:

"We arrived in an area called the Mariyskiy ASSR in the Ural. There were Mariy people. We did not understand their language. They had a different language. They tucked us in a barrack in the Ural. They divided the barrack into smaller rooms and placed two families in each of the boxy rooms. The barracks were made of woods. (...) Later on, my mother opened a nursery for children. A small space was allocated to my mother for this purpose. My mother gathered the children into that nursery. She would go to the station and bring us food. She would bring some food, oil and so on and cook a

sü benim milletime oldu. Milletimin yarısına yakını Özbekistan bozkırlarında ölüp gittiler. Hastalıktan, dizanteriden, iç ağrısından, boğaz ağrısından ölüp gittiler. (...) İnanmayın onların söylediklerine. İnanmayın. Daha bizler sağız. Bizden büyükler de yaşıyorlar. İnanmayın onlara, hiç inanılacak şey değil. Yemek vermişler, doktor vermişler, hemşire vermişler... Olmayan şeyler, olmayan şeyler. Nereye gitseniz sorsanız, Kırım'da pek çok adam da 'Bu adam doğru söylüyor.' derler."

Kırım Tatarları gittikleri yerde istenmeyen insanlar olarak ilan edilmişti. Hayatlarını idame ettirebilmeleri için yiyecek verilmediği gibi çalışmak isteyenler de geri çevriliyordu. Abdülaziz Veliyev (1939, Sudak) bu durumdan dolayı Kırım Tatarlarının, Sovyetler Birliği'nin yasaklarını nasıl aşmaya çalıştıklarını anlatıyor:

"Benim bir tanıdığım, köylüm vardı. Seyit Asan İzmaylov. Savaştan evvel Moskova'da üniversite bitirmişti. Sonra herkesle birlikte sürgün edildi. Taşkent'te yaşıyordu. Herhangi bir yere işe almıyorlardı. Taşkent Tokmacılık Kombinası'na iş başvurusuna gidiyor. Orada temizlikçi arıyorlarmış. Toplayan, süpüren kişiler işte. Sonra gidiyor, böyle böyle diyor. Beni işe alırsanız çok iyi olursunuz. 'Ya milletiniz ne?' diye soruyorlar. 'Tatar.' diyor. 'Nasıl Tatar?' diyorlar. 'Koz Tatarı.' diyor. Onlara Kırım Tatarları işe alınmasın diye söylenmiş. Astrahan Tatarı, Kazan Tatarı, Orenburg Tatarı onların işe girmesi mümkün. Sadece Kırım Tatarlarının işe alınması mümkün değil. O da demiş ki Koz Tatarıyım. Bakıyorlar, Koz Tatarı için yasak yok. Sonra almışlar işe ama üç ay geçtikten sonra anlamışlar ki bu Kırım Tatarı, çağırmışlar:

meal to feed the kids. Many people from our village said that; 'Sister Ediye, thank you. You saved our children from starving.' My mother did so much favor to those children that she saved their lives."

The conditions in the Urals were at least as difficult as in Uzbekistan. Gulfire Huseyinova (Karasubazar, 1930) narrates that she could not attend school, and that she had to work when she was a child back then:

"I went to school, but then, I quit. I was going to be in fourth-grade at school in Mariyskiy. There was nothing to eat at home. Then, I said to myself that I should work. I got a job, and I earned a few eggs. It was my monthly payment. I worked for about nine years in the Ural."

Some of the Crimean Tatar families such as the family of Madam Vasfiye, born in Alushta in 1932, had already been deported from their homelands many times. It was very difficult for them to keep changing homes again and again, and get used to a new place:

"We had been conveyed in wagons for 25 days. They left us in the middle of nowhere in the Ural. There was no food nor water. I do not remember how long we lived there. Then, we went to Cankoy Rayon. Soldiers transferred my father to Tashkent. We stayed in Cankoy. Later on, they got us into a train and further exiled to Uzbekistan. We were exiled twice..., twice... However, they exiled my father three or four times."

— Seyit Asan Ağa, sizin milletiniz nedir?

— Tatar.

— Nasıl Tatar?

— Kırım Tatarı.

— Ya neden siz işe girdiğinizde Koz Tatarıyım diye söylediniz?

— Affedersiniz. Bizde adet öyledir. Kim nerede doğmuşsa o, orayı söyler. Akmescit Tatarı, Akyar Tatarı, Koz Tatarı. Ben de işte Koz köyünde doğdum. İşte pasaportumu alıp bakınız. Koz köyünde doğmuş, olarak yazıyor. Onun için Koz Tatarı.

— Affedersiniz, sizi burada çalıştıramayız. İstifa edip gidiniz. İşte öyle işten çıkarıyorlar."

Sevil Süleymanova (1937, Bahçesaray) yoksulluk içinde geçen sürgün hayatını anlatıyor:

"Biz Özbekistan'a geldikten sonra açlık çektik. Biz çekmedik mi? Biz de çektik. Biz, ağabeyimle birlikte Musorka'ya gidip patates kabuklarını pişirip yiyorduk. Yemeğe bir şey yok, çalışmaya yer yok. Çalışmak için iş de vermiyorlar. Pınara gidip su alır, pazarda satardık ağabeyimle ikimiz. (...) Çocuklara günde iki yüz gram ekmek veriyorlar. Annem ekmeği tepeye asardı, biz de bakıp dururduk. Annem verse az bir şey yiyeceğiz, vermese olmaz. Bir kerede hepsini yesen sonra aç kalacaksın, annem bitmesin diye azar azar veriyordu bize. Sonra çöllere çıktık. Karpuz ekiyorlardı. Olgunlaşınca kıpkırmızı oluyorlardı onları yiyorduk. Özbeklere kıyafetlerimizi verip pide ile değiştiriyorduk. Kıyafet de kalmadı vermeye. Bir yorgana iki tane pide veriyorlardı."

Ibrahim Cemil, who was born in Sudak in 1933 and was exiled when 11 years old, began to work just for food at a young age:

"Kazakhstan... I went to the Kazakhs. I raised camels for three years. We were just working for food. They were also giving me clothes... No other monthly payment, just food. I raised camels for three years. Later on, in 1949, I came to the place where my father was living. I got a job in kolkhoz and began to work. I had gone to Kazakhstan when I was 13 years old."

Madam Vasfiye (Alushta, 1932) narrates the difficulties and health problems that they had gone through:

"My dear, we lived through these. I know, because I saw everything. This is how our people died. What food? What water? What help? They all lie. I am 81 years old now; I am not lying. I witnessed everything. I had no shoes on my feet. When it snowed, my late mother would tie horse-cloth on my feet. In such snowy conditions, we would go out and find some woods to fire. We went through such days my dear."

In addition to being deprived of all kinds of rights at the places to which they were exiled, they gave extraordinary efforts to survive the difficult conditions. First, they lived in unhealthy places such as barns or cellars. The epidemic diseases also added up to the unhealthy conditions and malnutrition. The Crimean Tatar people fought for their lives in the exile region. Ibrahim Lumanov, born in Yalta in 1930, narrates the misery that he lived through:

"First, they landed us in Andijanskaya Oblast. They took off our clothes. They undressed us.

Sasne BEKMAMBETOVA
1935. İslam Terek

Özbekistan'da hayatta kalan Kırım Tatarları arasında yüksek eğitim hayatına devam etmek isteyenler de vardı. Bunun için başvuranlar, taleplerinin karşılığında şiddet gördüler. Nuzet Ömerov (1931, Akmescit) defalarca eğitimine devam etmek istediğini bildiren mektuplar yazıp Moskova'ya göndermişti:

"'Ben mektebi bitirdim. Babam harpte, ben burada okumak istiyorum. Enstitüye gitmek, okumak istiyorum.' diye mektup yazdım. Yazdım, söyledim de. Hiç cevap gelmedi. Ben peş peşe on tane mektup yazmıştım. Sonra beni askeriyeye çağırdılar. Mektupların hepsini gösterip dövdüler, yazma diye."

Tüm zorluklara rağmen Kırım Tatarları eğitim hayatlarına devam etmeye çalışıyorlardı. Okumak

Then, all our dresses were soaked into boiling water. There were lice, we were infested with lice... Then, we were cleaned up and redressed. They transferred us to the Patiletka kolkhoz. They left us there. There was me, my mother and my aunt. It was a small room with hay inside, but no window. We lived there. We lived there for a long time. Later on, my maternal aunt invited us to her place. She was sewing dresses with the sewing machine. She was getting paid with barley and dough. Then, we held on to life with her."

During the exile, Crimean Tatars also had to struggle with many diseases. Eskender Ablettarov (Krasnoperekop, 1935) narrates those days with the following words:

"They took us to the Sovkhoz. There were only four barracks. The Ukrainians were living there. The

Tahire HALİLOVA
1934. Akmescit

onlar için önemliydi ve ancak Stalin'in ölümünden sonra yüksek eğitime devam etme imkânını bulabildiler. Abdülhamit Abdullahoğlu (1937, Sudak), Kırım Tatarlarının yaşadığı bütün sıkıntılara rağmen eğitimine devam etti:

"Ben kırk altı senesindeyken Özbek mektebinde birinci sınıfa başladım. Bizim oturduğumuz yerde Rus olmadığı için Rus mektebi de yoktu. 1955 senesinde ise onuncu sınıfı bitirdim. Sonra okumak için Semerkand'a gittim. Semerkand ile aramızda 150 kilometre vardı. Orada üniversiteye girdim. Ticaret enstitüsü diyorlardı. 1957 yılında da mezun oldum. Mezun olduktan sonra Taşkent'te amcamlarla birlikte yaşamaya başladım."

sovkhoz had a farm of 300 hectares in size. They took us at night again and transferred to Akatsiy Apark. We spent the night there. When the darkness fell down, coyotes would begin to howl. We could not see the coyotes. There was a pool. There were worms in the pool. The worms would come from the water canal and drop into the pool. Then, people would drink water from that pool. We took water from that pool too, but we boiled and drunk it. Later on, people began to get ill due to dysentery. No doctor was around, people began to die. In a day, two or three people would die."

Vasfiye Hanım (1932, Aluşta) ise geçim dertlerinden dolayı okuyamayan nice Kırım Tatarından sadece biri:

"Yok, ben okumadım. Çünkü yemeğe bir şey yok, yalın ayak pamuğa gidiyordum. Bir tane ufak pide veriyorlardı. O pideciği koltuğumun altına alıp koşa koşa anneme geliyordum. Annem de onu bölüp hepimize birer parça veriyordu. Ya okuyacaksın ya açlıktan öleceksin. Sonra oradaki Özbek kızlarıyla dost oldum. O, Özbek kızları dostuz diyerek evden yemek getiriyorlardı. Öyle baktılar bize. Hükûmet ne verecekmiş bize? Hepsi yalan, hepsi yalan! Bir şey görmedik."

Kırım Tatarları pek çok bölgeye dağılmış, birbirleriyle ayrı yerlere düşmüşlerdi. Yine de göç ettikleri yerde kimliklerini korumaya çalışıyorlardı. Vasfiye Hanım (1932, Aluşta) anlatıyor:

"Babamı alıp gittiler. Hapsettiler. Babam vefat etti, göremedik biz. 75 yaşında öldü babam. Göremedik biz. Canköy mezarlığına gömdüler babamı. Babamı da görmedik, ağabeyimi de görmedik. Bizim ailede başka erkek yoktu. Sonra elli yılında ben genç kız oldum. Özbekler beni istemeye başladı annemden. 'Kızını ver, kızını ver!' dediler. Pek çok Tatar, Özbeklerle evlendi. Sonra annem 'Yok ben kızlarımı vermem. Gün gelecek illaki Tatarlar, Kırım'a dönecek. Özbek gitmez. Ben dilenci de olsa Tatar'a vereceğim.' dedi. Özbeklere vermedi bizi. Sonra 1950 yılında annem, beni genç bir Tatar'a verdi. Öyle yaşadık Allah'a şükür. Yaşadık, her şeyi yaptık. Altı tane çocuğum var."

Ehat Cemaleddinov (Balaklava, 1930) clearly expresses what Crimean Tatars went through against the black propaganda and lies of the Soviet Union:

"Do you know what our late grandfathers and fathers used to say? They used to say; 'These damn infidels appeared suddenly, so they will disappear suddenly, too.' Indeed, they disappeared suddenly. They fell apart, they suddenly appeared and disappeared, but the worse had happened to our nation. About half of my nation died in Uzbekistan steppes. My people died from illness, dysentery, internal diseases, and sore throat. (...) Do not believe what infidels say, do not believe in them... We are still alive. Our elder people are also still alive. Do not believe in those infidels. Whatever they have said is not believable at all. As if they provided us foods, provided doctors, provided nurses... No such things, no such things at all. Wherever you go and ask, almost everyone in Crimea will say that 'This man is telling the truth."

Crimean Tatars were declared as unwanted people in the places they were exiled. Along with not being provided food to survive, their attempts to work in somewhere was also rejected. Abdulaziz Veliyev (Sudak, 1939) narrates how Crimean Tatars also tried to overcome the bans of the Soviet Union:

"I had a friend from my village. Seyit Asan Izmaylov. He had graduated from a University in Moscow before the war. He was also deported like everyone else. He would live in Tashkent. No one gave him a job. He went to Tashkent Textile Industry (Tokmacilik Kombinasi) to apply for a job. They were looking for a cleaner, someone who would just tidy up and sweep around. Then he went and explained

1934 senesi Eskikırım doğumlu olan Zemine Adcı, Ural'da başlayan sürgün hayatının Özbekistan'da devam ettiğini ve çektikleri zorlukları aktarıyor:

"Ben, Kırım'dan çıktığımda sekiz yaşındaydım. Ural'da üç, dört yıl oturduk. Okumadım. Özbekistan'da annemin kardeşi yaşıyordu. Babam ve anneannem öldü. Bir anam kaldı bir de biz altı çocuk. Bir tanesi Ural'da öldü. Sonra annem bizi kar kış günü Özbekistan'a götürdü, kardeşinin yanına. O zamanlar biz imza atıyorduk. Kumandan bizi, Tatarları kontrol ediyordu. Kaçıp kaçmadığımızı kontrol ediyordu. Her ay imza atmaya gidiyorduk kumandana. Sonra annem bizi alıp çıktı. Hiçbir şey bulamadık yemeğe. Sadece patates bulduk. Onu pişirip kurutup yedik, patates yiyerek gittik Özbekistan'a. Özbekistan'a vardıktan sonra dilenmeye başladık. Sonra Özbekistan'da merhametli bir Tatar bize ev kurup verdi."

Kırım Tatarları sürgün edildikleri yerlerde Sovyetler Birliği'nin neden olduğu sefalet içerisinde hayatlarını sürdürmeye çalışıyorlardı. Onları sürgüne mahkûm eden ve yok etmek isteyen Stalin'in 1953'teki ölümünden sonra Kırım Tatarları bir takım haklarını geri alabildiler ve vatan Kırım'a geri dönüş mücadelesine başlayabildiler.

his situation. He expressed that it would be a good choice for them to give him the job. They asked 'What is your nationality?' He said 'Tatar.' They replied 'Which Tatar is that?' he said 'Koz Tatar.' In fact, they were told not to employ Crimean Tatar people in any job. For the Astrakhan Tatars, Kazan Tatars, Orenburg Tatars... It was possible for them to get a job... Only Crimean Tatars were not able to work, but he had said that he was a 'Koz Tatar.' They checked that there was no ban for Koz Tatars, then they employed him. But after three months, they figured out that he was a Crimean Tatar, and they summoned him:

Seyit Asan Aga, what is your nationality?

— Tatar.

— Which Tatar is it?

— Crimean Tatar.

— Then, why did you tell us that you were a 'Koz Tatar', when you were hired?

— Sorry about that. This is one of our customs. You would say the place you were born. Akmescit Tatars, Akyar Tatars, Koz Tatars. I was born in Koz village. You may check my passport. It is written that I was born in Koz.That is why, I am a Koz Tatar.

— We are so sorry but we cannot employ you here. Please hand us your resignation.

They fired him just like that."

Gülfire HÜSEYİNOVA
1930. Karasubazar

Sevil Suleymanova (Bahcesaray, 1937) narrates her life in povertyin the exile:

"People faced starvation after arriving in Uzbekistan. What about us? Of course, we had starvation, too. My brother and I would go to Musorka together to collect potato shell, cook, and eat them. There was nothing to eat, and no place to work... They did not employ us, either. My brother and I both would get water from the public fountain and sell it in bazaars. (...) They would give children 200 grams of bread a day. My mother would hang the bread on the top, we would just keep looking at it. If my mother gave us a bit, we would eat it. If she did not, we would not! If you ate it in one go, you would get hungry later. She would give it to us little by little so that we would not finish it. Then, we went to steppes. They were sowing watermelon seeds. When matured, they would become very red, and we would eat them. We would give our dresses to Uzbeks and exchange it with pitta bread. Eventually, we were out of outfits to give. Uzbeks would exchange two pitta bread with one quilt."

Among Crimean Tatars who survived in Uzbekistan, there were also people who wanted to pursue their higher educations. However, the applicants, were subjected to violence against their claims. Nuzet Omerov (Akmescit, 1931) had repeatedly written and sent letters to Moscow, stating that he wanted to continue his education:

Vasfiye HANIM
1932. Aluşta

"I wrote a letter stating that 'I graduated from school. My father is in the war, and I want to study here. I want to pursue my education in an institute and study.' I wrote a letter, and I also verbally said it. There was no reply. I wrote 10 letters, one after another.Then, they called me to the military station. They showed me all my letters, and badly beat me up telling me not to write such letters."

Despite all difficulties, Crimean Tatars tried to pursue their education. Studying was important for them, and only after Stalin's death, they had the opportunity to continue their higher education. Despite all difficulties Crimean Tatars experienced, Abdulhamit Abdullahoglu (Sudak, 1937) pursued his education:

"I started first-grade in primary school in 1946. Since there were no Russians where we lived, there was no Russian school, either. I finished tenth-grade in 1955. Then, I moved to Samarkand to study. The distance between Samarkand and our location was about 150 kilometers. I started university there. It was called Trade Institute. I graduated in 1957. After my graduation, I began to live with my uncles in Tashkent."

Madam Vasfiye (Alushta, 1932) is only one of the many Crimean Tatars who could not go to school due to their life challenges:

"No, I could not study because there was no food to eat. I would just go to cotton picking bare feet. They would give us a small pitta bread. I would put that little pitta under my armpit and run to my mother. My mother would cut it into pieces and give a piece to each of us. You either study or starve to death. Afterwards, I became friends with Uzbek girls. They would bring me food from their houses since we were friends. They took care of us like that. What would the government give us? They are all lies, just lies! They provided us absolutely nothing."

Crimean Tatars were scattered in many regions and fell apart. Nevertheless, they were trying to protect their identity in places they were exiled. Madam Vasfiye (Alushta, 1932) narrates:

"They arrested my father and put him in prison. He passed away, we could not see him at all. My father died when he was 75 years old. We could not see him. He was buried in the cemetery of Cankoy. We did not see our father nor our elder brother. We had no other man in our family. Then, I became a young lady (maiden) in 1950. Uzbeks came to my mother and ask for my hand in marriage. They said 'Let her marry, let her marry!' Many Tatars got married to the Uzbeks. But my mother said 'No, I will not let my daughters marry Uzbeks. One day, Tatars will eventually return to Crimea. Uzbeks would not go anywhere. I will only allow my daughter to marry a Tatar, no matter if he is a beggar.' She did not allow us to marry Uzbeks. Then, my mother let me marry a young Tatar in 1950. Thank Allah, that is how we lived. We lived on, we did everything. I have six children."

Zemine Adci, born in 1934 in Eskikirim, narrates the difficulties she encountered during the exile which began with the Ural and continued in Uzbekistan:

"When we were deported from Crimea, I was just eight years old. We lived in the Ural about three or four years. I could not study. My mother's brother was living in Uzbekistan. Both my father and grandmother died. Only my mother and six children were left. One of them also died in the Ural. Then, my mother took us to Uzbekistan in a severe cold of the winter..., to his brother's place. Those days, we were giving signatures. A commander would check Tatars. He would control us whether we escaped or not. We would go to give a signature to that commander on a monthly basis. Later on, my mother got us and escaped. We could not find anything to eat... only a few potatoes. We cooked, dried and ate them, we went to Uzbekistan eating potatoes. When we arrived in Uzbekistan, we began to beg for help. In the end, a nice and kind Tatar provided us a shelter in Uzbekistan."

Crimean Tatars tried to survive in misery, caused by the Soviet Union, in regions where they were exiled. In 1953, after the death of Stalin, who forced them to exile and attempted to perish, Crimean Tatars were able to take back some of their rights, and were able to initiate their struggle to return to Crimea.

Avdet
The Return

"Vatana hasret ölenlerin Allah öbür dünyada yolunu açık etsin."

Sündüs İbrahimova (1928, Sudak)

"May Allah speed those who died with homesickness on their journey in the Hereafter"

Sundus Ibrahimova (Sudak, 1928)

Sovyetler Birliği, Kırım Tatar halkını vatanından koparıp sürgün etmiş ancak bununla yetinmemişti. Kırım Tatar adının kullanımı dahi 1980'lerin sonuna kadar yasaklı olarak kaldı. Bir kültür soykırımına da uğrayan Kırım Tatarları, Sovyetler Birliği tarafından tarihten de silinmeye çalışıldılar. Kitaplarda, resmî evraklarda ve dahi tüm neşriyatta Kırım Tatar adının anılması yasaktı. Hâlihazırda var olanlardan da Kırım Tatar adı çıkarıldı. Sovyetler Birliği bununla, yok etmeye çalıştığı Kırım Tatar halkının "hiçbir zaman var olmamasını" amaçlıyordu. Kırım'daki tarihî eserler de Sovyetler Birliği tarafından tahrip edildi. Kırım Hanlığı'nın başkentindeki Geray Hanedanı'nın ikâmetgâhı olan Hansaray'ın haziresi dışındaki tüm Müslüman mezarlıkları yok edildi. Kütüphanelerdeki tüm Kırım Tatarca neşriyât toplanarak yok edildi. Sürgün sonrası boşalan Kırım Tatarlarının evlerine Ruslar ve Ukrainler yerleştirildiler. Bahçesaray ve Canköy hariç tüm Kırım Tatarca yer isimleri Rusçalaştırıldı.[72]

72. Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 462.

The Soviet Union, having torn the Crimean Tatar people apart from their homeland, exiled them, however, the Soviets were not satisfied with this attempt. Even use of the 'Crimean Tatar' words remained forbidden until the end of the 1980s. Crimean Tatars, who had been subjected to cultural genocide, were tried to be annihilated from the history by the Soviet Union. Referring the name of Crimean Tatar in books, official documents, and in all publications was banned. The word 'Crimean Tatar' was also removed from all the existing documents in which it was used. With this initiative, the Soviet Union aimed to delete Crimean Tatar people from the history and make as if 'they had never existed'. Historical artifacts in Crimea were also destroyed by the Soviet Union. Except for the preserved ones in Hansaray, which was the residence of the Giray Dynasty in the capital of the Crimean Khanate, other Muslim cemeteries were destroyed. All Crimean Tatar publications in libraries were collected and swept away. Russians and Ukrainians were placed in Crimean Tatars houses after the deportation. All of the Crimean Tatar places' names were converted to Russian, except for Bahcesaray and Cankoy.[72]

72. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", p. 462.

Edaye MURATOVA
1936. Altuşa

Kırım Tatarlarının adına ve tarihine yapılan bu tahrifler öyle bir boyuta ulaşmıştı ki Sovyetler Birliği'ne göre Kırım Tatarlarının doğacak çocukları bile hain ilan edilmişti. Edaye Murtazayeva (1928, Bahçesaray), anlatıyor:

"Şimdi ne yapıyorlar biliyor musunuz? Bizim çocuklar onlarla beraber okuyorlar. Öyle bir kitap yazıyorlar ki sanki bizim çoluk çocuğumuz hepimiz hainiz. O yazıları gördünüz mü? Ben televizyonda gördüm. Rusların hazırladığı kitaba göre çoluk çocuğumuz, hatta onlardan türeyecek soylarımız hain olacakmış."

These distortions made against the names and history of Crimean Tatars reached such a dimension that; according to the Soviet Union, even the future-born children of Crimean Tatars were declared as traitors. Edaye Murtazayeva (Bahcesaray, 1928) narrates:

"You know what they were doing back then? Our children were in the same class as theirs. They wrote such books that as if all families, we were all traitors including our children. Have you ever seen those texts? I saw them on the television... According to the book prepared by Russians, all our family, even our descendants would be called traitors."

Hüsniye SETKALİYEVA
1927. Balaklava

Kırım Tatarları 1783 senesinde Kırım, Rusya İmparatorluğu tarafından ilhak edildiğinden beri baskı altında yaşıyorlardı. Bu baskıların amacı Kırım Tatarlarını göçe zorlamak yahut sindirmekti. Sovyetler Birliği'nde de bu politika değişmemişti. Kırım Tatarları, Kırım'ın Slavlaşmasının önündeki en büyük engeldi. Bu sebeple Kırım Tatarlarının tüm millî ve tarihî eserleri yok edilmeye çalışılıyordu. Nuri Yusufoğlu (1931, Balaklava), Rusya İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği'nin bu asıl niyetini açık bir şekilde anlatıyor:

"Bizim gençler söylendiler: 'Biz Kırım Tatarıyız. Biz Özbek Tatarı değiliz.' Orada Ermeniler, çeşit çeşit milletler vardı sonra o gençler dedi ki: 'Özbek Tatarı değiliz, bize Kırım gerek, biz Kırım'a döneceğiz.' O zamanlar Kırım'da Ruslar yaşıyordu. Hükûmet evlerimizi Ruslara satmıştı. Bizden kim hain olacak? Hepimiz dünyada zorla yaşıyorduk. Nasıl hainlik? Hainlik Rusların kendisindeydi. Bunu Tatarlara yüklediler, oysa Tatarlarda hainlik yoktu. Şimdi bunu, savaş zamanında söylüyorlar. Benim bildiğim kadarıyla bu her millette oluyor, olmayan yok ama hainliğin çoğu Rusların kendisinde oldu. Neden çıkardılar, niçin çıkardılar biliyor musunuz? Söyleyeyim mi? Ruslara Kırım lazımdı. Kırım'ı boşaltıp yerlerine Rusları doldurmak gerekiyordu. Bizi Kırım'dan bunun için çıkardılar."

Crimean Tatars were living under pressure since Crimea was occupied by the Russian Empire in 1783. The purpose of this oppression was to enforce Crimean Tatars to migrate or suppress them. This policy did not change in the period of the Soviet Union. Crimean Tatars were the main obstacle on the Slavization of Crimea. Thus, all the national and historical artifacts of Crimean Tatars were trying to be destroyed. Nuri Yusufoglu (Balaklava, 1931) clearly explains the real intention of the Russian Empire and the Soviet Union:

"Our youngsters complained; 'We are Crimean Tatars. We are not Uzbek Tatars.' There were Armenians and several other nations there. Then the youngsters said; 'We are not Uzbek Tatars, we want Crimea, we will go back to Crimea.' Russians were living in Crimea back then. The government had sold our houses to Russians. Who among us would be a traitor? We were all barely surviving. What treachery? Treachery was the Russians themselves. Russians burdened it on Tatars, whereas there was no treachery among Tatars. They said it during the war period. As far as I know, it happened among all other nations back then, there was not a single nation that did not experience these, but the majority of the treachery was among the Russians themselves. You know why they fabricated such a thing? Let me tell you that. Russians needed Crimea. They needed to clear off Crimea and settle the Russians there. That's why they deported us from Crimea."

1927 senesinde Balaklava'da doğmuş olan sürgün kurbanlarından Hüsniye Setkaliyeva Kırım'da evlerinin Ruslara verildiğini ve onların da artık Kırım'ı sahiplendiklerini söylüyor:

"Yok, bir yere gidemiyorduk. Sovhoz olduğu zaman, on yıl boyunca Taşkent'ten başka bir yere gitmemize izin vermediler. On yıl sonra izin verdiler Kırım'a gitmeye. (...) İzin çıktı ama yine de Ruslar, Kırım'ı vermediler. Ruslar vermiyor Kırım'ı. Onlar sahiplendi. Kendi evimize sokmadılar. Evlerimizi, bizim evlerimizi başka insanlara verdiler. Evlerimiz duruyordu. Gördüm evimizi ancak orada artık Ruslar oturuyor."

Sürgünden sonra Kırım Tatarlarının evlerine Ruslar yerleştirilmişti. Vatanına geri dönenler evlerini geri alamamış ve Kemal Fukala (1937, Aluşta) gibi sadece evlerini uzaktan seyretmekle yetinmişlerdi.

"Ben, 'Beş dakika girip göreyim.' dedim. 'Olmaz' dedi. Benden korktu. Ya evime girer de çıkmazsa ya beni döverse diye mi, düşündü bilmiyorum. Onun aklından ne geçti bilmiyorum ama ben onu gördükten sonra bir daha oraya gitmedim."

Husniye Setkaliyeva, who was born in Balaklava in 1927, says that her house in Crimea was given to Russians, and they had adopted Crimea:

"No, we were not able to go anywhere. When we were in Sovkhoz, for ten years, we were not allowed to go anywhere other than Tashkent. After 10 years, we were allowed to go to Crimea. (...) We had permission, but Russians did not give Crimea back. Russians did not give Crimea back. They adopted Crimea. They did not even let us step in our own houses. Our houses..., They gave our houses to other people. Our houses were there. I saw my house, but Russians are living there now."

After the exile, Russians were placed in Crimean Tatars' houses. People who returned to their homeland, as Kemal Fukala (Alushta, 1937), could not reclaim their houses, and were only able to watch their houses from a distance.

"I said; 'May I just take a look inside for five minutes'. He said 'No'. He got scared of me. I do not know, he might have thought that I might enter and not get out or maybe that I would beat him up. I do not know what he had in his mind, but after I saw him there, I never went back to that place."

Fatima CEMALEDİNOVA
1929. Kefe

1929 senesinde Kefe'de doğmuş olan Fatima Cemaledinova da evine döndükten sonra Ruslarla karşılaştığını anlatıyor:

"Evimiz Kefe'de duruyor ama bize vermediler. Orada şu an Ruslar yaşıyor ve gitsek bile bizi içeriye almayıp kapıdan kovuyorlar. 'Burası sizin eviniz değil, bizim evimiz.' diyorlar. Biz orada doğduk, büyüdük. Babamız bu evde öldüğünde 1929 senesiydi. Annem Otuz köyünde doğmuş, babam ise Kefelidir. Biz çocuktuk. Bir türlü çaresini bulamadık."

1937 senesi Aluşta doğumlu olan ve vatanından 7 yaşında koparılıp sürgün edilen Zevri Nusret de doğup büyüdüğü eve bir daha ayak basamamış:

"Özbekistan'da uzun süre yaşadık, güzel bir yerdi ama tam anlamıyla vatan değildi. O zamanlar gidip Kırım'dan ev almak istesek, ev vermezlerdi. Bazı insanların evini yıktılar ama babamın evi yıkılmadı. Evin duvarları taştan, dağ taşlarından yapılmış. Sekiz odalı, iki kat ve hiçbir yeri bozulmamış. Ruslar oturuyor. Ben gittiğimde içeride karısı vardı. O zamanlar kim evini görmeye gitse Ruslar izin vermezdi. Bizim evde oturanlar da öyleydi. Rus, isterse bir ay otursun isterse iki ay otursun evini vermezdi."

Vasfiye Hanım (1932, Aluşta) ise diğer Kırım Tatarlarının aksine doğduğu evi yeniden görebilmiş ve oğlu Turgut ile gezebilme şansına sahip olmuş:

"Büyük Lambat'ta Aluşta ilçesinde evimiz duruyor. Turgut evimizi görmeye gitti. Evimizin yanında cami vardı, cami de duruyor. Evimizde üç Kazak[73] ailesi yaşıyordu. Turgut beni onlarla konuşmaya götürdü. Bizi evde gezdirmek istemediler. Ben doğduğum evi görmek istediğimi söyledim. İzin verdiler ve girdim. Kapımızdaki erikten, incirden yedik. Babamın diktiği ağaçlar, evimiz, her şeyimiz duruyor. Turgut dedi ki: 'Ana, o evi şimdi satsalar alırım.' Denizin kıyısında bizim ev yani yeri çok güzeldir. Evimiz duruyor..."

Seyitabla Mahmutoğlu (1930, Bahçesaray) vatanına dönüp doğduğu evine girdiğinde hissettiklerini gözü yaşlı anlatıyor:

"Ben 1968 senesinde geldim Yalta'ya. Oradan Bahçesaray'a gittim. Evimize girdim. Biri girmeme engel olacaktı ama diğeri izin verdi. Bahçesaray'a gelip evimize girince boğazımda bir şeyler düğümlendi, gözlerim yaşardı. Bir gün durup döndüm. Oturamadım. Yüreğim el vermedi. Bizim evimizde şu anda üç aile yaşıyor."

73. Kırım Tatar halk ağzında "Kazak" sözü Rus manasına gelmektedir.

Fatima Cemaledinova, born in Kefe in 1929, narrates that she came across Russians after she returned home:

"Our house is in Kefe, but we could not reclaim it. Now, Russians live there, and even if we go there, they do not let us in, and chase us away. They say 'This is our house, not yours.' We were born and grew up there. It was the year 1929 when our father died in that house. My mother was born in Otuz village, but my father was from Kefe. We were children back then... We could not find a way out."

Zevri Nusret, who was born in Alushta in 1937, ruptured and deported from his homeland at the age of seven, could not enter the house where he was born and raised:

"We lived in Uzbekistan for a long time. It was a beautiful place, but it was not exactly homeland. Those days, if we wanted to get a house from Crimea, Russians would not allow it. They demolished some people's houses but my father's house was not destroyed. The walls of the house was made of stones collected from the mountains. It had eight-rooms, two floors, and in intact conditions. A Russian family was living in there. When I went there, his wife was inside. Russians would not allow anyone who wanted to visit their houses, just as the family living in our house. Russians would not give their house, no matter if they lived one month or two.

Unlike other Crimean Tatars, Madam Vasfiye (Alushta, 1932) was able to see her own house again, and had the chance to get inside with her son, Turgut:

"Our house was still standing in Great Lambat in Alushta. Turgut went to visit our house. There was a mosque next to our house, the mosque was still standing. Three Kazak[73] families were living in our house. Turgut got me to talk with them. They did not want to show us around. I told them that I wanted to see the house that I was born. They allowed me to do so, and I stepped in. We ate some plums and figs from the trees in our yard. They were the trees that my father had planted, our house and everything was still standing. Turgut said; 'Mother,

73. The word 'Kazak (Cossack)' refers to 'Russian' in Crimean Tatar language.

Sündüs İBRAHİMOVA
1928. Sudak

Sürgünden önce kimi köylerde Kırım Tatarları, Ruslarla iç içe yaşıyordu. Aralarında bir husumet olmamıştı. Öyle ki Kırım Tatarları ile birlikte yaşamış olan kimi Ruslar, haksız yere hain yaftasıyla sürülen eski komşularının evlerine girmesine izin veriyor hatta bir gece misafir ediyorlardı. Nuri Yusufoğlu (1931, Balaklava), evlerini ziyaret edebildiklerini söylüyor:

"O zamanlar Ruslar yaşıyordu. Biz geldiğimizde Ruslar vardı, başkası yoktu. Hükûmet evimizi Ruslara satmıştı. Evimize geliyorduk. Bir gece kalıyor sonra da dönüyorduk. Bizim köyün Ruslarıydı onlar. O yüzden bize bir şey demezlerdi. Bizi tanıyorlardı."

In some villages, Crimean Tatars and Russians were living together before the exile. There was no animosity among them. In fact, some Russians who had lived together with Crimean Tatars allowed their old neighbors, who were unjustly exiled and labeled as traitors, to enter their houses, and they even hosted them a night. Nuri Yusufoglu (Balaklava, 1931) says that they were able to visit their home:

"Back then, Russians were living in our house. When we arrived, Russians were there, no one else. The government had sold our houses to Russians. We were coming to our house, staying one night and returning. They were the Russians of our villages. Thus, they would not say anything to us. They knew us very well."

1940 senesi Bahçesaray doğumlu olan Münire Abdurrahimova gibi pek çok Kırım Tatarı ufak yaşta evlerinden, köylerinden çıkarılmıştı. Buna rağmen Kırım Tatarları vatanlarını asla unutmadı:

"Doğduğum ev yok. Onu yıkıp Dom Kulturı (Kültür Evi) yaptılar. Evimiz yolun kenarındaydı. Köyün içinde biraz dolandım ve hatırlamaya başladım. O vakitler üç buçuk yaşında küçük bir çocuk olsam da aklımda yer etmiş birkaç şey vardı. O yerleri daha ilk gelişimde tanıdım, hatırladım."

Kırım'a dönmelerine karşın uzun süre kalamayanlar vatanlarına duydukları hasreti oradan getirdikleri toprak ve su ile gidermeye çalışıyorlardı. Sündüs İbrahimova da (1928, Sudak), o Kırım Tatarlarından biriydi:

"Doğduğum eve biri götürdü. Merhametli bir adam bizi arabasına alıp 'Hadi ben sizi götürüp köyünüzü göstereyim.' dedi. Kızımla birlikte binip gittik ama evimiz o bıraktığımız ev değildi. Sadece temeli kalmış. Şimdi burada bir çeşme var. Bizim çocukluğumuzda çeşme yoktu. Tepesinde büyük de bir musluk var. Yüreğim kabardığı için o çeşmeye gidip bir kere de olsa elimi yıkayıp ağzıma su koymadım. Beni getiren adam bir şişe su aldı. Kırım'dan geldikten sonra köyümüzün adını anarak o suyu içtim. Yüreğim kabardı, kendimi tutamadım. Vatana hasret ölenlerin Allah öbür dünyada yolunu açık etsin."

I will buy this house if they would sell it now.' Our house is just on the seaside, I mean, its location is very nice. Our house still stands..."

After she returned to her homeland, Seyitabla Mahmutoglu (Bahcesaray, 1930) narrates in tears what she felt when she stepped in the house where she was born:

"I came to Yalta in 1968. Then, I went to Bahcesaray. I entered our house. A person was going to stop me from entering, but the other person let me in. When I came to Bahcesaray and saw our house again, something got stuck in my throat, my eyes filled with tears. I stayed one day there and returned. I could not stay there. My heart could not bear it. Currently, three families are living in our house."

Many Crimean Tatars such as Munire Abdurrahimova, born in Bahcesaray in 1940, were deported from their homes and villages at a very young age. Nevertheless, Crimean Tatars never forgot their homeland:

"The house I was born does not exist anymore. They demolished it and built a Dom Kulturi (Culture Home). Our house was on the roadside. I walked around a little in my village, and began to remember. Although I was just a three and a half year-old girl those days, there were a few things that I was able to remember. I recognized, remembered those places during my first visit."

Sürgünden sonra Kırım Tatarlarının evlerine yerleştirilen Rus aileler Kırım'ı çoktan benimsemişlerdi. Kırım Tatarlarını kendileri için bir tehdit olarak görüyorlar ve dönmelerini istemiyorlardı. 1926 senesinde Akyar'da doğmuş olan Şasniye Hasanova gibi birçok Kırım Tatarı, döndüklerinde Rusların kötü muamelelerine maruz kaldılar:

"Kırım'a göndermediler. Sonra Stalin öldüğünde izin verildi. Kırım'a geldiğimizde ise oradaki Ruslar bizi kabul etmediler. Onlar bize 'Nereden geldiyseniz oraya dönün.' dediler. Hâlâ bugün bizi kovuyorlar. İnsanlarımızı bozkır tarafına kovdular.

1988'de herkesi kaydetmişlerdi. Biz 1990'da geldik. Kaydımızı yaptılar ama eskiden bizim oturduğumuz yerlerde artık Ruslar oturuyordu. (...) Bizim köyde şimdi çok sayıda Rus oturuyor. Çok az da Kırım Tatar aile yaşıyor. (...) Evimizin olduğu yeri gördüm ama orada evimiz durmuyordu. Savaş zamanında yıkılmış. Bu yüzden Canköy'den ev satın aldık. O tarafa göndermediler bizi."

Vatan toprağı Kırım Tatarları için kutsaldı. Öyle ki nerede olursa olsunlar bir avuç vatan toprağının bile kendilerine iyi geleceğini düşünüyorlardı. Rüstem Abkairov'un (1930, Yedikuyu) yaşadıkları bunun en açık örneklerinden:

"Doğduğumuz evi ve köyleri yok ettiler. İki evimiz vardı. Biri, Salın köyünde diğeri Hocalı köyündeydi. İki evimizi de sürgün sırasında yıktılar. 1972'de Özbekistan'da yaşarken annem dişlerinden hastalandı. O sıralarda ben ablamla Kırım'a gelmek istedim. Kırım'a geleceğim zaman annem, 'Rüstem, Kırım'a ulaşırsan bizim yaşadığımız evin temelinden bir avuç toprak alıp getir bana.' dedi. Kırım'a evimizin olduğu yere geldim ama ev bozulmuş, bir iki taşı kalmıştı. Bir temel vardı. O temelin altından toprak aldım. Anneme getirdiğimde annem toprağı suda eritip ağzını çalkaladı. Ağzını çalkalamasıyla hastalığı iyileşti."

Although they returned to Crimea, people who could not stay for a long time in Crimea were trying to satisfy their homeland yearning with the soil and water they brought from there. Sundus Ibrahimova (Sudak, 1928) was also one of those Crimean Tatars:

"Someone took me to the house where I was born. A good humane person took us on his vehicle and said that; 'Let me drive you to your village and show you around.' My daughter and I both got on the vehicle and went there, but it was not the house that we left behind. There was only its construction foundation. There is a fountain there now. There was no fountain in my childhood. There is a big faucet on top of it. Since my heartfelt nauseated, I did not even wash my hands and put a single drop of water in my mouth from that faucet. The person who brought me here got a bottle of water. After I came back from Crimea, I drank that water reciting my village's name. My heart felt nauseated, I could not refrain myself. For those who died with homesickness, May Allah speed them on their journey in the Hereafter."

The Russian families who were placed in Crimean Tatars' houses after the deportation had already adopted Crimea. They would consider Crimean Tatars as a threat for themselves and did not want them to return. Many Crimean Tatars such as Shasniye Hasanova, born in Akyar in 1926, were exposed to the bad treatments of Russians when they returned:

"Russians did not allow us to go to Crimea. Permission was given when Stalin died. This time, the Russians living in Crimea did not accept us when we arrived there. They said; 'Go back to where you came from.' They still do not want us, even today. They drove our people out to the steppe.

Naile KUROJ
1930. Aluşta

Kırım'dan sürgün edilen Kırım Tatarları, yıllar sonra yaşadıkları yerdeki düzenlerini, evlerini, işlerini bırakıp Kırım'a dönüyordu. Kırım'da yeni bir hayat kurmak hiç de kolay olmayacaktı. Naile Kuroj'un (1930, Aluşta) yaşadıkları bu gelecek kaygısını gösteriyor:

"Benim eşimin şeker hastalığı vardı. Korkuyordu. Herkes gidiyor, biz de gidiyoruz. Benim işim yok. Malım mülküm yok. Orada nasıl hayat kuracağız. Bir daha nasıl ev yapacağım diye korkuyordu."

They registered everyone in 1988. We came back in 1990. They registered us, but Russians were living where we used to live. (...) 'There are many Russians living in our village now. There are only a few Tatar families.' (...) I saw the location of our house. But our house was not there anymore. It was ruined in the time of war. So, we bought a new house in Cankoy. They allowed us to get a house in that region."

Homeland was something sacred for Crimean Tatars. It was so sacred that no matter where they were, they would consider a handful of homeland soil to sweeten them up. Rustem Abkairov (Yedi-Kuyu, 1930) is one of the most obvious examples of this:

"They destroyed our villages and houses we were born. We had two houses. One of them was in the

Rıza FAZIL
1928. Karasubazar

1932 senesinde Akmescit'te doğmuş olan Eskender İbrahimoğlu gibi kimi Kırım Tatarları ise döndüklerinde ne evlerini ne de köylerini bulabilmişti:

"Yok, bizim köy yok artık. Bizim köy denize yakındı fakat bizim köyden bir şey kalmadı şimdi. Bir tek kuyusu var. Başka bir şey kalmamış."

Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin başına geçen Nikita Hruşçov, 24-25 Şubat 1956 tarihlerinde yapılan Komünist Partisi'nin XX. Kongresi'nde Stalin devrinde gerçekleştirilen sürgün ve zulümleri ifşa etmiş ancak Kırım Tatarlarından ve Ahıska Türklerinden bahsetmemişti. Sürgün edilen diğer halklara vatanlarına dönme izni verilirken Kırım Tatarlarına, Ahıska Türklerine ve Volga Almanlarına bu hak tanınmadı. Kırım Tatarlarına sürgün edildikleri yerlerde bazı sınırlı tavizler verilse de halk olarak yok sayılmaya devam edildiler. Bu tavizlerin en başında Kırım Tatarlarına dayatılan ve özel iskân denilen "sürgün edilen yerden ayrılmama" rejiminin kaldırılması geliyordu. Vatanlarına dönmelerine izin verilmese de Kırım Tatarları en azından sürgünde kendi akrabaları ile bir araya gelme imkânı bulmuşlardı. Kırım'a dönmek ise hâlâ daha yasaktı.[74]

Seyyar Esatov da (1928, Aluşta) ancak Stalin'in ölümünden sonra başka bir yere göç etmeye izin verildiğini özellikle belirtiyor:

"Stalin öldükten sonra yerleşmeye izin verdiler. Stalin öldükten sonra başka yerlere gitmek mümkün oldu. Bir yerden bir yere göç etmek mümkün oldu."

Ülker Cemilev de (1938, Yedikuyu) Kırım'a dönmeye izin verilmediğini anlatıyor:

"Kendi vatanımıza bizi göndermediler. Başka yerlere, rayonlara gönderdiler. Mesela benim doğduğum köyden dört bir yana dağıttılar bizi. Gitmeye kalksan ruhsatsız izin vermiyorlardı. Gitsen ev vermiyorlardı. Stalin öldükten sonra bize izin vermeye başladılar."

Kırım Tatar edebiyatçısı Rıza Fazıl (1928, Karasubazar) ancak 1956 senesinden sonra Kırım Tatarlarının kültürel faaliyetlere başlayabildiklerini anlatıyor:

"1956 senesinden sonra biraz kolaylık oldu. Sürgün edilen başka halklar vatanlarına döndü. Kırım

74. Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 462.

village of Salin, and the other one was in Hocali. Russians destroyed both of our houses during the deportation. In 1972, my mother had a teeth problem when we were living in Uzbekistan. In those days, I wanted to visit Crimea with my elder sister. My mother told me 'Rustem, if you arrive in Crimea, bring me a handful of soil from the ground of the house where we used to live.' I came to Crimea where our house was, but the house had been ruined, and only a few stones were left. There was only its foundation left. I got some soil from the bottom of that foundation. When I gave my mother that soil, she melted it in water and gargled it. As soon as she gargled, she got cured."

Crimean Tatars, who were deported from Crimea, were returning to their homeland leaving their houses, lifestyles, and businesses behind in the places where they spent their years. It would not be so easy to build a new life in Crimea. What Naile Kuroj (Alushta, 1930) had gone through proves this concern for the future:

"My husband was a diabetic patient. He was afraid. Everyone was leaving, so were we... He was scared and saying that 'I neither have a job nor a property' and was asking 'How do we start a new life there? How can we build a new house again?"

Some Crimean Tatars such as Eskender Ibrahimoglu, who was born in Akmescit in 1932, could find neither their homes nor villages when they returned:

"No, our village had already been gone. Our village was close to the seaside but there was nothing left from our village. There was only water well left. There was nothing else."

In the Communist Party XX. Congress held on February 24-25, 1956, Nikita Khrushchev, who headed the Communist Party of the Soviet Union after the death of Stalin, disclosed all the deportations and tyrannies of Stalin; however, he did not mention anything about Crimean Tatars and the Meskhetian Turks. In this Congress, while other deported peoples were allowed to return to their homelands; Crimean Tatars, Meskhetian Turks, and Volga Germans were not granted with this right. Although some limited concessions were granted to Crimean Tatars, their recognition as a nation was continued to be ignored. Among the concessions, the major one was the removal of the regime imposed on Crimean Tatars, known as a particular

Tatarları ise dönemedi. 1957 senesinde Lenin Bayrağı gazetesi çıkmaya başladı. Haftada bir kere radyo yayınları başladı. (...) 1957 senesinden sonra ben de Lenin Bayrağı'na katılıp kendi edebî dilimizi öğrenip, gençlerle beraber tarihimizi ve medeniyetimizi öğrenmeye başladım. Gazete çıktıktan ve radyo yayınları başladıktan sonra medeniyetimizi ve kültürümüzü yeniden canlandırmaya başladık."

Sovyetler Birliği'nde 1956 senesinden itibaren "destalinizasyon" adı verilen süreç başlamıştı. "Destalinizasyon"; Iosip Stalin'in ardından Sovyetler Birliği Genel Sekreteri olan Nikita Hruşçov tarafından selefi zamanında yapılan uygulamaların tasfiye edilmesiydi. Bu süreçte Kırım Tatarları ilgili makamlara ve idarelere millî haklarını talep eden dilekçeler gönderdiler. Bu dilekçeler şahsî olduğu gibi toplu halde de yazılmaktaydı. Kısa süre sonra da organize bir hâle geldi. Dilekçelerin takip edilmesi için Moskova'ya Kırım Tatarları arasından heyetler gönderildi. Dilekçe yazımıyla başlayan, Moskova'ya heyetler gönderilmesiyle devam eden ve "Kırım Tatar millî hareketi" olarak adlandırılan bu faaliyetler halkın desteğini alarak yaygınlaştı. 1960ların ortasından itibaren Kırım Tatarları arasında milliyetçi genç kadroların yetişmesi ile birlikte millî hareket daha radikal bir karaktere bürünerek Sovyetler Birliği rejiminin aleyhinde çalışmaya başladı. Bu tarihe kadar Kırım Tatarları haklarını talep ederken Kırım Tatar komünistlerinin ve savaş kahramanlarının önderliğinde rejime sadakatlerini vurguluyorlardı.[75]

75. Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 462-463.

settlement called 'obligatory residence within the region of exile.' Even though Crimean Tatars were not allowed to return to their homeland with this concession, they just had the opportunity to come together with their relatives when they were still in the exile. Returning to Crimea was still forbidden.[74]

Seyyar Esatov (Alushta, 1928) states that they were allowed to move to other places only after Stalin's death:

"After Stalin's death, they allowed us to settle. After Stalin died, it was possible to go somewhere else. Moving out from one place to another was then possible."

Ulker Cemilev (Yedikuyu, 1938) also narrates that returning to Crimea was not allowed:

"The government did not allow us to go back to our homeland. They sent us elsewhere, to the Rayons. For instance, they scattered us away from the village where we were born. If you attempted to return, they would not allow you to move without a permit. If you went back, there was no place to stay. After Stalin's death, they began to issue permissions."

The Crimean Tatar literary writer, Riza Fazil (Karasubazar, 1928), narrates that Crimean Tatars were able to initiate their cultural activities only after 1956:

"Things got a little easier after 1956. The people of other exiled nations returned to their home-

74. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", p. 462.

Server İBRAHİMOV
1935. Bahçesaray

Kırım Tatarları sürgün edildikleri yerlerde yaşadıkları sefalete rağmen vatanları için ellerinden geleni yapmaya hazırdılar. Millî hareketin iştirakçilerinden Ferit Abdullayev (1927, Sudak) o günlerde Moskova'ya hangi şartlarda temsilci gönderdiklerini anlatıyor:

"Biz Kırım için, millî hareket için para topluyorduk. Bütün köyleri ev ev gezip para topluyorduk. Kimisi beş gümüş[76] kimisi bir gümüş veriyordu. Bu şekilde toplayıp Moskova'ya temsilci gönderiyorduk."

76. Kırım Tatarları arasında "gümüş" tabiri Ruble anlamında kullanılmaktadır.

lands, but Crimean Tatars could not. The Lenin Flag newspaper began to be published in 1957. A radio program began to broadcast once a week. (...) After 1957, I also joined in the Lenin Flag, learned our literary language and began to get into our history and civilization together with the youngsters. After publishing the newspaper and broadcasting a radio program, we began to revive our civilization and culture again."

Since 1956, process called 'Destalinization' had been initiated in the Soviet Union. In the period of his predecessor, the 'Destalinization' was the disbandment of the applied practices by the Secretary-General of the Soviet Union, Nikita Khrushchev (Hruşçov) who was the successor of Joseph Stalin. In this process, Crimean Tatars sent many

Ayşe KADİROVA
1935. Karasubazar

Rasim Emurlayev (1939, Yedikuyu), millî harekete katılanların yaşadığı zorlukları anlatıyor:

"Millî meseleleri konuşuyorduk. Abimle birlikte millî mesele için insanlar toplayıp 'Kırım'a dönmek gerek!' diye konuşuyorduk. Sonra Kırım'a geri dönmenin yolunu araştırdığı için ağabeyimi işten çıkardılar. İşten çıkarırken de 'Sen, Sovyet hükûmetine karşı işlere giriştin.' dediler. (...) Moskova'ya temsilci göndermek için para topluyordum. Sürekli Moskova'ya insanlar gönderiyorduk. Benim bir Kâzım amcam vardı. O da Moskova'ya gitti. Moskova'da onu dövdüler."

Sovyetler Birliği rejimi aleyhindeki Kırım Tatarları tutuklanıyor ve millî hareket mensupları çeşitli baskılara maruz kalıyordu. Buna karşın Kırım Tatar millî hareketinin bastırılamayışı ve hatta daha da geniş çevrelere yayılarak devam etmesi, Sovyetler Birliği'nin 5 Eylül 1967'de Kırım Tatar adını kullanmaksızın "Kırım'da yaşamış Tatar milletinden yurttaşlar" ifadesiyle Kırım Tatarlarına haklarını bir kararnâme ile iade etmesini sağladı. Her ne kadar bu kararnâmede Kırım Tatarlarının diğer vatandaşlar gibi Sovyetler Birliği'nin herhangi bir yerinde yaşama hakkına sahip olduğu belirtiliyorsa da halka açıklanmayan başka bir kararla Kırım'ın hariç tutulduğu belirtilmiştir. Kırım Tatarları ilan edilen kararnâmenin ardından Kırım'a dönmeye başladılar. Binlerce Kırım Tatarı aileleriyle birlikte Kırım'a geldiklerinde burada şiddetle karşılandı ve zorla vatanlarından dışarı çıkarıldı. Kırım Tatarlarına, Kırım'da yerleşim izni verilmiyordu. Kırım'dan çıkarılmaya direnenler ise fiziksel şiddete maruz kaldılar.[77]

1925 senesi Bahçesaray doğumlu Server İbrahimov bu kararnâmenin ilanından sonra Kırım'a geldiğinde yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

"1968 yılında Kırım'a gitmeye heves ettim. Evimize gittim fakat beni almadılar. O zamanlar iş de yoktu. Kırım Tatarı olduğunu anladıklarında hiç kimse iş vermezdi. Aynı sene Özbekistan'a döndüm. Evimi satıp Krasnodar'a göç ettim. Krasnodar'da bir sovhoza işe alırlar ve ev verirlerdi ama Tatar olduğunu söylediğinde işe almazlardı. İş istemeye gittiğin zaman da derlerdi ki:

77. Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 463; Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu, Kırım Tatar Millî Hareketinin Kısa Tarihi, Çev. Hakan Kırımlı, (Ankara: Kırım Türkleri Derneği, 2010), s. 18-19.

petitions to the relevant authorities and administrations and requested their national rights. These petitions were written both collectively and personally. Within a short period of time, it became an organized activity. Crimean Tatar delegations were sent to Moscow to follow these petitions. The activities which initiated with petition writing and continued with sending delegations to Moscow were called 'the Crimean Tatar National Movement', and it became widespread with the support of the Crimean people. From the mid-1960s onwards; as nationalist new generations were raised, the National Movement converted into a more radical characteristic and began to work against the Soviet Union regime. Up until that time, Crimean Tatars would emphasize their loyalty to the regime under the leadership of the Crimean Tatar Communists, while they were demanding their rights. [75]

Although Crimean Tatars faced extreme poverty in the exile regions, they were ready to do their best for their homeland. Ferit Abdullayev (Sudak, 1927), one of the members of the National Movement, narrates under what conditions they were sent as representatives to Moscow those days:

"We were asking for financial support for the National Movement, and for Crimea. We would collect money by visiting all the villages, house by house. Some would donate five silvers[76] , and others would donate only one. We would collect the money in this way and send delegates to Moscow."

Rasim Emurlayev (Yedikuyu, 1939) narrates the challenges the members of the National Movement had gone through:

"We would talk about the national issues. My older brother and I would gather people and tell them 'We should go back to Crimea!' Then, my brother was fired since he was searching for ways to go back to Crimea. When my brother was fired, he was told 'You have started things against the Soviet Government.' (...) I was collecting donations to send a delegate to Moscow. We were constantly sending people to Moscow. I had an uncle, Kazim. He also went to Moscow. People beat him in Moscow."

75. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", pp. 462-463.

76. The 'silver' term refers to the monetary unit, such as 'Ruble, Grivna or Lira', among the Crimean Tatars.

— Sen nereden geldin?

— Özbekistan'dan geldim.

— Dön Özbekistan'a. Burada sana iş yok.

Anne ve babası iyi bir insan tanıdım. O adamın oturma izni verilen yerde bir tanıdığı varmış. O adam sayesinde bana oturma izni verdiler ve iki yıl orada yaşadım. İki yılın ardından rahmetli annem 'Evladım vatan olmadıktan sonra bu yer bize lazım değil, gidelim buradan.' dedi. 'Ya vatan, ya Özbekistan!' dedi. Özbekistan'a döndüm. Annem ve babam Özbekistan'da vefat etti. Bir kardeşim vardı, o da orada vefat etti. Oraya dönünce ev aldım. Hastane inşaatında marangoz olarak çalıştım. Aynı zamanda ayna ve cam keserdim. Bu işlerde çalışmaya devam ettim. Sonra Kırım'da yenilikler oldu. İnsanlara ikamet izni verip ev almak isteyene ev sattılar. Bunun üzerine ben de yirmi yıl sonra geri döndüm. Geldiğimde yeniden ev aldım, ikamet izni de aldım. Dönüp Özbekistan'daki evi sattım, ailemi alıp geldim."

Nedim Kupa (1929, Aluşta), 1967 senesinde çıkan kararnâmeden sonra Kırım'a döndüğünü ancak hiçbir şekilde Kırım Tatarlarının hoş karşılanmadığını söylüyor:

"1967 senelerinde Yalıboyu'na geldim. Gazetede 'Kırım Tatarlarına, vatanlarına dönmeleri için izin verildi.' yazısını gördüm. Sonra biletimi alıp köye gittim. Varınca gördüm ki evler satılıyor. Bir nine 'Ben evi sana satarım.' dedi. Sabah başkanın yanına vardık. Sonra evrakınızı verin bakayım dedi. Baktı, Kırım Tatarıyım. 'Kırım Tatarı olduğun için sana ev yok.' dedi. Başkan, bizde iş de yok yer de yok dedi. Sonra geri döndüm ben de. (...) Kırım Tatarları ile Rusların arasında ne fark var? Biz, Kırım Tatarları nereye gitsek yer yok. Ben çalışmak istiyorum, iş yok. Rusları işe alıyorlar. Ben gitsem, beni almıyorlar. Bize, Kırım Tatarlarına başka gözle bakıyorlar. Nasıl anlatayım? Rusların, Stalin döneminde de önü açıktı. Şimdi de açık. Stalin döneminde bizim önümüz kapalıydı. Şimdi de kapalı. Kırım Tatarlarını sevmiyorlar, Müslümanları sevmiyorlar. Ben işe gidiyorum almıyorlar, başka milletten gitse alıyorlar. Bizi almıyorlar."

1935 senesinde Seyitler'de doğmuş olan ve daha 9 yaşındayken vatanından koparılan Ayşe Kadırova vatanlarına geri dönebilmek için ağabeyiyle millî harekete katıldıklarını anlatıyor:

"Evet, millî meseleler ile uğraştım. Toplantılar yapılıyordu onlara katılıyorduk. Yardım istediklerinde para yardımı yapıyorduk. Millî hareket için

Crimean Tatars opposing the Soviet Union regime were arrested, and members of the National Movement were subject to various types of oppression. On the other hand, the irrepressibility of the Crimean Tatar National Movement and its spread to even wider areas caused the Soviet Union to return the rights of Crimean Tatars with a decree in which Crimean Tatars were addressed as 'Tatar citizens who have lived in Crimea' on September 5, 1967. Although this decree indicated that Crimean Tatars had the right to live anywhere in the Soviet Union, like any other citizens, Crimea was declared to be excluded by another decision which was not made public. Crimean Tatars began to return to Crimea after the announcement of this decree. When thousands of Crimean Tatars arrived in Crimea with their families, they encountered violence, and they were forced to leave their homeland. Crimean Tatars were not allowed to settle in Crimea. Individuals who resisted to stay in Crimea were also subjected to physical violence. [77]

Server Ibrahimov, born in Bahcesaray in 1925, narrates what he had experienced when he arrived in Crimea after the announcement of this decree:

"I had a desire to go to Crimea in 1968. I visited my house there, but the residents did not let me walk in. I had also no job in those days. If people realized that you were a Crimean Tatar, no one would give you a job. I returned to Uzbekistan within the same year. I sold my house and moved to Krasnodar. In Krasnodar, you would get a job in a sovkhoz and get a house, but if you said that you were a Tatar, you would not be employed. When you applied for a job, they would tell you:

77. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", p. 463; Mustafa Abdulcemil Kirimoglu, A brief history of the Crimean Tatar National Movement, Çev. Hakan Kırımlı, (Ankara: The Crimean Turks Association, 2010), p. 18-19.

Firdevs CELALOV
1940. Alusta

Where did you come from?

— I came from Uzbekistan.

— Go back to Uzbekistan, there is no job for you here.

I met a person whose parents were kind. That person had a friend in the office where residential permits were issued. I also got a residential permit with the help of that person, and I lived there for about two years. After two years, my late mother said that 'My son, if a place is not a homeland, that place will not belong to us, let's go from here.' She said 'Either the homeland or Uzbekistan!' I returned to Uzbekistan. My parents passed away in Uzbekistan. I had a brother, and he died there, too. I bought a house in Uzbekistan. I worked in a hospital construction as a carpenter. At the same time, I would

Şevkiye OSMANOVA
1936. Balakava

seyahat edenlere para veriyorduk. Ben Moskova'ya gitmedim, çalışıyordum. Fakat gidenlere yardım ediyorduk. Ağabeyim şoförddü. O da millî harekete katılmıştı. Kırım için seyahat edenlere yardım ediyordu."

Elmira Çelebiyeva (1939, Akmescit) millî harekete katılan anne ve babasını Sovyetler Birliği rejiminin baskıları yüzünden nasıl kaybettiğini anlatıyor:

"Babamla annem millî harekete katılmıştı. Bundan dolayı doğuma yakın zamanında annemin başucunda polis bekledi. 'Kim, ne yaptı?' diye soruyorlardı. Annem daha sonra hastalanıp vefat etti. Babam polislerden kurtulmak için hiçbir çare bulamayınca kendini astı. Ben daha küçücük çocuktum."

cut glasses and mirrors. I kept on working in these jobs. Afterward, some developments happened in Crimea. People were given residential permits and were sold houses. So, I came back after 20 years of exile. When I settled here, I bought a house again, I got my residential permit, too. I went back to Uzbekistan, sold my house there, and returned to Crimea with my family."

Nedim Kupa (Alushta, 1929) says that after the announcement of the decree in 1967, he returned to Crimea; and that Crimean Tatar people were definitely not welcomed in Crimea:

"I came to Yaliboyu in 1967. I saw an article in the newspaper stating that 'Crimean Tatars are allowed to return to their homeland.' Then I bought a

Yusuf Gafarov (1927, Bahçesaray), millî harekete katılan insanların Sovyetler Birliği tarafından hapsedildiğini ve insanların sindirilmeye çalışıldığını anlatıyor:

"Millî harekete katılan insanlarımızı cezalandırdılar. Örneğin ünlü yazarımız İdris Asanin'i on yıl hapsettiler. Onun gibi pek çok insanımızı hapsettiler. İnsanlar soru sormasın, konuşmasınlar diye. Fakat insanlarımız

Kırım'a girmeye izin verilmemesi üzerine Kırım Tatarlarının protestoları arttı. Sovyetler Birliği makamlarından bir şey elde edilemeyecekti. Bu yüzden uluslararası kuruluşlara ve dünya kamuoyuna çağrılar yapılmaya başlandı.[78]

Sovyetler Birliği, Kırım Tatar millî hareketinin, ülke içerisindeki diğer halkları da etkilemesinden endişe ediyordu. Alime Aliyeva'nın (1926, Sudak) söyledikleri bu durumu açıkça ortaya koyuyor:

"Millî harekete katıldığımızda 1957 senesiydi. Sonra 1960 senesinde bizi vatanımıza geri göndermeleri için çok büyük bir miting yapıldı. Asaka'nın polis müdürü Ahmetiç 'Siz buranın yerli halkına da miting yapmayı öğretirsiniz.' diyerek mitingin dağıtılmasına karar verdi."

Aralarında Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu'nun da (o dönem Mustafa Cemilev) bulunduğu millî hareketin pek çok önde gelen ismi Sovyetler Birliği tarafından tutuklandı. Millî harekete katılan herkese baskı ve yıldırma politikası uygulanıyordu. Pek çok Kırım Tatarı bu sebeple hapis ya da çalışma kampı cezalarına çarptırılmıştı.[79]

78. Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 463.

79. Kırımoğlu, Kırım Tatar Millî Hareketinin Kısa Tarihi, s. 19-20.

ticket and travelled to my village. I saw that many houses were for sale. An old woman told me; 'I can sell you my house.' We went to the mayor the next morning. He wanted to see my papers. He checked it and realized that I was a Crimean Tatar. He said; 'Since you are a Crimean Tatar, you can not buy a house here.' The mayor also told me that I would neither have a house nor a job there. Then, I came back. (...) What is the difference between Crimean Tatars and Russians? There is no place for Crimean Tatars wherever they go. I want to work, but there is no job. They employ Russians. If I go, they do not give me a job. They look at Crimean Tatars with a different eye. How can I explain it? In Stalin's period,Russians had many opportunities. They still do. However, we had no opportunities during the Stalin's period.We still do not have any opportunities. They do not like Crimean Tatars, they do not like Muslims. If I apply for a job, they do not give it to us. If a person of another nation applies, they employ him. They do not employ us."

Ayse Kadirova, who was born in Seyitler in 1935 and deported from her homeland when she was just nine years old, narrates that both her and her elder brother joined the National Movement in order to return to their homeland:

"Yes, I was involved in national issues. There were meetings held, and we would attend those meetings. We would collect money if requested. We would provide money to those people who had a visit for the National Movement. I did not go to Moscow, I was working. But we would help people who wanted to go. My elder brother was a driver. He also joined the National Movement. He helped people going to Crimea."

1940 senesinde Aluşta'da doğmuş ve sürgün edildiğinde 4 yaşında olan Firdevs Celalov maruz kaldıkları yıldırma politikasını anlatıyor:

"Ben millî harekete katıldım. Ben vardım, Kadir Ağa vardı, Mustafa vardı. Beş, altı adam vardı. Rayon sekreteri bizi çağırıp 'Eğer millî hareketle uğraşacak olursanız, buradan gideceksiniz.' dedi. Moskova'ya temsilci göndermek için sokaklarda gezip para topluyordum. Toplantılar yapılırdı, onlara katılırdım. Moskova'ya ben gitmedim ama çok çalıştım, uğraştım."

Mahmut Kudus millî harekete katılanların yaşadığı sıkıntıları, Sovyetler Birliği'nin baskılarını ve Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu'nu anlatıyor:

"Millî harekete katılanları sıkıştırıp tutukluyorlardı. Mustafa Cemil, Kırım Tatar halkının lideriydi, bizim liderimizdi. Gülistan'da toplantı yaptığımız zaman Mustafa'yı KGB tutuklayıp götürdü. Taşkent'e götürdüler Mustafa'yı. Onu iki gün tuttular. 1968'te bütün Kırım Tatarları toplanıp Çirçik'te Derviza[80] yapacaktık. Bize itfaiye arabalarıyla su sıktılar. Arabaları üzerlerimize sürüp korkutup silahlarla Mustafa'yı aradılar. Biz kaçtık. Mustafa bir eve sığınmış. Yakalanmamak için kendisini ikinci kattan aşağı atmış."

Sovyetler Birliği'nin, Kırım Tatar Millî Hareketi'ni bastırma girişimleri; şiddet kullanmak, millî hareketin içerisine sızarak içten bir bölünme yaratmak ve sınırlı sayıda Kırım Tatarlarına bulundukları yerlerde tavizler vererek Kırım'a gitme fikrini yok etmeye çalışmak yollarıyla devam etti. Bu amaçla 1960lı yılların sonunda Özbekistan'daki birkaç okulda Kırım Tatar dilinin okutulmasına dahi izin verildi.

80. Kırım Tatarlarının hasat sonrası (bağbozumu zamanı) bir araya gelerek kuşak güreşi, at yarışı, salıncak, şarkılar ve kaytarma eşliğinde kutladıkları millî bayramı.

Elmira Celebiyeva (Akmescit, 1939) narrates how she lost her mother and father, who had joined the National Movement, due to the oppression of the Soviet Union regime:

"My parents had joined the National Movement. So, there was police waiting beside my mother when she was about to deliver. They were asking 'Who did what? Afterward, my mother got ill, and passed away. My father hanged himself when he could not figure a way out to get rid of the police. I was just a little child back then."

Yusuf Gafarov (Bahcesaray, 1927) narrates that the people who joined the National Movement were imprisoned by the Soviet Union, and that people were being oppressed:

"They punished our people who had joined the National Movement. For instance, they imprisoned our famous writer, Idris Asanin, for 10 years. They also imprisoned many of our people like him to prevent people from talking and asking questions. But our people did not stop. Our movement continued. We continuously sent our people to Moscow."

When moving back to Crimea was banned, the Crimean Tatar protests increased. Also, not much progress from the authorities of Soviet Union was achieved. Therefore, Crimean Tatars started to reach out to international organizations and World public.[78]

78. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", p. 463.

Abdülhamid ABDULLAHOĞLU
1937. Sudak

Kırım Tatarlarının, Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesi Sovyet rejiminin baskısına, tutuklamalarına ve tüm şiddetine rağmen 1980lere kadar yılmadan devam etti. Mihail Gorbaçov'un iktidara gelmesinden sonra Sovyetler Birliği'nde bir takım değişim hareketleri başladı. Bu durumdan istifade eden Kırım Tatar Millî Hareketi 23-27 Temmuz 1987 tarihlerinde 4 gün boyunca, sayıları 1000'i aşkın bir topluluk Kızıl Meydan'da bir miting düzenledi. Bu miting tüm dünyanın ilgisini çekince Kırım Tatarlarının taleplerini değerlendirmek üzere bir devlet komisyonu kuruldu. Fakat bu komisyon millî hareketin taleplerini değerlendirmek yerine Kırım Tatarlarına yaşadıkları sürgün yerlerini benimsetmeye çalıştı.

The Soviet Union was concerned that the Crimean Tatar National Movement would have an influence on other nations within the country. What Alime Aliyeva (Sudak, 1926) stated, clearly reveals this situation:

"It was 1957 when we joined the National Movement. Then, a big meeting was held in 1960 for the purpose of sending us back to our homeland. The chief of police of Asaka, Ahmetich, saying 'You would soon teach the residents of this city how to hold a public demonstration', thus he ordered the participants to leave."

Many leading members of the National Movement, including Mustafa Abdulcemil Kirimoglu (back then, called Mustafa Cemilev), were arrested by the Soviet Union. A policy of oppression and

Ehat CEMALEDDİN
1930. Balaklava

Komisyonun bu tutumundan sonra millî hareket, her türlü baskı ve zulme karşı yılmadan mücadele ederek Kırım Tatar halkının Kırım'a dönmesi için girişimlerde bulundu. Millî hareketin teşvik ve destekleri sonucunda 1980li yılların sonundan itibaren Kırım Tatarları kitleler halinde Kırım'a dönmeye başladılar. Gördükleri tüm şiddet, baskı ve zulme karşı Kırım'dan çıkmayı reddettiler. Nitekim 1989'un ortalarında Kırım'da Kırım Tatarlarının sayısı 40.000'e ulaşmıştı.[82]

Kırım'a dönenler hayatlarını güçlükle devam ettirebiliyorlardı. İnsanlar hükûmetten korktukları için Kırım Tatarlarına iş vermek istemiyordu. İş bulamayan Kırım Tatarlarına da Kırım'dan gitmeleri için baskı yapılıyordu. Rasim Emurlayev de (1939, Yedikuyu), vatan toprağına döndükten sonra uzun süre iş bulamayanlardan:

81. Akim Seyitablayev arşivi.

82. Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 463.

torment was imposed on all people who joined the National Movement. Therefore, many Crimean Tatars were sentenced with either imprisonment or with labor camps.[79]

Firdevs Celalov, who was born in Alushta in 1940 and was four years old when she was deported, describes the torment policy to which she was imposed:

"I joined the National Movement. There was myself, Kadir Aga, and Mustafa. There were five or six men. The Rayon manager told us 'If you get involved in the National Movement, you have to leave here.' I was walking around the streets and collecting donations in order to send a delegate to Moscow. Meetings were being organized, and I would attend them. I did not go to Moscow, but I worked and strove too much."

79. Kırımoğlu, A brief history of the Crimean Tatar National Movement, pp. 19-20.

Kırım Tatar Millî Hareketi'nin Kızıl Meydan'da 23-27 Temmuz 1987 tarihinde düzenlediği mitingden bir fotoğraf.[81]

A photo from the meeting organized by the National Movement of Crimean Tatars in Red Square on 23-27 July 1987[81]

1990 senesinde Akmescit'te Kırım Tatarlarının kaldıkları çadırlar.[83]
Tents of the Crimean Tatars in Akmescit in 1990.[83]

"1987'de Kırım'a geldim. Oraya gitsen kayıt yapmıyorlardı, buraya gitsen kayıt yapmıyorlardı. İş vermiyorlardı. Buna rağmen dayandık. Asker gelip 'Bir hafta içinde ya işe gir ya da git!' diyordu. Gitmezsem tutuklanacağımı söylüyorlardı."

Sovyet hükûmeti, Kızı Ordu'da görev yapmış olan Kırım Tatarlarına bile ikamet izni vermiyordu. Zeynep Ramazanova (1931, Bahçesaray) orduda görev yapan iki oğluna da oturma izni verilmediğini anlatıyor.

"Benim en büyük oğlum ordudaydı. Ordudan döndüğünde Kırım'da kalacaktı. Biz de oraya gelecektik. Kırım'da asker kıyafetleriyle işe almadılar. İkamet izni vermediler. Pek çok iş vardı sovhozda. Üç aylığına işe aldılar sonra çıkardılar. Oturma izni vermeden üç ay çalıştırdılar sonra çıkardılar. O şekilde mücadele ettik. (...) Bizim gönlümüzde de Kırım'a gitmek vardı. Para toplayıp Kırım'a geldik. İkinci oğlum da ordudaydı. O da ordudan döndü. Ona da oturma izni vermediler."

Sovyetler Birliği, Kırım Tatarlarının tekrar vatanlarına dönüp yerleşmelerini istemiyordu. Bu sebeple Kırım Tatarlarına evlerini satanlar cezalandırılıyordu. Zevri Kömürcü (1940, Bahçesaray) vatanında bir ev almak istese de kendisine kimse evini satmak istememişti:

"Yaşlılarımızın aklından bir an bile çıkmıyordu Kırım, 'Vatanımız, vatanımız... Ne zaman döneceğiz?' diyorlardı. (...) Annem, babam, ağabeyimin çocukları on iki can ile göçtük. Ev alalım desek de ev alamadık. Kırım Tatarlarına ev satmıyorlardı. Evini bana satar mısın, dediğin vakit 'Sen Tatar mısın?' diye soruyorlar, 'Evet.' deyince de 'Kim, Tatar'a evini satarsa cezalandırılacak.' diyorlardı. Bize evlerini

83. Akim Seyitablayev arşivi.

Mahmut Kudus talks about Mustafa Abdulcemil Kirimoglu, the oppression of the Soviet Union, and the troubles he experienced after joining the National Movement:

"People who joined the National Movement were suppressed and arrested. Mustafa Cemil was the leader of Crimean Tatars, he was our leader. When we held a meeting in Gulistan, the KGB arrested Mustafa and took him away. They took Mustafa to Tashkent. They kept him there for two days. In 1968, Crimean Tatars were going to gather in Circik and celebrate 'Derviza'.[80] The fire engines poured water on us. They drove the fire engine in the crowd in order to scare us and tried to find Mustafa with their weapons. We ran away. Mustafa had hid in a house. But he threw himself from the second floor in order not to get caught."

The Soviet Union's attempts to suppress the Crimean Tatar National Movement continued with using violence, sneaking into the National Movement to create an internal division, and trying to destroy the idea of moving back to Crimea via compromising Crimean Tatars in places where they currently lived. With this purpose, a few schools in Uzbekistan were allowed to even teach Crimean Tatar language in the late 1960s.

Despite the suppression, arrests and all violence of the Soviet regime, the struggle of Crimean Tatars against the Soviet Union continued fearlessly until the 1980s. After Mikhail Gorbachev came to power in the Soviet Union, some changes took place. The Crimean Tatar National Movement benefiting from

80. A national holiday that the Crimean Tatars gathered together after the harvest (vintage time) and celebrated with wrestling, horse racing, swing, singing songs and social loafing.

81. The archive of Akim Seyitablayev.

satmadılar. Bir Ermeni ev yapıyordu Akmescit'te. Bize 'Ben size ev satarım.' dedi. O Ermeni, Kırım Tatarına ev sattığı için ordudan kovuldu."

19 Nisan 1989'da Kırım Tatar Millî Hareketi bir genel kongre toplayarak "Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilâtı" adıyla merkezî bir teşkilât kurdu. Kurulan bu teşkilâtın başkanlığına, on yedi yılını çalışma kamplarında ve hapishanelerde geçiren Millî Hareket'in önde gelen isimlerinden Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu getirildi. Millî Hareket'in merkezi bundan böyle Vatan Kırım'dı ve faaliyetler de Kırım'da gerçekleştirilecekti. Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilâtı'nın kurulmasından sonra Kırım Tatarlarının avdet hareketi hızlı bir şekilde arttı. Vatana dönen Kırım Tatarlarının sorunları ile kurulan teşkilât ilgileniyordu. Bunun yanı sıra Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilâtı, 26 Haziran 1991'de Kırım'da ve sürgünde bulunan Kırım Tatarlarının katılımıyla Kırım Tatar Millî Kurultayı'nı Akmescit'te topladı. Kurultayda kabul edilen Egemenlik Bildirisi'nde Kırım Tatarlarının kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahip olduğu ilân ediliyordu. Kurultayın meclis başkanlığına Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu seçildi. Bu meclisi Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti idaresi tanımadı, ancak Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu süreçte bu meclisin faaliyetlerini engelleyebilecek güçte de değildi.[84] Ağustos 1991'den sonra Sovyetler Birliği dağılmaya başladı. Kırım, Ukrayna'ya bağlı muhtar bir cumhuriyet oldu. Bu tarihte Kırım'daki Ruslar yarımadanın Rusya'ya bağlanmasını isterlerken; Kırım Tatarları ise yaşadıklarının sorumlusu olarak Rusya'yı gösteriyor ve bu yüzden yarımadanın idaresinin Ukrayna'ya bağlı ve Kırım Tatar millî muhta-

84. Kırımoğlu, Kırım Tatar Millî Hareketinin Kısa Tarihi, s. 24-29.

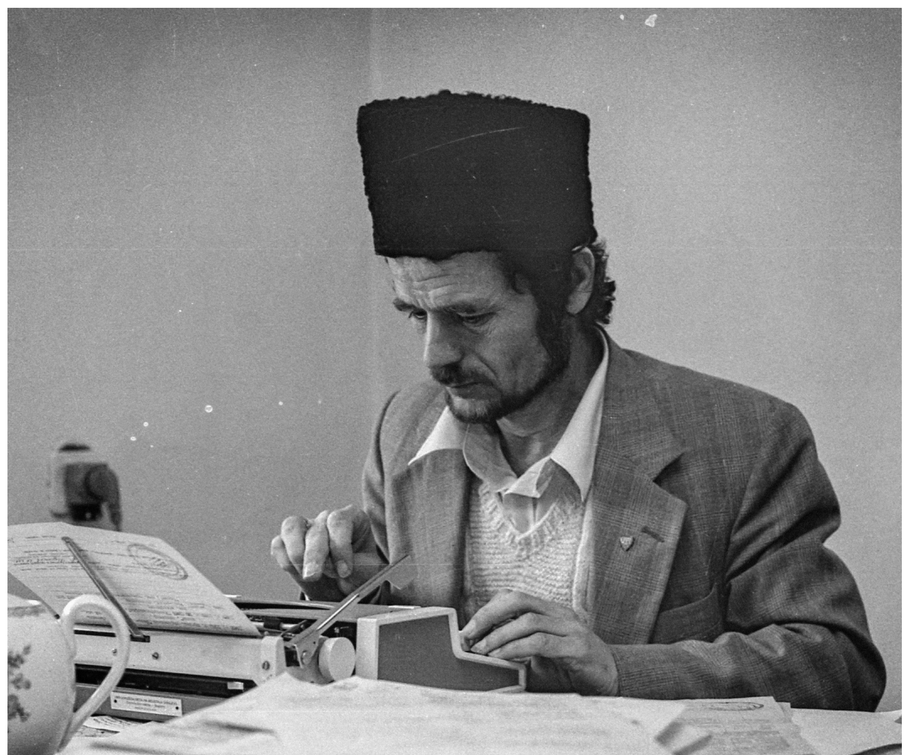
85. Akim Seyitablayev arşivi.

this situation held a four-day meeting in the Red Square with a group of more than 1000 people on 23-27 July 1987. When these meetings grabbed the attention of the whole world, a Russian State Commission was established to assess the demands of Crimean Tatars. However, instead of evaluating the demands of the National Movement, this commission advised Crimean Tatars to adapt to the places of exile where they had been living.

After this position of the State Commission, the National Movement struggling against all forms of oppression and torments took steps in the direction of returning the Crimean Tatar people to Crimea. As a result of the encouragements and support of the National Movement, Crimean Tatars began to return to Crimea en masse starting from the late 1980s. They refused to leave Crimea despite all the violence, oppression and torments. Hence, in the middle of 1989, the Crimean Tatar population in Crimea reached 40,000 people.[82] The people returning to Crimea could barely continue their lives. People within the region did not employ Crimean Tatars since they were scared of the Government. Crimean Tatars who could not find any job were also pressured to leave Crimea. Rasim Emurlayev (Yedikuyu, 1939) was one of the people who could not find a job for a long time after he returned to the homeland:

82. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", p. 463.

83. The archive of Akim Seyitablayev.

Mustafa Abdulcemil Kırımoğlu, Bahçesaray, 1990[85]

Mustafa Abdulcemil Kirimoglu, Bahçesaray, 1990[85]

Mustafa Abdulcemil Kırımoğlu, Bahçesaray, 1990[85]
Mustafa Abdulcemil Kirimoglu, Bahçesaray, 1990[85]

riyetini içeren bir cumhuriyet olmasını istiyorlardı. Bu sırada Kırım Tatar Millî Meclisi en başta Türkiye olmak üzere pek çok Avrupa ve Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanmış devletlerle bağlantılar kurdu. Türkiye'de yaşayan Kırım Tatarları resmî ve sivil kuruluşların önderliğinde Kırım Tatarlarına destek sağladı. Böylece Kırım Tatarları arasında dinî ve kültürel canlanma başladı.[86]

17 Mart 1995'te Ukrayna Parlamentosu'nun Kırım'daki cumhurbaşkanlığı makamını lağvetmesinden sonra yarımadadaki siyasî otorite Kiev'in lehine arttı. 1998'de Kırım Tatar Millî Meclisi Başkanı Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu ve başkan yardımcısı Refat Çubar, Ukrayna Parlamentosu'na milletvekili olarak seçildiler. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kırım Tatarlarının vatanlarına dönüş hareketi önemli bir mesafe kat etti. Vatanlarında tüm imkânsızlıklara karşı tutunmaya çalıştılar. Millî kimliklerini korumada ve vatanlarında millî varlıklarını kurma çabaları içerisinde eğitim ve kültür imkânlarından büyük ölçüde mahrumlardı. 2000'li yılların başlarına kadar sürgünlükten Kırım'a 300.000 civarında Kırım Tatarı dönebildi. Özbekistan başta olmak üzere Kırım'a dönemeyen Kırım Tatarlarının sayısının ise 500.000 ile 600.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.[87]

86. Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 464.

"I arrived in Crimea in 1987. The authorities here and there did not make our registration in anywhere. They did not give us any job. Nevertheless, we stood up to it. Soldiers would come and say that; 'You either find a job or leave in a week!'. They would say that I would be arrested otherwise."

The Soviet government did not give residential permit even to the Crimean Tatars who served in the Red Army. Zeynep Ramazanova (Bahcesaray, 1931) also narrates that even her two sons serving in the army were not given the residential permit.

"My eldest son was in the army. He was going to stay in Crimea after coming back from the army. We were going to go there, too. People did not give him a job with his soldier outfit in Crimea. They did not give him a residential permit. There were many jobs in the sovkhoz. They gave him a job for three months and then dismissed him. They let him work three months without giving him a residential permit and dismissed him. This is how we struggled. (...) In our heart, we also wished to go to Crimea. Collecting money, we came to Crimea. My second son was also serving in the army. He also returned from the army. They did not give him a residential permit, either."

Ehat Cemaleddinov (1930, Balaklava) Kırım'a dönebilmiş, vatanına kavuşabilmiş olsa da hâlâ daha vatanına dönemeyen Kırım Tatar soydaşları için üzüntüsünü dile getiriyor:

"20 yıldır Kırım'a gelen Kırım Tatarları da buraya yerleşemiyor. Bir avuç toprak bile alamıyoruz. Bunu söylemek gerekiyor. Önümüzdeki Mayıs ayında 70 yıl olacak. Bizim Kırım'dan sürülüşümüzün 70'inci yılı dolacak. Bu bir insan ömrü kadar. (...) Ben mutlu değilim, ben mutlu olamıyorum. Vatanıma geldim. Bahçem var, bahçemde suyum var fakat yine de yaşıyorum diyemiyorum. Niçin? Niçin, benim milletimin yarısından çoğu yollarda kaldı. Burada bir hayat dahi kuramıyor, çocuklarına bakamıyorlar."

Sürgün sırasında pek çok Kırım Tatarının cansız bedeni Sovyet askerleri tarafından tren raylarının kenarlarına atılmış bir mezarları dahi olmamıştı. Kırım Tatarları, Özbekistan'a yerleştikten sonra orada hayatlarını kaybeden yakınlarının mezarlarını arkalarında bırakarak Kırım'a dönmüşlerdi. 1930 senesi Akmescit doğumlu olan Hüriye Abdurahmanova ise ata toprağına kızını defnedebilmiş:

87. Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", s. 464.

The Soviet Union did not want Crimean Tatars to return and settle in their homeland. Thus, people selling their houses to Crimean Tatars were punished. Although Zevri Komurcu (Bahcesaray, 1940) wanted to buy a house in his homeland, nobody wanted to sell him a house:

"Our elderly people would never stop thinking about Crimea, they would always say 'Our homeland..., motherland... When will we return?' (...) My mother, my father, my elder brother's children and I, we all, 12 people, migrated to Crimea. We could not buy a house even if we wanted to. People were not selling their houses to Crimean Tatars. When you asked people 'Do you sell your house to me?' they would ask you 'Are you a Tatar?'; and if you said 'Yes', then they would tell you 'Whoever sells their house to a Tatar will be punished.' They did not sell us their houses. An Armenian was building a house in Akmescit. He said, 'I would sell you a house.' That Armenian was dismissed from the army just because he sold a house to a Crimean Tatar."

On April 19, 1989, the Crimean Tatar National Movement organized a General Assembly and established a central organization under the name of 'Organization of the Crimean Tatar National Movement.' Mustafa Abdulcemil Kirimoglu, one of the

"Kırım'a ben 1980'in Ağustos ayının sonuna doğru geldim. 1988'de kızım geldi. Kızım 1988'de burada öldü. Kasım ayında Canköy'e defnettik. Ben hâlâ mezarına gidiyorum. Mezar taşını yaptırdık."

Şevkiye Osmanova'nın (1936, Balaklava) babası gibi pek çok Kırım Tatarı vatana hasret bir şekilde hayata veda ettiler:

"Rahmetli babam Kırım'a dönmeyi çok istiyordu ama gelemedi. Özbekistan'da vefat etti. Ağabeyim de Özbekistan'da vefat etti. Hepsi Özbekistan'da kaldı."

Alime Aliyeva (1926, Sudak), eşinin millî hareket için çalışmış ve çok zahmet çekmiş olduğunu ancak ömrünün Kırım'a geri dönmeye yetmediğini gözyaşlarıyla anlatıyor:

"Eşim millî harekete katıldı. Millî hareket için çok çalıştı. Onunla birlikte Taman'a göç ettik. Oradayken eşime sürekli hakaret ettiler. İkamet izni vermediler. Eşim ağır bir hastalığa yakalanınca Kırım'a gelemedi. 1981 senesinde de vefat etti."

Fevzi Lümanov (1939, Bahçesaray), en büyük mutluluğun kendi vatanında kendi insanlarıyla anadilinde konuşabilmek olduğunu söylüyor:

"Sağ olsun, Mustafa Cemilev adında arkasından yürüdüğümüz iyi bir insanımız var. Geldikten sonra evlerimizi yaptık. Burada bir dilim ekmeğim de kalsa razıyım. Ben vatanımda yaşıyorum. Burası benim toprağım. İster zengin, ister fakir olayım; burası benim vatanım. Ben çok mutluyum. Kendi vatanımızda yaşıyoruz. Yoldan geçenler, genç çocuklar 'Selamunaleyküm dede!' diyorlar. Başka bir yere gitsen 'İşiniz kolay gelsin.' diyorlar. Kendi dilimizde konuşuyoruz."

leading figures of the National Movement, and who had spent 17 years in labor camps and prisons, was appointed as the president of this organization. The capital of the National Movement would be Homeland Crimea, and the activities would take place in Crimea. After the establishment of the Crimean Tatar National Movement, the return of Crimean Tatars to their homeland rapidly increased. The established organization was dealing with the return-related problems of Crimean Tatars to their homeland. Moreover, on June 26, 1991, the Organization of the Crimean Tatar National Movement gathered the Crimean Tatar National Assembly (Qurultay) in Akmescit with the participation of Crimean Tatars from all over Crimea and places of exile. In the Declaration of Sovereignty document, the right of Crimean Tatars to self-determination was announced. Mustafa Abdulcemil Kirimoglu was elected as the president of the assembly. This assembly was not recognized by the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic, yet under the Soviet Union's recent conditions, the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic did not have the power to prevent the assembly's activities.[84]

After August 1991, the Soviet Union began to fall apart. Crimea became an autonomous (mukhtar) republic attached to Ukraine. While Russians in Crimea wanted the peninsula to be attached to Russia; whereas Crimean Tatars were holding Russia responsible for all the cruelty they had suffered from and thus they were demanding the peninsula to be governed by a republic connected to Ukraine, consisting of the Crimean Tatar National Autonomy. Meanwhile, the Crimean Tatar National Assem-

84. Kırımoğlu, A brief history of the Crimean Tatar National Movement, p. 24-29.

85. The archive of Akim Seyitablayev.

İbrahim CEMİL
1933. Sudak

Rıza Fazıl (1928, Karasubazar), Kırım Tatarlarının sürgünle beraber Sovyetler Birliği tarafından yok edilmek istenen kültürlerini ve anadillerini yaşatmaya çalıştıklarını anlatıyor:

"Evet, millî kültürümüzü ve edebiyatımızı canlandırmaya, yaşatmaya çalışıyoruz. Fakat oldukça da zor. Anadilimiz olmasa, ne medeniyetimiz olur ne de sanatımız. Anadilimizin durumu pek yaman. Çünkü anadilini bilmeyen pek çok insan var. Aileler bilmiyor, anne ve babalar bilmiyor, bu yüzden çocuklar da torunlar da bilmiyor. Anadilimiz olmazsa, edebiyatımız olmaz. Edebiyatçılarımız olmaz."

20. yüzyılın en acımasız insanlık suçlarından birisine maruz kalan Kırım Tatarları sürgünün ruhlarında bıraktığı izlerle yaşıyorlar. Kırım'a dönebibly established relationships with many countries; notably Turkey, European countries, and countries that have gained their independence from the Soviet Union. Crimean Tatars living in Turkey also provided support to Crimean Tatars, under the leadership of governmental and non-governmental organizations. Thus, religious and cultural revival began among Crimean Tatars. [86]

After the Ukrainian Parliament abolished the presidency in Crimea on March 17, 1995 , the political authority in the peninsula strengthened in favor of Kiev. In 1998, the president of the Crimean Tatar National Assembly, Mustafa Abdulcemil Kirimoglu, and his deputy, Refat Chubar, were elected as representatives to the Ukrainian Parliament.

86. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", p. 464.

Yunus KERİMOV
1926. Bahçesaray

lenler Kırım'a dönemeyenler için, vatana hasretiyle vefat edenler için gözyaşı döküyorlar. Sürgünü yaşamış ve Sovyetler Birliği'nin tüm zulümlerine göğüs germiş olan Kırım Tatar halkı bugün yeni bir var olma mücadelesi veriyor. Çünkü Kırım 2014 senesinin Şubat ayından itibaren Putin Rusyası'nın işgali altında. Kırım Tatarları asla kabul etmedikleri Rusya işgaliyle birlikte tarihlerinin yine karanlık bir dönemine girdiler. Nitekim Kırım Tatar halkının liderleri Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu ve Kırım Tatar Millî Meclisi başkanı Refat Çubar'ın Kırım'a girişleri yasaklandı.

Following the disintegration of the Soviet Union, the return of Crimean Tatars to their homeland process gained significant momentum. They tried to hold on to their homeland against all impossibilities. They were largely deprived of educational and cultural opportunities for the efforts to preserve their national identity and to establish their national presence in their homeland. Until the early 2000s, about 300,000 Crimean Tatars were able to return to Crimea from their places of exile. It is estimated that the number of Crimean Tatars, who are unable to return to Crimea, notably in Uzbekistan is between 500,000 and 600,000. [87]

87. Hakan Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi", p. 464.

Abdülmecit MECİTOV
1935. Sudak

Refat Çubar işgalden yaklaşık bir ay sonra BBC'ye vermiş olduğu röportajda Kırım Tatarlarının yeniden sürgün edilmekten korktuklarını belirtmişti[88]. Kırım Tatarları bu endişelerinde de sonuna kadar haklılar çünkü Putin rejiminin işgali sırasında Kırım'da pek çok cinayet ve kayıp vakası yaşandı. Öldürülenler ve kaçırılanlar millî harekete mensup Kırım Tatarlarıydı. Putin rejiminin Sovyetler Birliği'nden kalan insanlık dışı yıldırma politikası Kırım'da hâlâ bütün ağırlığıyla devam ediyor.

Kırım'daki bu karanlık ve hukuksuz işgalin en kısa zamanda son bulmasını ve Kırım Tatarlarının vatanlarında millî kimlikleriyle korkmadan yaşayabilmelerini diliyoruz.

88. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140317_kirim_tatar

Even if he was able to return to Crimea and reunited with his homeland, Ehat Cemaleddinov (Balaklava, 1930) expresses his grief for his Crimean Tatar cognates who were unable to return to their homeland, Crimea:

"Crimean Tatars who have been returning to Crimea are also unable to settle here for 20 years. We are unable to buy a handful of land. We have to admit it. It will be 70 years in the coming May. It will be the 70th anniversary of our deportation from Crimea. It is almost as long as a human lifespan.(...) I am not happy, I cannot be happy. I returned to my homeland. I have a garden, I have water in my garden, but I still cannot say that I enjoy my life. Why? Why more than half of my nation were left behind, along the roads? They cannot even establish a life here and raise their children."

During the exile, the dead bodies of many Crimean Tatars had been thrown on the sides of the railway tracks by the Soviet soldiers, and they were not even buried. After Crimean Tatars settled in Uzbekistan, they returned to Crimea leaving behind the graves of their family and friends who had lost their lives. Huriye Abdurahmanova, born in Akmescit in 1930, was able to bury her daughter in the homeland:

"I came to Crimea towards the end of August in 1980. My daughter came in 1988. She died here in 1988. We buried her in Cankoy in November. I still visit her grave. We built her a gravestone."

Many Crimean Tatars such as the father of Shevkiye Osmanova (Balaklava, 1936) passed away with his homesickness:

"My late father wanted badly to return to Crimea, but he could not... He passed away in Uzbekistan. My elder brother also died in Uzbekistan. They were all left in Uzbekistan."

Alime Aliyeva (Sudak, 1926) narrates in tears that her husband had worked for the National Movement and suffered a lot of troubles, and that he could not live long enough to return to Crimea:

"My husband joined the National Movement. He worked hard for the National Movement. We moved to Taman together. They continuously insulted him there. They did not issue a residential permit for him. My husband could not return to Crimea since he suffered a severe illness. Moreover, in 1981, he passed away."

Fevzi Lumanov (Bahcesaray, 1939) says that his greatest happiness is to be able to speak with his own people in his native language:

"Many thanks to the good person we follow, Mustafa Cemilev. After we came here, we built our houses. I am content here even if I had only a slice of bread. I live in my homeland. This place is my land. This is my homeland whether I am rich or poor. I am so happy. We live in our own land. Youngsters passing by the street say 'Selam aleykum grandpa!'. If you go somewhere else, they say 'Good luck with your work!' We speak in our own language."

Riza Fazil (Karasubazar, 1928) narrates that following the exile period, Crimean Tatars try to preserve their culture and native language which were attempted to be exterminated by the Soviet Union:

"Yes, we are trying to revive and keep our national culture and literature alive, but it is also quite difficult. If we do not have our mother tongue, we would neither have our civilization nor our art. Our mother tongue is in very difficult situation because there are many people who do not know their own native language. Families do not know, parents do not know, thus neither children nor grandchildren do. If we do not have our mother tongue, we will have neither literature nor litterateurs."

The Crimean Tatars, who were exposed to one of the most brutal crimes in the 20th century, have been living with the scars in their souls left by exile. The people who were able to return to Crimea have been shedding tears for those who could not return and passed away with homesickness. Today, the Crimean Tatar nation, having suffered from the exile and faced all the atrocities of the Soviet Union, has been struggling for existence, as the Crimean Peninsula has been under the invasion of Putin's Russia since February 2014. With the Russian invasion, to which the Crimean Tatars have never given consent, Crimea has entered another dark age in its history again. In fact, the leaders of the Crimean Tatar nation, Mustafa Abdulcemil Kirimoglu and the President of the Crimean Tatar National Assembly, Refat Cubar, have been banned to enter Crimea.

Lüman HÜSEYİNOV
1938. Sudak

In an interview Refat Cubar had with BBC about a month after the occupation, he stated that Crimean Tatars were afraid of being exiled again.[88] Crimean Tatars are totally right in this concern because several murdering and kidnapping cases were witnessed during the occupation of Putin's regime in Crimea. The murdered and kidnapped people were Crimean Tatars who were members of the National Movement. Therefore, Putin's regime, the inhuman terrorizing policy inspired by the Soviet Union, still continues in Crimea.

We wish that this dark and unlawful invasion in Crimea would end as soon as possible, and that Crimean Tatars would live in their homeland with their national identities without any fear.

88. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140317_kirim_tatar

Seçilmiş Bibliyografya

ARIKAN, Sabri. Kırım'daki Soykırımı Unutmayınız. Ankara: Yeni Doğuş, 1994.

ATASOY, Faysal Okan. Kırım Yurtına ve Ol Taraflarga Dair Bolgan Yarlıglar ve Hatlar.

Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.

AYDINGÜN, Ayşegül & İsmail Aydıngün. Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü: Kimlik ve Kültürel Canlanma. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2016.

AYHÜN, Erşahin Ahmet. Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014. BAKIRCI, Nedim. Kırım Tatar Masalları. Konya: Kömen Yayınları, 2010.

BEKTÖRE, Saadet. Volga Kızıl Akarken. İstanbul: Eroğlu Matbaası, 1965.

BIYIK, Ömer. Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.

BİNARK, İsmet. Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri (1687-1908 Yılları Arası). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1992.

CELİLOVA, Leniyara. Kırım Tatar Millî Matbuat Tarihi. Çev. Ömer Küçükmehmetoğlu. İstanbul: Akademi Titiz Yayınları, 2017.

ÇAPRAZ, Kemal. Sürgünde Yeşeren Vatan Kırım. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012.

ÇOBANZÂDE, Bekir Sıtkı. Kırım Tatar İlm-i Sarfı. Haz. Nariman Seyityahya. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

DAĞCI, Cengiz. Korkunç Yıllar. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2018.

- Onlar Da İnsandı. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2018.
- O Topraklar Bizimdi. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2018.
- Yurdunu Kaybeden Adam. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2017.

FERRARI, Nicole Kançal. Kırım'dan Kalan Miras: Hansaray. İstanbul: Klâsik Yayınları, 2005.

FISHER, Alan. Kırım Tatarları. İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.

References

ARIKAN, Sabri. Kırım'daki Soykırımı Unutmayınız. Ankara: Yeni Doğuş, 1994.

ATASOY, Faysal Okan. Kırım Yurtına ve Ol Taraflarga Dair Bolgan Yarlıglar ve Hatlar. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.

AYDINGÜN, Ayşegül & İsmail Aydıngün. Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü: Kimlik ve Kültürel Canlanma. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2016.

AYHÜN, Erşahin Ahmet. Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.

BAKIRCI, Nedim. Kırım Tatar Masalları. Konya: Kömen Yayınları, 2010.

BEKTÖRE, Saadet. Volga Kızıl Akarken. İstanbul: Eroğlu Matbaası, 1965.

BIYIK, Ömer. Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.

BİNARK, İsmet. Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri (1687-1908 Yılları Arası). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1992.

CELİLOVA, Leniyara. Kırım Tatar Millî Matbuat Tarihi. Çev. Ömer Küçükmehmetoğlu. İstanbul: Akademi Titiz Yayınları, 2017.

ÇAPRAZ, Kemal. Sürgünde Yeşeren Vatan Kırım. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012.

ÇOBANZÂDE, Bekir Sıtkı. Kırım Tatar İlm-i Sarfı. Haz. Nariman Seyityahya. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

DAĞCI, Cengiz. Korkunç Yıllar. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2018.

- Onlar Da İnsandı. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2018.
- O Topraklar Bizimdi. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2018.
- Yurdunu Kaybeden Adam. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2017.

FERRARI, Nicole Kançal. Kırım'dan Kalan Miras: Hansaray. İstanbul: Klâsik Yayınları, 2005.

FISHER, Alan. Kırım Tatarları. İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.

GASPIRALI, İsmail Bey. Seçilmiş Eserleri I: Roman ve Hikâyeleri. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2017.

- Seçilmiş Eserleri II: Fikrî Eserleri. İstanbul: İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2017.
- Seçilmiş Eserleri III: Dil-Edebiyat-Seyahat Yazıları. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2017.
- Seçilmiş Eserleri IV: Eğitim Yazıları. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2017.

GÖKBİLGİN, Özalp. 1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1973.

GÖZAYDIN, Fevzi. Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri. İstanbul: Vakit Matbaası, 1948.

HABLEMİTOĞLU, Necip ve Şengül Hablemitoğlu. Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.

HAMMER-PURGSTALL, Joseph von. Kırım Hanlığı Tarihi. Çev. Seyfi Say. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.

HATİF, Osman Kemal. Gökbayrak Altında Millî Faaliyet. Haz. Hakan Kırımlı. Ankara: Kırım Türkleri Derneği, 1998.

İNALCIK, Halil. Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar (1441-1700). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınlar, 2017.

KARADAVUT, Zekeriya. Kırım Tatar Folkloru. Konya: Kömen Yayınları, 2013.

KERİM, Tahir (Haz.). Millet Cevherleri: 1917-1920 Millet Gazetasında Basılğan Edebiy- Publitsistik Eserler. Akmescit: Qırımdevoquvpedneşir, 2012.

KOCAKAPLAN, İsa. Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2010.

KERİMî, Fatih. Kırım'a Seyahat. Haz. Hayri Ateş. İstanbul: Post Yayınevi, 2017.

KIRIMER, Cafer Seydahmet. Bazı Hatıralar. İstanbul: Emel Vakfı, 1993.

- Gaspıralı İsmail Bey. Yay. Haz. Cezmi Bayram. İstanbul: Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayınları, 2015.
- Rus Yayılmacılığının Tarihî Kökenleri (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

GASPIRALI, İsmail Bey. Seçilmiş Eserleri I: Roman ve Hikâyeleri. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2017.

- Seçilmiş Eserleri II: Fikrî Eserleri. İstanbul: İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2017.
- Seçilmiş Eserleri III: Dil-Edebiyat-Seyahat Yazıları. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2017.
- Seçilmiş Eserleri IV: Eğitim Yazıları. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 2017.

GÖKBİLGİN, Özalp. 1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1973.

GÖZAYDIN, Fevzi. Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri. İstanbul: Vakit Matbaası, 1948.

HABLEMİTOĞLU, Necip ve Şengül Hablemitoğlu. Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.

HAMMER-PURGSTALL, Joseph von. Kırım Hanlığı Tarihi. Çev. Seyfi Say. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.

HATİF, Osman Kemal. Gökbayrak Altında Millî Faaliyet. Haz. Hakan Kırımlı. Ankara: Kırım Türkleri Derneği, 1998.

İNALCIK, Halil. Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar (1441-1700). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınlar, 2017.

KARADAVUT, Zekeriya. Kırım Tatar Folkloru. Konya: Kömen Yayınları, 2013.

KERİM, Tahir (Haz.). Millet Cevherleri: 1917-1920 Millet Gazetasında Basılğan Edebiy-Publitsistik Eserler. Akmescit: Qırımdevoquvpedneşir, 2012.

KOCAKAPLAN, İsa. Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2010.

KERİMî, Fatih. Kırım'a Seyahat. Haz. Hayri Ateş. İstanbul: Post Yayınevi, 2017.

KIRIMER, Cafer Seydahmet. Bazı Hatıralar. İstanbul: Emel Vakfı, 1993.

- Gaspıralı İsmail Bey. Yay. Haz. Cezmi Bayram. İstanbul: Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayınları, 2015.
- Rus Yayılmacılığının Tarihî Kökenleri (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

KIRIMLI, Hakan. Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.

- Eski Fotoğraflarda Bir Zamanlar Kırım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.
- (Haz.). İsmail Bey Gaspıralı İçin. Ankara: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, 2004.
- Türkiye'de Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşim Yerleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

KURAT, Akdes Nimet. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlıklar ve Bitikler. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1940.

KURNAZ, Cemal. Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı. İstanbul: Kurgan Edebiyat, 2012.

MEHMED TAHİR, Bursalı. Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri. Haz. Mehmet Sarı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

MAGOCSI, Paul. Şu Mübarek Topraklar: Kırım ve Kırım Tatarları. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

MUHLEN, Patrick von zur. Gamalı Haç ile Kızılyıldız Arasında: İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Doğu Halklarının Milliyetçiliği. Çev. Eşref Bengi Özbilen. Ankara: Mavi Yayınları, 1984.

NOVOSELYSKİY, A. A. XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi. Çev. Kemal Ortaylı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

ÖZCAN, Kemal. Kırım Dramı. İstanbul: Babıali Kültür Yayınları, 2010.

- Vatana Dönüş: Kırım Türklerinin Sürgünü ve Millî Mücadele Hareketi (1944-1991). İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002.

ÖZDEM, Zeynep. Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.

ÖZTÜRK, Yücel (editör). Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015.

SAYDAM, Abdullah. Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2015.

SMIRNOV, Vasiliy Dimitriyeviç. Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı. İstanbul: Selenge Yayınları, 2017.

ŞAMİLKIZI, Gönül. Kırım Ateşi: Bir İşgalin Anatomisi. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.

ÜLKÜSAL, Müstecib. Kırım Türk Tatarları: Dünü, Bugünü, Yarını. İstanbul: Baha Matbaası, 1980.

ÜREKLİ, Muzaffer. Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441- 1569). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1989.

WRANGELL, L. Baronne de. Kırım'ın Çehreleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

KIRIMLI, Hakan. Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.

Eski Fotoğraflarda Bir Zamanlar Kırım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

- (Haz.). İsmail Bey Gaspıralı İçin. Ankara: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, 2004.
- Türkiye'de Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşim Yerleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

KURAT, Akdes Nimet. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlıklar ve Bitikler. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1940.

KURNAZ, Cemal. Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı. İstanbul: Kurgan Edebiyat, 2012.

MEHMED TAHİR, Bursalı. Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri. Haz. Mehmet Sarı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

MAGOCSI, Paul. Şu Mübarek Topraklar: Kırım ve Kırım Tatarları. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

MUHLEN, Patrick von zur. Gamalı Haç ile Kızılyıldız Arasında: İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Doğu Halklarının Milliyetçiliği. Çev. Eşref Bengi Özbilen. Ankara: Mavi Yayınları, 1984.

NOVOSELYSKİY, A. A. XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi. Çev. Kemal Ortaylı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

ÖZCAN, Kemal. Kırım Dramı. İstanbul: Babıali Kültür Yayınları, 2010.

- Vatana Dönüş: Kırım Türklerinin Sürgünü ve Millî Mücadele Hareketi (1944-1991). İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002.

ÖZDEM, Zeynep. Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.

ÖZTÜRK, Yücel (editör). Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015.

SAYDAM, Abdullah. Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2015.

SMIRNOV, Vasiliy Dimitriyaviç. Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı. İstanbul: Selenge Yayınları, 2017.

ŞAMİLKIZI, Gönül. Kırım Ateşi: Bir İşgalin Anatomisi. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.

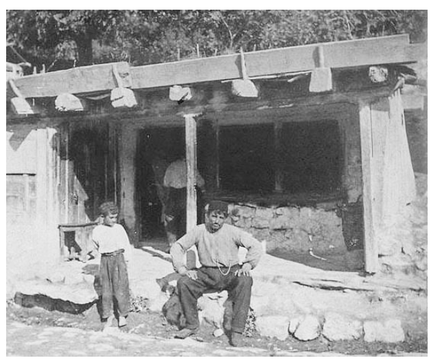
ÜLKÜSAL, Müstecib. Kırım Türk Tatarları: Dünü, Bugünü, Yarını. İstanbul: Baha Matbaası, 1980.

ÜREKLİ, Muzaffer. Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1989.

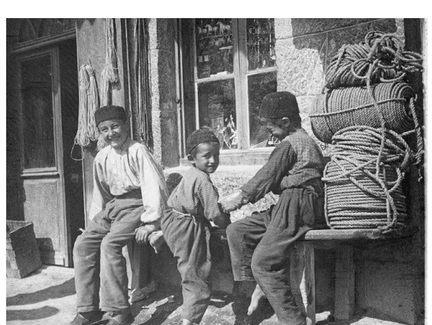
WRANGELL, L. Baronne de. Kırım'ın Çehreleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

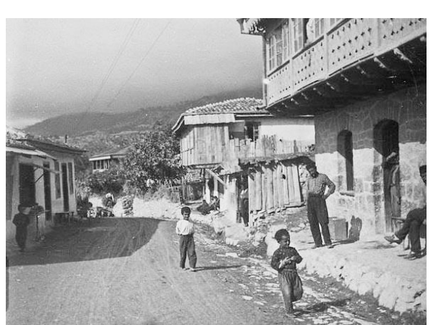
Ek Fotoğraflar I / Annex Photographs I

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA KIRIM VE KIRIM TATARLARI
CRIMEA AND CRIMEAN TATARS IN THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

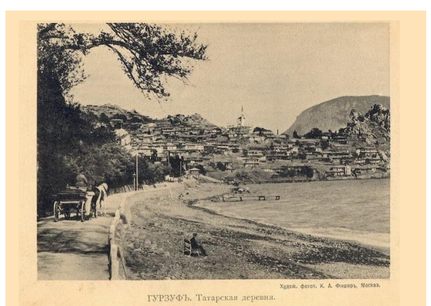

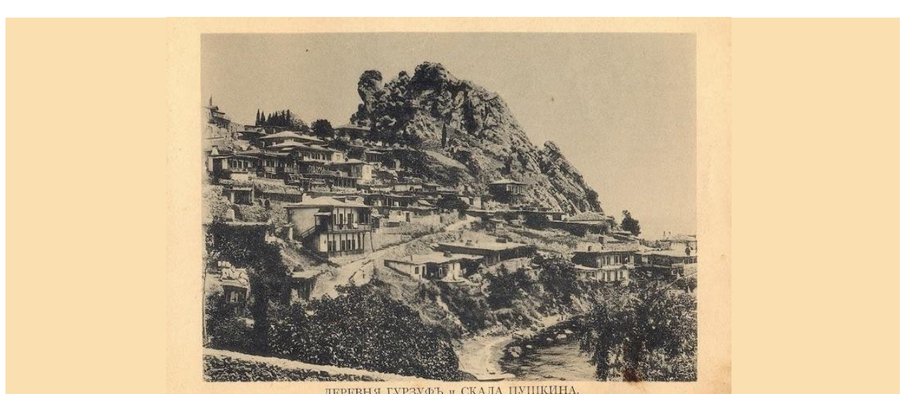

Fotoğraflar: N. A. Şılov (1872-1930) - XX. Yüzyıl Başlarında Kırım
Photographs: N. A. Şılov (1872-1930) - Crimea in the beginning of the 20th Century

Fotoğraflar: K. A. Fişer (1859-1923) - XX. Yüzyıl Başlarında Yalta ve Gurzuf
Photographs: I.A. Fişer (1859-1923) - Yalta and Gurzuf in the beginning of the 20th Century

Ek Fotoğraflar I / Annex Photographs I

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA KIRIM VE KIRIM TATARLARI
CRIMEA AND CRIMEAN TATARS IN THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

Fotoğraflar: V. İ. Sokornov (1876-1946) - Alupka Pazarı, 1912
Photographs: V.I. Sokornov (1876-1946) - Bazar of Alupka, 1912

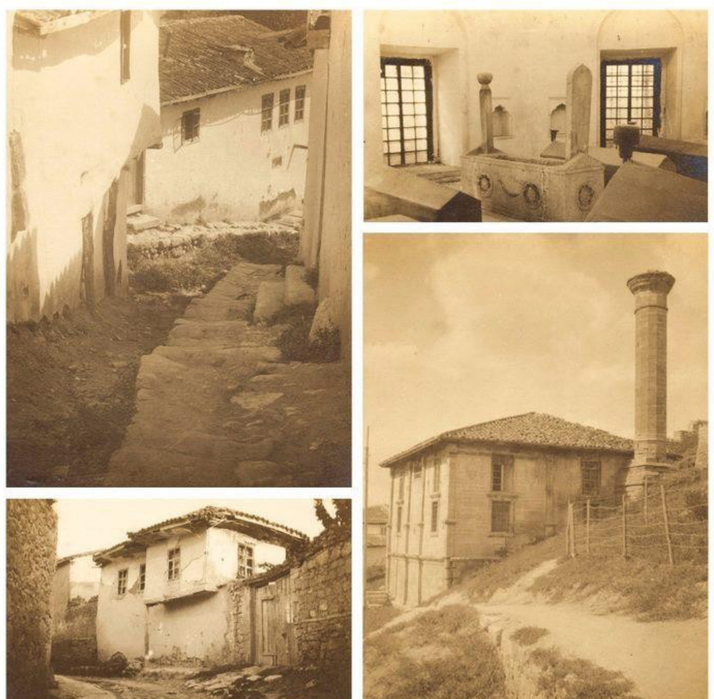

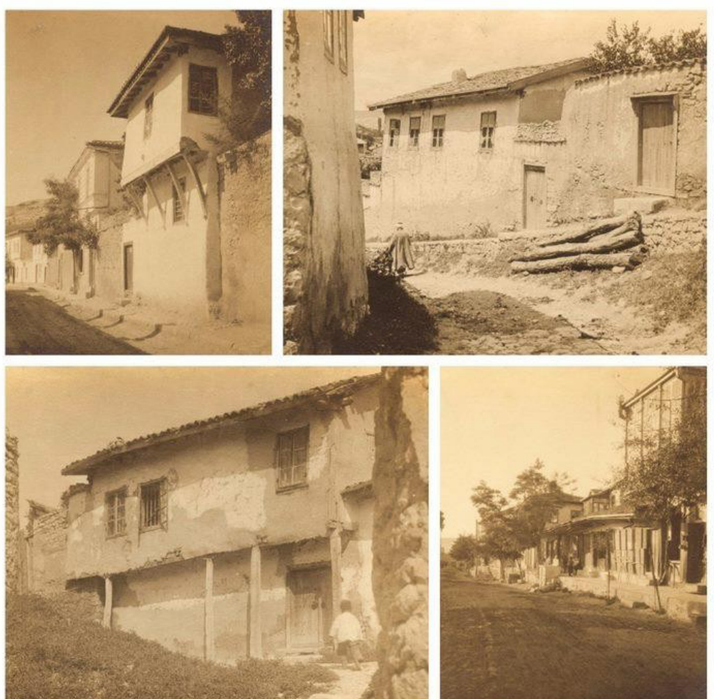
Fotoğraflar: S. S. Nekrasov (1885-1942) - Bahçesaray 1915-1917
Photographs: S. S. Nekrasov (1885-1942) - Bahçesaray 1915-1917

Ek Fotoğraflar I / Annex Photographs I

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA KIRIM VE KIRIM TATARLARI
CRIMEA AND CRIMEAN TATARS IN THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

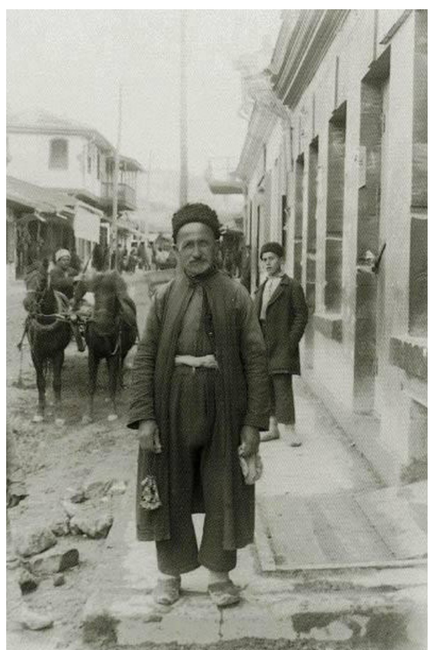
Fotoğraflar: S. S. Nekrasov (1885-1942) - Bahçesaray 1915-1917
Photographs: S. S. Nekrasov (1885-1942) - Bahçesaray 1915-1917

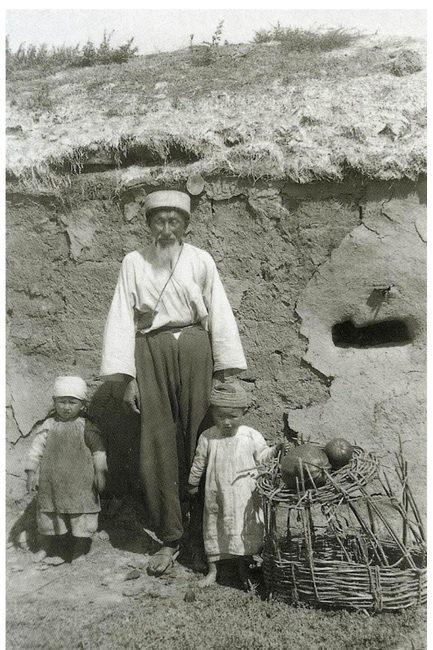

Fotoğraflar: S. S. Nekrasov (1885-1942) - Bahçesaray 1915-1917
Photographs: S. S. Nekrasov (1885-1942) - Bahçesaray 1915-1917

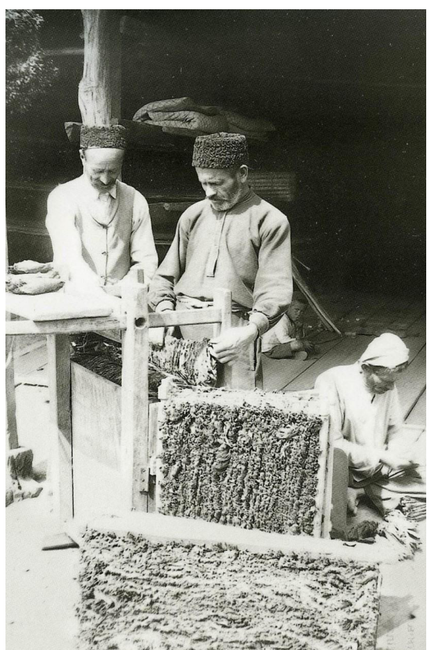
Ek Fotoğraflar I / Annex Photographs I

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA KIRIM VE KIRIM TATARLARI
CRIMEA AND CRIMEAN TATARS IN THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

Fotoğraflar: Useyin Badaninskiy (1877-1938) - Kırım 1920
Photographs: Useyin Badaninskiy (1877-1938) - Crimea 1920

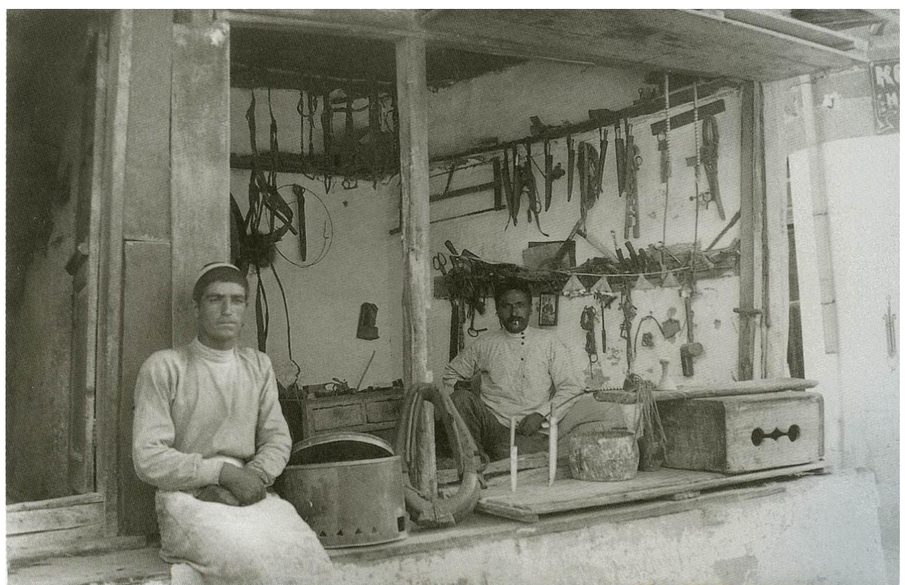
Fotoğraflar: Useyin Badaninskiy (1877-1938) - Kırım 1920
Photographs: Useyin Badaninskiy (1877-1938) - Crimea 1920

Ek Fotoğraflar I / Annex Photographs I

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA KIRIM VE KIRIM TATARLARI
CRIMEA AND CRIMEAN TATARS IN THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

Fotoğraflar: Useyin Badaninskiy (1877-1938) - Kırım 1920
Photographs: Useyin Badaninskiy (1877-1938) - Crimea 1920

Fotoğraflar: Useyin Badaninskiy (1877-1938) - Kırım 1920
Photographs: Useyin Badaninskiy (1877-1938) - Crimea 1920

Ek Fotoğraflar I / Annex Photographs I

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA KIRIM VE KIRIM TATARLARI
CRIMEA AND CRIMEAN TATARS IN THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

Herbert List (1903-1975) - Kırım 1943[1]
Herbert List (1903-1975) - Crimea 1943[1]

1. Photo archive of Herbert List, see https://pro.magnumphotos.com

Ek Fotoğraflar I / Annex Photographs I

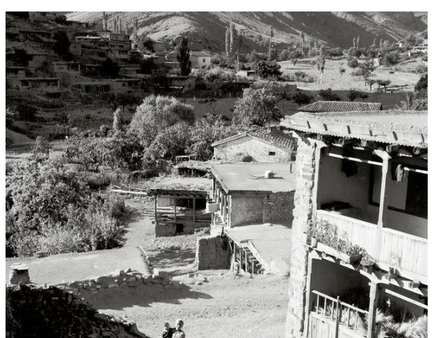
XX. YÜZYIL BAŞLARINDA KIRIM VE KIRIM TATARLARI
CRIMEA AND CRIMEAN TATARS IN THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

1991'de Kırım'da yapılan İsmail Bey Gaspıralı Konferansı ve Kırım'a Türkiye'den ilk ziyaretler.
Ismail Bey Gaspirali Conference in Crimea in 1991 and first visits from Turkey to Crimea.

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

1991'de Kırım'da yapılan İsmail Bey Gaspıralı Konferansı ve Kırım'a Türkiye'den ilk ziyaretler.
Ismail Bey Gaspirali Conference in Crimea in 1991 and first visits from Turkey to Crimea.

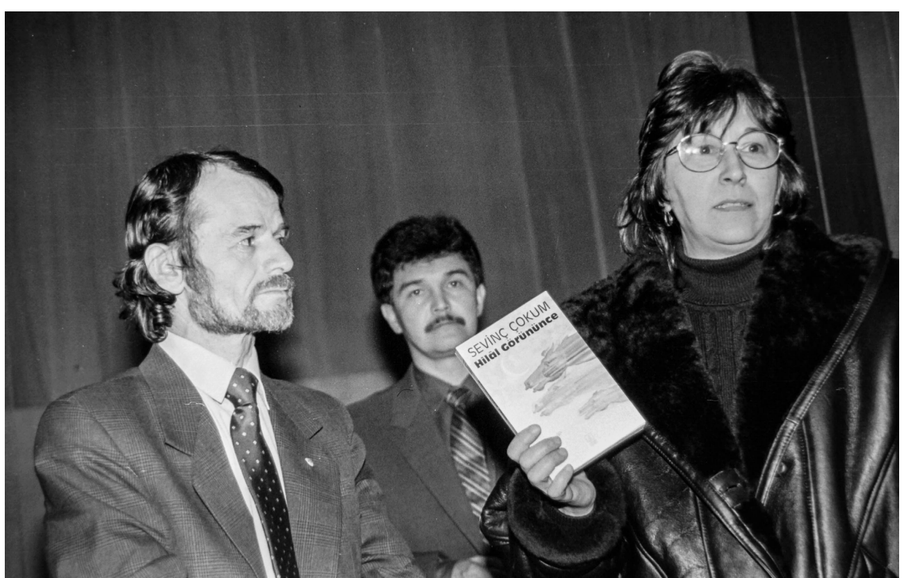
Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

1991'de Kırım'da yapılan İsmail Bey Gaspıralı Konferansı ve Kırım'a Türkiye'den ilk ziyaretler.
Ismail Bey Gaspirali Conference in Crimea in 1991 and first visits from Turkey to Crimea.

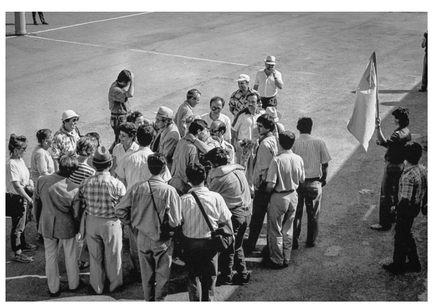
Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

1991'de Kırım'da yapılan İsmail Bey Gaspıralı Konferansı ve Kırım'a Türkiye'den ilk ziyaretler.
Ismail Bey Gaspirali Conference in Crimea in 1991 and first visits from Turkey to Crimea.

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Kırım Tatarlarının 1987'de Moskova'da Kızıl Meydan'da gerçekleştirdiği miting
Meeting held by the Crimean Tatars in the Red Square in Moscow in 1987

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Kırım Tatarlarının 1987'de Moskova'da Kızıl Meydan'da gerçekleştirdiği miting
Meeting held by the Crimean Tatars in the Red Square in Moscow in 1987

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Kırım Tatarlarının 1987'de Moskova'da Kızıl Meydan'da gerçekleştirdiği miting
Meeting held by the Crimean Tatars in the Red Square in Moscow in 1987

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Kırım Tatarlarının 1987'de Moskova'da Kızıl Meydan'da gerçekleştirdiği miting
Meeting held by the Crimean Tatars in the Red Square in Moscow in 1987

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Kırım Tatarlarının 1987'de Moskova'da Kızıl Meydan'da gerçekleştirdiği miting
Meeting held by the Crimean Tatars in the Red Square in Moscow in 1987

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

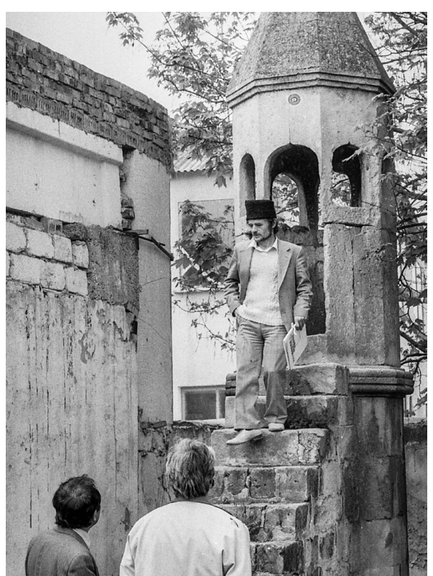
Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

1990 senesinde Akmescit'te bakımsızlıktan harabeye dönen tarihî Kırım Tatar eserleri
Historical Crimean Tatar artifacts in Akmescit in 1990, which went to wrack and ruin

1990 senesinde Akmescit'te Kırım Tatarlarının protestoları
Protests of the Crimean Tatars in Akmescit in 1990

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

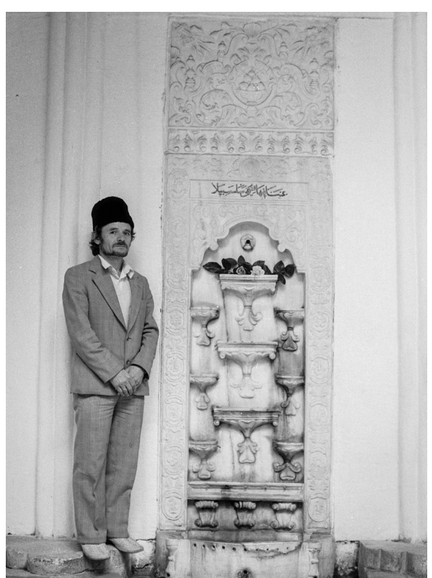
Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

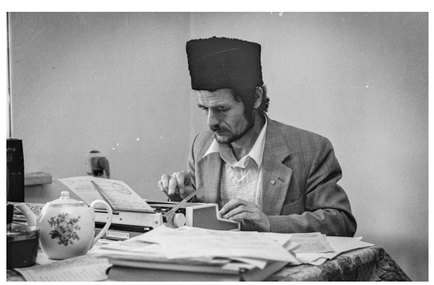
Mustafa Abdulcemil Kirimoglu in Hansaray, the Khan's Palace, and hazire, reserved burial area around mosques, in 1990
Mustafa Abdulcemil Kirimoglu in Bahcesaray and the Hansaray Mosque cemetery in the Khan's Palace in 1990

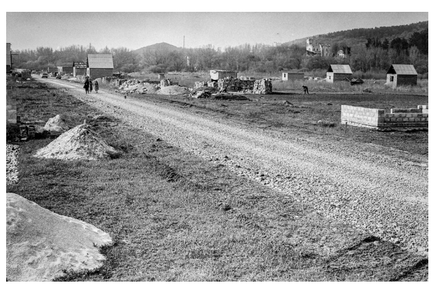
Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

1990 senesinde Kırım Tatarlarının vatanlarına avdeti
The return of Crimean Tatars to their homeland in 1990

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

1990 senesinde Kırım Tatarlarının vatanlarına avdeti
The return of Crimean Tatars to their homeland in 1990

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

1990 senesinde Kırım Tatarlarının vatanlarına avdeti
The return of Crimean Tatars to their homeland in 1990

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

1990 senesinde Kırım Tatarlarının vatanlarına avdeti
The return of Crimean Tatars to their homeland in 1990

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Akmescit'te 1990 senesinde gerçekleştirilen ilk Kırım Tatar El Sanatları Sergisi
The first exhibition of the Crimean Tatar Handicrafts organized in Akmescit in 1990

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Akmescit'te 1990 senesinde gerçekleştirilen ilk Kırım Tatar El Sanatları Sergisi
The first exhibition of the Crimean Tatar Handicrafts organized in Akmescit in 1990

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

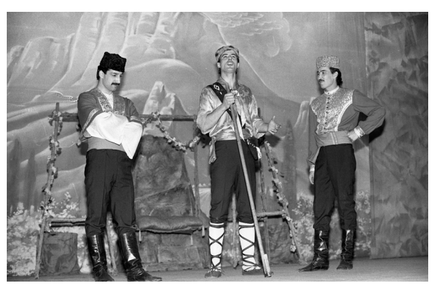
KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

1991'de Akmescit'te Kırım Tatar tiyatrosunun açılışı
Opening of the Crimean Tatar Theater in Akmescit in 1990

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

1991'de Akmescit'te Kırım Tatar tiyatrosunun açılışı
Opening of the Crimean Tatar Theater in Akmescit in 1990

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Novoalekseyevka'da Haytarma Ansamblı
Qaytarma Assembly in Novoaleksievka

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Novoalekseyevka'da Haytarma Ansamblı
Qaytarma Assembly in Novoaleksievka

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Novoalekseyevka'da Kırım Tatar İnisiyatif Grubu'nun teşkil ettiği toplantı
A meeting organized by the Crimean Tatar Initiative Group in Novoaleksievka

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Novoalekseyevka'da Kırım Tatar İnisiyatif Grubu'nun teşkil ettiği toplantı
A meeting organized by the Crimean Tatar Initiative Group in Novoaleksievka

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Novoalekseyevka'da Kırım Tatar mescidi
Crimean Tatar Mosque in Novoaleksievka

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Novoalekseyevka'da Kırım Tatar mescidi
Crimean Tatar Mosque in Novoaleksievka

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Novoaleseyevka'da Kırım Tatarları 18 Mayıs 1944 Sürgünü'nü anmak için toplanıyor
Crimean Tatars in Novoaleksievka are gathering for the commemoration of the 18 May 1944 Deportation

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Novoaleseyevka'da Kırım Tatarları 18 Mayıs 1944 Sürgünü'nü anmak için toplanıyor
Crimean Tatars in Novoaleksievka are gathering for the commemoration of the 18 May 1944 Deportation

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Novoaleseyevka'da Kırım Tatarları 18 Mayıs 1944 Sürgünü'nü anmak için toplanıyor
Crimean Tatars in Novoaleksievka are gathering for the commemoration of the 18 May 1944 Deportation

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Novoaleseyevka'da Kırım Tatarları 18 Mayıs 1944 Sürgünü'nü anmak için toplanıyor
Crimean Tatars in Novoaleksievka are gathering for the commemoration of the 18 May 1944 Deportation

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Novoalekseyevka'da Kırım Tatarlarının duası
The prayer of the Crimean Tatars in Novoaleksievka

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Novoalekseyevka'da Kırım Tatarlarının duası
The prayer of the Crimean Tatars in Novoaleksievka

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Novoalekseyevka'da Kırım Tatarlarının duası
The prayer of the Crimean Tatars in Novoaleksievka

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Novoalekseyevka'da Kırım Tatarlarının duası
The prayer of the Crimean Tatars in Novoaleksievka

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Avdetten sonra Kırım'da ilk Hıdırellez şenliği
The first Hidirellez festival in Crimea after returning to homeland

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Avdetten sonra Kırım'da ilk Hıdırellez şenliği
The first Hidirellez festival in Crimea after returning to homeland

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Avdetten sonra Kırım'da ilk Hıdırellez şenliği
The first Hidirellez festival in Crimea after returning to homeland

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Avdetten sonra Kırım'da ilk Hıdırellez şenliği
The first Hidirellez festival in Crimea after returning to homeland

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Avdetten sonra Kırım'da ilk Hıdırellez şenliği
The first Hidirellez festival in Crimea after returning to homeland

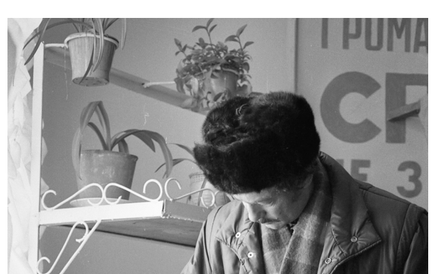

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Avdetten sonra Kırım'da ilk Hıdırellez şenliği
The first Hidirellez festival in Crimea after returning to homeland

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

Ek Fotoğraflar II / Annex Photographs II

KIRIM TATAR MİLLÎ HAREKETİ VE AVDET
NATIONAL MOVEMENT OF CRIMEAN TATARS AND RETURN

Avdetten sonra Kırım'da ilk Hıdırellez şenliği
The first Hidirellez festival in Crimea after returning to homeland

Fotoğraflar Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi arşivinden alınmıştır.
Fotoğraf Sanatçısı: Akim Seyitablayev

Avdetten sonra Kırım'da ilk Hıdırellez şenliği
The first Hidirellez festival in Crimea after returning to homeland

Photograhps have been taken from the archive of the Headquarters of the Crimean Turks' Culture and Solidarity Association
Photographer: Akim Seyitablayev

YTB

BELGESEL KİTAP DOCUMENTARY BOOK

ISBN : 978-975-17-4202-5